

ပိန္နဲပွင့်အိတ်

ថ្ងៃស្អែកឆាប់បំផុត

ไผ่ว่าเมืองอีสานฮ้าง ชิงูมเตนมันไปเบิ่ง
จาฮิตเม็งมางยังใจไก่อ๋ สิบไปฮ้างบ่อนจั่งได้

สารบัญ

บทนำ

พระเมตตาคุณสู่อีสาน

ภูมิศาสตร์และโบราณคดีอีสาน

อัตติบสง

เทศกาลและงานประเพณีของอีสาน

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่น่าสนใจในภาคอีสาน

ดนตรีและการเล่นของชาวอีสาน

หัตถกรรมพื้นบ้านอีสาน

อาหารพื้นเมืองอีสาน

อนุสาวรีย์ที่น่าสนใจในภาคอีสาน

ข้อมูลในภาคอีสาน

ท่านผู้หญิงเนรีรัตน์ บุนนาค

พิสิฐ เจริญวงศ์

สายสุนีย์ สุขนคร

พิชัย น้อยวัฒน์

สุรจิต จามรมาน

ขนิษฐา สุวรรณชาติ

ขนิษฐา สุวรรณชาติ

วิวัฒน์ บุญยภักดี

วิวัฒน์ชัย บุญยภักดี

๖

๕

๑๓

๓๑

๓๗

๕๕

๕๓

๑๐๑

๑๐๕

๑๐๕

๑๑๔

บทนำ

พระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ที่พระราชทานแก่ชาวไรรู้นาทุกภาค ซึ่งในที่นี้ขอกกล่าวเฉพาะภาคอีสาน มีมากมายล้นพ้นเหนือคำพรรณนา

แดนดินถิ่น “อีสานของเรา” นี้ กว้างใหญ่ไพศาลยิ่งนัก แต่พระประมุขทั้งสองพระองค์ผู้ทรงพระคุณอัน ประเสริฐ ผู้ทรงอุทิศพระวรกายและพระราชหฤทัยมาเป็นเวลาแรมปี ด้วยพระราชวิริยะอุตสาหะอันแรงกล้า ตลอดจดด้วย พระราชทรัพย์มีใช้น้อยที่เป็นส่วนพระองค์ เพื่อทรงค้นหาวิธีการและทรงวางโครงการทั้งระยะสั้นระยะยาว ร่วมกับเจ้าหน้าที่ของบ้านเมือง ช่วยเหลือแก้ไขปรับปรุงความเป็นอยู่ของพสกนิกรไทยอีสาน โดยเฉพาะกสิกรผู้ยากจนขึ้นไว้ให้ดีขึ้น ในทุก ๆ ทาง ทั้งทางการประกอบอาชีพให้มีรายได้พอเพียงเลี้ยงครอบครัว ทางการศึกษา ทางสุขภาพอนามัย ไหนจะ ทรงพระราชกัณฑ์วงษ์โยในเรือทรงตลอดปลูกป่าที่ล้อมโถรม ให้ชุ่มชื้นเพื่อราษฎรได้อาศัยปลูกพืชผลได้ ไหนจะทรง พระราชวิเทศทุกข์รื้อนคราวใดที่ราษฎรอีสานประสบทุกข์ภัยจากธรรมชาติ และจากศัตรูภายนอก

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงแบ่งพระราชภาระในด้านจัดโครงการปาร์กน้ำ จัดหมู่บ้านปาร์กน้ำ เป็นตัวอย่างแก่หมู่บ้านที่แห้งแล้งในอีสานส่วนอื่น ๆ ซึ่งงานนี้ต้องการเวลาและงบประมาณอีกมาก เจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายของ บ้านเมืองและราษฎรชาวบ้าน ได้ร่วมแรงร่วมใจสนองพระเดชพระคุณปฏิบัติงานเพื่อบรรเทาทุกข์ร้อนของชาวไรรู้นาใน อีสาน จนปรากฏผลดีพาให้เกิดความแน่ใจในพระบารมีว่า อีสานจะค่อย ๆ ร่มเย็นทั่วหน้าในอนาคต และเมื่อถึงกาลเวลานั้น คำกล่าวอยู่เสมอ ๆ ในปัจจุบันนี้ที่ว่า “อีสานแห้งแล้ง ผู้คนส่วนใหญ่ยากจน” จะได้อยู่ดีสบาย

ประชาชนไทยทุกคนย่อมประจักษ์ใจแล้วว่า มิใช่แต่เฉพาะชาวไรรู้นาในอีสานเท่านั้นที่ทรงห่วงใยทุกข์สุขของ เขา ยังชาวไรรู้นาที่ขาดแคลนในภาคอื่น ๆ อีกเล่า ที่ทั้งสองพระองค์ต้องเสด็จพระราชดำเนินติดตามโครงการช่วยเหลือให้ มีดินดีมีน้ำดี มีอาชีพหลักอาชีพเสริมเพียงพอที่จะเลี้ยงชีวิตให้เป็นสุขขึ้น

ผู้อ่านหนังสือ “อีสานของเรา” ตั้งแต่บทเริ่มต้น จะได้ทราบถึงพระราชภารกิจที่พระประมุขทั้งสองพระองค์ ทรงปฏิบัติเพื่อความอยู่ดีมีสุขของพสกนิกรชาวอีสานนั้นหนักเพียงใด และโดยเฉพาะจะได้ทราบเรื่องของ “ศิลปาชีพ พิเศษ” อันมีผลดีกรรมนำชื่อเสียงและรายได้มาสู่ประเทศปี่ละมิใช้น้อยนั้น “อีสานของเรา” ก็ได้มีส่วนเป็นแหล่ง กำเนิน “ศิลปาชีพพิเศษ” ด้วย ทั้งนี้ก็เพราะพระสติปัญญาอันลุ่มลึกของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรง ตระหนักอย่างลึกซึ้งในคุณค่าของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านอันเก่าแก่แต่ประณีตงดงามของชาวไทยอีสาน ซึ่งกำลังจะสูญสิ้น เพราะพ่ายแพ้แก่อารยธรรมสมัยใหม่ และด้วยพระเมตตาคุณต่อหญิงชาวไรรู้นาภาคอีสานให้ได้ประกอบอาชีพเสริมใน เวลาว่างงาน “มูลนิธิศิลปาชีพ” ที่เกิดตาม จึงช่วยให้ได้ขยายศูนย์ฝึกงาน และขยายประเภทของศิลปหัตถกรรมอันอัน เป็นมรดกของบรรพบุรุษไทย ซึ่งเมื่อโปรดให้ฟื้นฟูพัฒนาวิธีทำ ปรับปรุงแต่งเติมให้งดงามและมีคุณภาพกว่าเก่า เพิ่มประโยชน์ใช้สอยได้มากยิ่งขึ้น ผลผลิตศิลปาชีพพิเศษของอีสาน เช่น ผ้าฝ้าย ผ้าไหม และเครื่องใช้ที่ปรับปรุง ให้ประณีตด้วยฝีมือและรูปทรงให้งดงามยิ่งขึ้นก็ได้มีส่วนเป็นที่เลื่องลือ นิยมชมชอบใช้กันทั้งภายในและภายนอกประเทศ

พระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถต่อชาวอีสาน นั้น ใหญ่หลวงยิ่งนักสุดจะพรรณานา มีอุปมาคูดสายฝนทิพย์ “จากฟ้ากฟ้ำสุราดยู่แค้นดิน” ถิ่นอีสาน ชุบชีวิตแผ่นดินและ ชีวิตชาวไร่เนาผู้ขาดแคลนให้ชุ่มชื้น ค่อยคลายคีนจากความแห้งแล้งว้าเหว่ พสกนิกรชาวไทยอีสานและชาวไทยทุกภาค ต่างสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอยู่ทุกทีพาราตรี ถวายชัยมงคลขอให้สองพระองค์ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน เป็นที่พึ่ง ของชาวอีสานและทวยไทยทุกภาคทั้งทางกายและทางใจ

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติขอขอบพระคุณ บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นอย่างยิ่ง ที่ยินดีร่วมมือกับคณะอนุกรรมการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ลงทุนลงแรงผลิตหนังสือดีมีค่า “อีสานของเรา” เล่มนี้ ออกมาอย่างเต็มภาคภูมิ มีเนื้อหาสาระอันอุดมคุณค่าสูง ประกอบด้วยภาพงาม ๆ ของ “อีสานของเรา”

ท่านผู้อ่านจะได้รับความรู้เกี่ยวกับอีสานทุกด้าน ตั้งแต่ยุคโบราณมาจนปัจจุบันเพราะผู้เขียนเรื่อง “อีสานของเรา” ประกอบด้วยผู้ทรงเกียรติซึ่งรอบรู้เรื่อง “ศิลปชีพพิเศษ” ดียิ่ง และผู้ชำนาญในการเขียนวารสารอันทรงคุณ ประโยชน์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยซึ่งแต่ละท่านทรงภูมิรู้ในทางวิชาการ ทั้งมีประสบการณ์เป็นอย่างสูงเกี่ยวกับภูมิ ภาคต่าง ๆ ของเมืองไทย จะพาท่านผู้อ่านเข้าใจ “อีสานของเรา” ชาบซึ่งขึ้นอีก จะชวนใจท่านผู้อ่านให้คิดถึงการท่องเที่ยวขึ้นชมภาคอีสาน แล้วช่วยกันบำรุงรักษา หวงเห่นแดนดินอันมีศักดิ์ศรีมีประวัติที่ภาคภูมิใจ เป็นอยู่แห่งอารยธรรม และวัฒนธรรม ซึ่งอาจเก่าแก่ที่สุดในโลกซึ่งตะวันออกเฉียงใต้ทำทายการสำรวจสืบค้นในเชิงวิชาการเกี่ยวกับอดีตความเป็นมาของอีสานในทุก ๆ ด้าน ตลอดจนการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติ ที่อาจชุกช่อนอยู่ใต้พื้นธรณีอันกว้างใหญ่ไพศาล แห่ง “อีสานของเรา” นี้

คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

พระเมตตาคุณสู่ชาวอีสาน

ท่านผู้หญิงมณีรัตน์ บุณนาค

ทุกข์สุขของราษฎร คือ ทุกข์สุขของพระองค์ นี่คือ พระราชปณิธานของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ซึ่งทรงถือปฏิบัติเสมอมา อันเป็นมูลเหตุให้การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เกิดประโยชน์อันน่ายกย่องแก่ราษฎรในชนบทและเป็นการพัฒนาท้องถิ่นที่แร้นแค้นกันดาร ให้คืนสู่สภาพสมบูรณ์มีความหวังตามควรด้วย

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย หรือ อีสาน เป็นดินแดนส่วนหนึ่งที่สมเด็จพระบรมราชินีนาถโปรดเสด็จเยี่ยมราษฎร พระองค์ทรงตระหนักดีว่า แดนอีสานกว้างใหญ่มีพลเมืองมากกว่าภาคอื่นของประเทศ แต่ภาวะความอยู่ของราษฎรเฉลี่ยแล้วด้อยกว่าภาคส่วนอื่น ทั้งที่ดินแดนส่วนนี้เคยเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณ ซึ่งในปัจจุบันยังมีร่องรอยสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมเก่าแก่ปรากฏอยู่

พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ในจังหวัดสกลนคร คือที่ประทับของสองพระองค์เมื่อทรงมีโอกาสเสด็จเยี่ยมราษฎรชาวอีสาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงช่วยเหลือราษฎรในเรื่องการปรับปรุงสภาพพื้นดินและหาแหล่งน้ำ เพื่อส่งเสริมอาชีพหลักของราษฎรในด้านเกษตรกรรม ส่วนสมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงดูแลด้านสวัสดิการความเจ็บไข้และการศึกษา ซึ่งปรากฏว่าประชาชนยังได้รับการศึกษาระดับต่ำมากหรือไม่ทั่วถึง

เป็นที่ทราบกันดีว่าสมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงสนับสุนนให้ชาวอีสานทอผ้าไหม เพราะทรงเห็นว่าเป็นผู้มีประสิทธิภาพทางปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้าไหม สืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว จึงโปรดให้ตั้งกลุ่มทอผ้าไหมขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ ทางอีสาน ผู้ใดสมัครใจเป็นสมาชิกในโครงการศิลปอาชีพ จะได้รับความช่วยเหลือทุกอย่าง เริ่มต้นด้วยการให้พันธุ์ไหม เส้นไหม วัสดุอุปกรณ์ จนที่สุดรับซื้อผ้าไหมที่ทอแล้วทั้งหมดด้วยราคายุติธรรม สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงเห็นว่าชาวบ้านอย่างที่ได้ผู้ใดได้รับแล้วจะมีกำลังใจทำงาน พระองค์ไม่เพียงทอดพระเนตรผลงานของราษฎรเท่านั้น หากยังทรงตรวจประวัติและการดำเนินชีวิตของสมาชิกผ้าไหมด้วย ถ้าครอบครัวใดเดือดร้อนยากจนมากจะพระราชทานทุนทรัพย์ช่วยเหลือเป็นพิเศษอีก

การทอผ้าไหมมัดหมี่ตามพระราชเสาวนีย์จึงเจริญเติบโตขยายวงกว้างขวางมาก สมเด็จพระนางเจ้าพระทัยได้รับสั่งถามและติดตามผลงานตลอดเวลา ดังเช่นการเลี้ยงไหม ทรงสนับสุนนให้ทำแบบพื้นบ้านที่เขาเคยทำกันมา เวลาทอให้ใช้กี่มีอทั้งนั้น ย้อมด้วยสีที่ไม่ตก สะสมลวดลายผ้าอย่างโบราณ ซึ่งบางคนแสดงฝีมือทอและให้สีเป็นที่ถูกพระทัยมาก รับสั่งชมเชยเสมอว่าชาวบ้านเป็นศิลปินอยู่แล้ว มีบางคนทอลวดลายให้ออกสีเหลืองเป็นรู้งสีทองก็ได้ ซึ่งทรงเห็นว่าสวยงามมาก

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวร เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรชาวอีสาน เยี่ยงเคยไม่ได้ แต่ทรงเป็นห่วงราษฎรยากจนที่ตั้งคากอจะเข้าเฝ้า จึงโปรดให้สมเด็จพระบรมราชินีนาถเสด็จแทนพระองค์ประทับที่พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ สกลนคร ในโอกาสนี้ราษฎรเป็นจำนวนมากได้กราบบังคมทูลร้องทุกข์ต่อสมเด็จพระนางเจ้าว่าฝนแล้งหนัก พืชผลเสียหายหมด ไม่มีแม้แต่หญ้าจะใช้และกิน สมเด็จพระบรมราชินีนาถจึงทรงพระราชดำริให้มีโครงการป้อนน้ำขึ้นโดยวิธีด่วน ให้มีการช่วยเหลือหลายด้านด้วยกัน คือ ฝ่ายทหาร กรมป่าไม้ กรมชลประทาน เป็นต้น แล้วโปรดให้จัดพิธีศักดิ์สิทธิ์ให้ราษฎรชาวบ้านเห็นความสำคัญของการปลูกต้นไม้และดูแลรักษาป่า โดยมีพรหมณ์บวงสรวงเทพยดาอารักษ์ เจ้าป่าเจ้าเขาที่พวกเขาบ้านเคารพนับถือให้มารับรู้ในงานช่วยราษฎรครั้งนี้

ขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข จะพระราชทานรางวัลแก่ผู้ดูแลต้นไม้ให้เจริญงอกงาม ราษฎรประมาณ ๕๐,๐๐๐ คนจากอำเภอต่าง ๆ ของสกลนครและจังหวัดใกล้เคียงหลังไหลมาผ้าไหมพิธีเรียกขวัญนี้ เป็นผลให้ในเวลาต่อมาไม่นานบ้านป่ารักน้ำได้กำเนิดขึ้นเป็นแห่งแรกและกำลังขยายบริเวณต่อไปด้วยความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน

ณ จุดนี้เองจึงเปรียบเสมือนเป็นหมู่บ้านตัวอย่างที่พระราชทานแก่ชาวอีสานที่ประสบปัญหาชีวิตมืดมัวให้ได้พบความสว่างแจ่มใส พระราชทานบ้านทรงไทย ได้ถนุสูงถูกแบบสุขลักษณะอนามัย เสาใช้ไม้ยูคาลิปตัส ฝาसानด้วยผิวไผ่ พระราชทานบ่อน้ำ ธารน้ำกรวด มีแปลงพืชผักสวนครัว เรือนเพาะชำกล้าไม้ ขณะนี้ปลูกต้นไม้แล้วแสนกว่าต้น มีการเลี้ยงไก่ สอนตัดเย็บเสื้อผ้า ทอผ้าไหม ส่งเสริมการค้าข้าวซ้อมมือ สอนการแกะสลัก ตั้งโรงงานเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งราษฎรถวายที่ดินและช่วยกันสร้าง สามารถเปิดสอนได้ภายใน ๗ วัน โครงการต่อไปจะมีศาลารวมใจ ห้องสมุด ที่ประชุม ให้ใช้ประกอบศาสนกิจได้

เมื่อทรงอำนวยความสุขพระราชทานแก่ชาวอีสานส่วนหนึ่งแล้ว พอมีวันว่าง สมเด็จพระบรมราชินีนาถโปรดให้จัดงานรื่นเริงระหว่างชาวบ้าน สมาชิกศิลปอาชีพและข้าราชการภายในสวนพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ ชาวอีสานที่ได้รับชวมนานี้ผ้าเรียงรายเป็นแถวได้เงาไม้ร่มรื่น มีผ้าไหมมัดหมี่ต่างสีต่างลายพับวางอยู่เบื้องหน้ารอยเวลาสมเด็จพระเสด็จพระราชดำเนินผ่านทอดพระเนตร ทุกคนได้รับพระราชทานอาหารเลี้ยงอิมหน้าสำราญแล้ว ทรงพระกรุณาให้เปิดการแสดงแข่งแบบต่าง ๆ ของอีสาน แล้วให้ทุกคนร่วมแข่งตาม กลุ่มชาวภูไทจากเรณูนครแข่งสวยงามมากเป็นที่พอพระราชหฤทัย เมื่อการประกวดผ้าไหมเสร็จสิ้นแล้ว พระราชทานรางวัลสมาชิกศิลปอาชีพที่นำผ้าไหมมาเข้าประกวด ทุกคนยิ้มย่องพอใจ ชื่นชมในพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถที่ทรงมีต่อพวกเขาซึ่งล้วนมาจากถิ่นทุรกันดาร มีดมนในปัญหาชีวิตของตน ได้รับการผ่อนคลาจากหนักเป็นเบา มีความหวังที่จะก้าวเข้าสู่ห้วงแห่งความสุขในอนาคต อีสานจะไม่แห้งแล้งเป็นทะเลทราย ถ้ายุติการตัดไม้ทำลายป่าได้ และชาวอีสานพร้อมใจกันปฏิบัติตามพระราชดำริในการปลูกป่า รักษาต้นไม้ให้เจริญงอกงาม เพื่อเพิ่มพูนความชุ่มชื้นให้แก่ทุกชีวิต ขณะนี้แสงสว่างเรืองรองรออยู่เบื้องหน้าชาวอีสานแล้ว

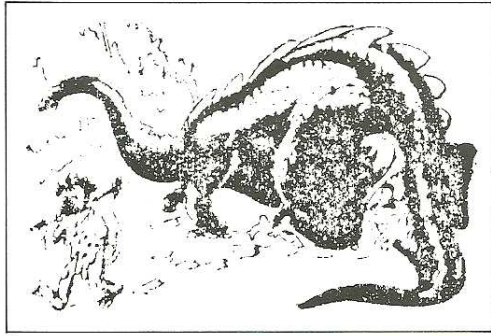
หรือจากรอยแตกแยกของเปลือกโลก เขาหินบะซอลท์ หรือจะเรียกว่าภูเขาไฟลูกน้อย ๆ มีอยู่ประมาณ ๑๐ ลูก ในเขต ๓ จังหวัดที่กล่าวชื่อแล้ว กับอีก ๓-๔ ลูกใกล้ ๆ ภูกระดึงของจังหวัดเลย

ลูกหนึ่งในจังหวัดบุรีรัมย์ น่าสนใจไม่น้อย เพราะมีปราสาทหินพนมรุ้งตั้งตระหง่านอยู่ข้างบน นักธรณีว่า ภูเขาไฟในอีสานได้นั้นเป็นเหตุการณ์สำคัญทางธรณีวิทยาครั้งสุดท้ายในภาคก่อนถึงวัฏจักรยกขัง (cycle of erosion) ในปัจจุบัน

ภูเขาไฟไม่ใช่งานของแปลกของชาวสวาเวียน ชาวญี่ปุ่น หรืออินโดนีเซีย เพราะประเทศเขามีชนิดที่ระเบิดแล้วระเบิดเล่า และที่จะระเบิดวันนี้วันพรุ่งอยู่หลายลูก แต่ของไทยนั้น การมีภูเขาไฟที่ด้านลูกน้อย ๆ ก็ นับว่าดินแดน แต่ไม่ตกใจอย่างของเขา

อดีตของอีสานมีเรื่องน่ารู้ น่าศึกษา มากเรื่องมากราว หลายแง่หลายมุม อย่างเรื่องสัตว์ดึกดำบรรพ์เช่น ไดโนเสาร์ และสัตว์ล้านปี ที่พบหลายแห่งอีกเหมือนกัน

เมื่อ ๑-๔ ปีก่อน กรมทรัพยากรธรณีพบกระดูกไดโนเสาร์ขนาดใหญ่ ที่อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น อายุสมัยอยู่ในมหายุคเมโสโซอิกตอนกลางหรือตอนปลาย ราว ๑๓๐-๑๖๐ ล้านปีมาแล้ว เป็นสัตว์อยู่ในออร์เดอร์ ซอริสเซีย (Order Saurischia) เรียกสั้น ๆ ว่า ซอโรพอดส์ (Sauropods) เดินสี่ขา และกินพืชเป็นอาหาร (Rucha et al 1978 : 1-6)

- ๑ นาทะทักใจเมื่อไปทอดกฐินที่ภูเวียง.....
 “.....ย่ำร้องตกใจไปเลยที่รัก..... ไดโนเสาร์ภูเวียง
 เป็นสัตว์กินพืช ไม่กินคนแกมยังมีไมตรีจิต
 และมารยาทต่อทุกคนเสียอีก.....”
 (จารุอุดม เรื่องสุวรรณ ๒๕๒๗ : ๕๒)

- ๒ ภาพโครงร่างของไดโนเสาร์ ซอโรพอดส์ ต่อเติม
 เป็นรูปจากกระดูกต้นขาตอนปลาย (สีกา) ที่พบที่
 ภูเวียง จังหวัดขอนแก่น เป็นพันธุ์กินพืช เดินสี่ขา
 (Rucha et al 1978)

ต่อมาปี ๒๕๒๗ พบรอยเท้าไดโนเสาร์ประมาณ ๑๕ รอย บนแผ่นดินที่ ผาเตลีน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
 ภูหลวง อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย เป็นครั้งแรกในประเทศไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ฝ่ายโบราณชีววิทยา
 วิเคราะห์ กองธรณีวิทยาของกรมทรัพยากรธรณี และศูนย์วิจัยวิทยาศาสตร์แห่งชาติ ประเทศฝรั่งเศส สันนิษฐาน
 ว่าเป็นไดโนเสาร์พันธุ์เดียวกันมากกว่า ๑ ตัว เป็นพวกกินเนื้อ เดิน ๒ ขา ด้วยขาหลัง สูงประมาณ ๓ เมตร เคยมี
 ชีวิตอยู่เมื่อประมาณ ๑๔๐ ล้านปีมาแล้ว (กรมทรัพยากรธรณี ๒๕๒๘)

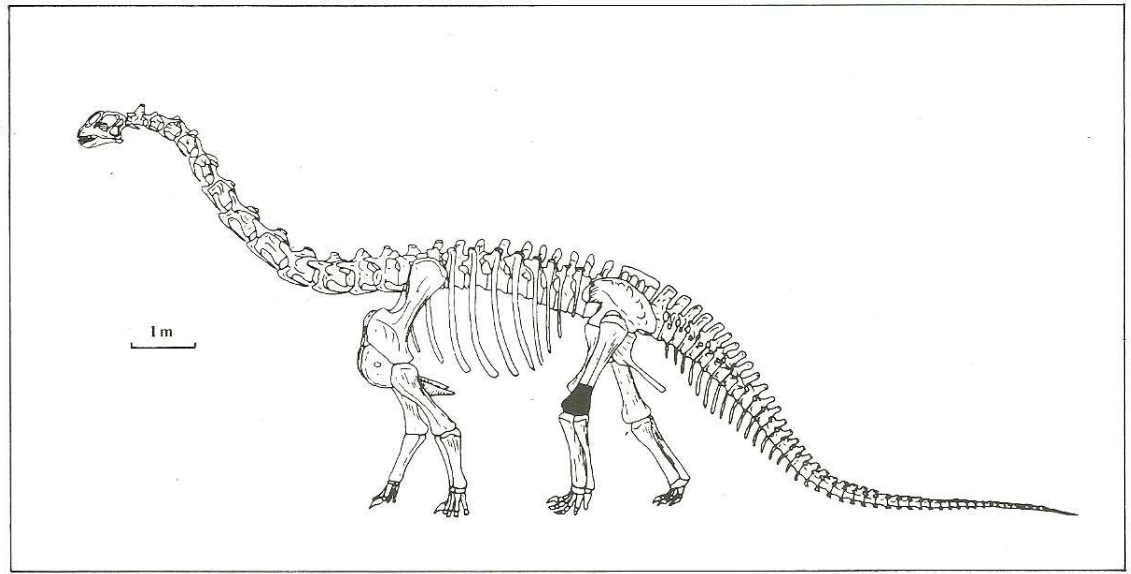
หลักฐานของสัตว์โบราณมาก ๆ และชื่อแปลกหู ยังมีอีก เช่น อิชธิอซอรัส (Ichthyosaurus) ซึ่ง
 พยางค์ท้ายชื่อคล้ายจะเป็นไดโนเสาร์ชนิดหนึ่ง แต่ความจริงรูปร่างคล้ายปลาโลมา พบในเขตจังหวัดอุดรธานี
 เมื่อปี ๒๕๒๗ อายุประมาณ ๑๘๐ ล้านปี หรือซากเต้าน้ำจืดที่บ้านสวนสวรรค์ อำเภอศรีชมภู จังหวัดเลย อายุ
 ประมาณ ๒๐๐-๒๑๐ ล้านปีมาแล้ว ปรากฏผลเปรียบเทียบกับที่พบในประเทศอื่น ของเรากว่าที่สุดในโลก ศูนย์
 วิจัยวิทยาศาสตร์แห่งชาติของประเทศฝรั่งเศสตั้งชื่อซากเต้าน้ำว่า พรอกแกโนเชลิส รูจี (Proganochelys rucha)
 เป็นเกียรติแก่ ดร.รุจา อิงควิต ผู้ค้นพบ (กรมทรัพยากรธรณี ๒๕๒๘)

เพราะอีสานเป็นที่ราบสูงไปแล้ว พื้นที่กว่าร้อยละ ๕๕ จึงสูงกว่า ๑๐๐ เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง
 แต่ที่สูงกว่า ๑,๐๐๐ เมตร นั้น มีไม่ถึงร้อยละ ๒ น้อยกว่าทางเหนือซึ่งมีถึงร้อยละ ๑๕ ของพื้นที่ภาค

แต่อีสานนั้น มีทั้งภูเขาหินปูน หินทราย และหินอัคนีเป็นทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และเพื่อ
 การอุตสาหกรรม

เขาหินปูนคือเทือกเขาเพชรบูรณ์ที่ทอดยาวเป็นเขตด้านตะวันตกในแนวเหนือใต้ และเขาเล็กเขาน้อย
 ในเขตจังหวัดเลย

เขาหินทรายอยู่ถัดแนวตะวันตกเข้ามาข้างในภาค ต่อมาเป็นสันกำแพงและดงเร็กแนวเขตใต้ของอีสาน
 ซึ่งต่ออ้อมขึ้นไปตะวันออกเฉียงเหนือ ในเขตจังหวัดอุบลราชธานีขึ้นไปหาภูพานอีกทั้งเทือก รวมทั้งหินทราย
 ลูกโดด ๆ เช่น ภูกระดึง (๑,๓๒๖ เมตร) ภูหลวง (๑,๕๘๑ เมตร) ฯ ซึ่งกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญไปแล้ว
 ส่วนเขาใหญ่ที่เป็นอุทยานแห่งชาติระหว่างเทือกเขาเพชรบูรณ์และสันกำแพงนั้น เป็นหินอัคนี พอร์ไฟรี (Porphyry
 massive)

๒

ทรัพยากรเหล่านี้ของอีสาน ถูกค้นพบและใช้ประโยชน์ก่อนสมัยเรา คิดต่อกันมาหลายร้อยชั่วคนแล้ว เขาหินทรายและหินปูนนั้นมีภาพเขียนสีของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ที่พบแล้วกว่า ๑๐๐ แห่ง เขาหินปูนบางลูกมีถ้ำที่คนเคยอยู่อาศัย เขาหินทรายถูกตัดเอามาสร้างปราสาทหิน ทำเสมาแผ่นศิลาจารึก และเขาบะซอลท์ลูกหนึ่งถูกเลือกเป็นเขาจำลองของไกรลาส สร้างเทวสถาน หรือเทพนิมาน ที่รู้จักกันดีในนามของปราสาทหินพนมรุ้ง แต่เมื่อก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๗ มาแล้ว

ทรัพยากรธรรมชาติอีกอย่างหนึ่งของอีสาน คือ ป่าไม้ ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายประเภท ตั้งแต่ ป่าดงดิบแล้ง (dry evergreen forest) เป็นป่าโปร่งกว่าดงดิบชื้นของภาคใต้ อยู่แถบที่อกเขาเพชรบูรณ์ ดงพระยาเย็น สันกำแพง ดงเร็ก และภูพาน ป่าดงดิบเขา ตามบริเวณเขาสูง เช่น เขาใหญ่ เขาเขียว ภูกระดึง ฯ ป่าเบญจพรรณนั้นมีอยู่บ้างแต่ที่มากหน่อย คือ ป่าทุ่ง (savannah) และป่าแดง (dipterocarp) ป่าทุ่งมีอยู่ในภาคนี้มาก แปลงที่ใหญ่ที่สุดคือ ทุ่งกุลาร้องไห้ นักป่าไม้อธิบายว่า ป่าชนิดนี้เกิดจากการทำลายป่า เช่นการทำไร่เลื่อนลอยต่อเนื่องกันมาช้านานในอดีต เข้าเค้ากับหลักฐานทางโบราณคดีที่พบว่า มีเมืองโบราณหลายแห่งในทุ่งกุลาร้องไห้ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด ป่าแดง มีชื่ออื่นอีก เช่นป่าเต็งรัง และป่าโลก คำหลังบอกกำเนิดของป่าชัดเจนที่สุด เพราะอยู่บนโคกบนเนินในที่แห้งแล้ง มีธาตุอาหารน้อย จัดเป็นไม้หัวแข็งที่สุด ใครที่ชอบเล่น “บอนไซ” อาจได้กำไรกลับมา เพราะมี “ตะโก” ขึ้นแซมอยู่บนโคกบนเนินมากมาย รวมทั้งที่เป็นแหล่งโบราณคดีด้วย จะไปกรีบไปเสีย เพราะป่าภาคนี้ถูกทำลายเร็วมาก อีสานเดียวนี้ เหลือพื้นที่ป่าไม้น้อยที่สุดในประเทศ คือร้อยละ ๑๕.๓ เท่านั้นเอง

ดินนั้นไม่อุ้มน้ำอยู่นานเหมือนภาคอื่นอยู่แล้ว เมื่อป่าถูกทำลายมากกว่า แผ่นดินนี้จึงต้องแล้งขึ้น ๆ ไปเรื่อย ๆ

แหล่งน้ำในอีสานมีมาก แต่เพราะเก็บไว้ไม่ค่อยอยู่ จึงเกิดปัญหาขาดน้ำบ้าง และเพราะเป็นภาคใหญ่ ลำพองน้ำมูล น้ำสงคราม แม่โขง และห้วยหนอง คลอง กุดๆลๆ เลี้ยงชีวิตในอีสานให้ชุ่มชื้นไม่เต็มที่ เมื่อลำมูลแตกเป็นลำชี และสาขาต่าง ๆ เช่นเดียวกับแม่น้ำใหญ่สายอื่น ๆ ก็พอให้ชีวิตเป็นชีวิตอยู่ได้ ถ้าหาทางเก็บกักหรือกั้นน้ำไหลทิ้งไปได้อีก อีสานทั้งภาคจะชุ่มชื้นกว่านี้อีกมากนัก

มองภาพรวมของอีสานจากลักษณะภูมิประเทศที่กล่าวมาแล้ว นักภูมิศาสตร์เศรษฐกิจมองเห็นภาคนี้เป็นดินแดนที่ค่อนข้างโดดเดี่ยว ไม่เห็นเส้นทางติดต่อกับโลกภายนอก นอกจากเส้นทางสมัยใหม่ไม่กี่สาย แต่ความเป็นจริง อีสานติดต่อกับภาคอื่นมาแต่สมัยโบราณมาก ๆ แล้ว นับแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นต้นมาทีเดียว ไม่ว่าจะเป็นของทะเลที่พบ เหมือนในภาคกลางแถบชัยบาดาล ลพบุรี ศิลาจารึกของจิตรเสนมเหศวรมันปากแม่มูล และลำชีพ้องสมัยกับจารึกอักษรปัลลวะที่ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ จากอีสานตามแม่มูลออกภาคกลางไป บำเหน็จฉัตรค์ ซึ่งอยู่ระหว่างศรีเทพและชัยบาดาลได้ ไม่นับเส้นทางอื่น ๆ อีกหลายเส้น ที่เรายังไม่ทราบ เพราะใช้รถใช้ถนนสายใหม่ ๆ มีหมายเลขกันหมดแล้ว

ความจริงแล้ว ยังมีคนสมัยนี้พอรู้เส้นทางคมนาคมสมัยโบราณอยู่บ้าง การศึกษาภูมิศาสตร์จากแผนที่อย่างเดียว นั้นไม่พอ ต้องออกงานสนามกันบ้าง และบางทีการสอบถามจากชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นเส้นทางที่ใช้ในปัจจุบัน หรือ ชื่อสถานที่ (ภูมินามวิทยา) ต่าง ๆ ก็ช่วยงานกันคว้าได้ไม่น้อยทีเดียว

คนอีสานเขาละเอียดถี่ถ้วน และช่างสังเกต จะเห็นได้จากการแจกแจงความแตกต่างของสิ่งละอันพันละน้อยไว้ในภาษาถิ่น ในกรณีนี้จะยกตัวอย่างของสภาพภูมิศาสตร์ต่าง ๆ ที่คนอีสานนิยามไว้ บางอย่างใช้หลายคำตามภาษาถิ่น หรือแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย เช่น โลก โนน โพน ดอน มอ

กุด ก็เป็นหนอง หรือ บึง ชนิดหนึ่ง ศัพท์ภูมิศาสตร์บางทีเรียก ลำน้ำด้วน (oxbow lake) อธิบายการเกิดด้วยภาษาวิชาการกันง่าย ๆ ไม่ได้ แต่ชาวบ้านเขาเข้าใจกันว่า แหล่งน้ำที่ไปสุดที่อยู่ด้านหนึ่ง ไม่ไหลต่อไปอย่างแม่น้ำ ถือเป็นแหล่งน้ำนอกประสงค์ของคนอีสาน อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (๒๕๒๐: ๘๘ - ๘๘) ให้ความสำคัญของกุด ซึ่งมีนัยร้อยนับ

พจน์ในอีสานว่า “กระปุกเลือด และน้ำเกลือ” (เรื่องเดียวกัน : ๕๐)

ที่ลาดระหว่างป่ากับหนองน้ำใหญ่ เขาเรียก เลิง หรือ เลิง

เหล่า/ เล้า ก็ชายป่าติดหมู่บ้าน

โหล่น คือ ทรายหัก หรือลาน เช่น โหล่นเตี้ย หรือ โหล่นสาวแยง (แยง) คิง คือ ลานที่สาวดูตัวเองว่าแดงตัว
เรียบร้อยดีแล้วหรือยัง ที่ภูหลวง จังหวัดเลย หรือ โนนสาวอ้อ ที่พระพุทธรบาทบัวบก บ้านผือ ในอุดรธานี ถือเป็นที่ที่
สาว ๆ หุตุพักตรวจดูตัวเองจัดผมผมแล้ว เสื้อผ้าให้เข้ารูปเข้ารอยเสียก่อน

แถว ๆ บ้านเชียง มี “เดินตาเสือ” ก็คือ โหล่น หรือ หล่นตาเสือ นั่นเอง

เอียด หรือ ขี้ทา หรือ ขี้เกลือ ก็คือเกลือสินเธาว์

ซำ คือ น้ำพุธรรมชาติ

โสก คือ ร่องน้ำลึก

และอื่น ๆ อีกมากมาย ถ้ารู้ภาษาถิ่นอีสาน และรู้จักคิด ๆ เอามาใช้ประโยชน์ เพียงแต่ชื่อถิ่นสถานที่ต่าง ๆ ในภาค
นี้ ก็บอกสภาพภูมิศาสตร์รอบ ๆ ได้แล้วว่า อีสานจริง ๆ เป็นอย่างไร

น้ำดีใจที่นักภูมิศาสตร์และนักวรรณคดีสนใจเรื่องนี้กันมากแล้ว

อดีตของคน

สังคมอีสานพัฒนาต่อเนื่องกันมานานนับเป็นหมื่นหรืออาจเป็นแสนปีมาแล้ว มีหลักฐานโบราณคดีที่พบบอก
อายุสมัย พัฒนาการของสังคมทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี ศิลปกรรม และทักษะการครองตนในรูปแบบต่าง ๆ กัน
มากมาย

อีสานปัจจุบันและอดีต เป็นชุมทางของคนหลายเผ่าพันธุ์ หลายภาษาจริง ๆ

การตั้งถิ่นฐานของคนรุ่นใหม่ ๆ นั้น สะท้อนให้เห็นว่าภาคนี้จะไม่ใช่แผ่นดินที่ขัดสนทรัพยากรที่จำเป็นต่อชีวิต
เสียทีเดียว ข้อนี้พิสูจน์ได้ในปัจจุบันจากตัวเลขของคนที่ย้ายถิ่นมาตั้งถิ่นฐานที่อื่นเป็นจำนวนแสนหรือ
ล้าน แต่ประชากรที่ยังอยู่ก็ยังมีถึงหนึ่งในสามของประเทศ หากยากเกินไปทุกหย่อมหญ้า อีสานคงจะต้องร้างไป
หมดแล้ว

ความแห้งแล้งของแผ่นดินที่ราบสูงแห่งนี้ จริง ๆ แล้ว เป็นผลต่อเนื่องจากกิจกรรมในอดีตประการหนึ่ง
โดยธรรมชาติของแผ่นดินที่เก็บน้ำไม่ได้นานประการหนึ่ง และการไม่ศึกษาอดีตที่บกพร่องมาแก้ไขสภาพชีวิต
ปัจจุบัน ไม่หาวิธีการที่เหมาะสมมาใช้ประโยชน์กับทรัพยากรธรรมชาติอีกประการหนึ่ง

เหตุ ๓ ประการนี้ มีหลักฐานอดีตและปัจจุบันเป็นข้อพิสูจน์ คือ

ประการที่ ๑ อีสานเป็นแผ่นดินที่มีการเกษตรกรรมต่อเนื่องกันมาแต่หลายพันปีแล้ว ป่าไม้จำนวนไม่น้อยถูกทำ
ลายไปตามความต้องการทางเกษตรกรรม และที่อยู่บริเวณแห้งแล้งในปัจจุบันที่ใหญ่ที่สุด คือ **ทุ่งกุลาร้องไห้**
นั่น เคยเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณหลายแห่งมาก่อน ไม่นับรวมบริเวณเล็กบริเวณน้อยที่กระจกระบายเป็นร้อยเป็นพัน
แห่ง ซึ่งมีเมืองหรือแหล่งอุตสาหกรรมใหญ่และไร่นา

ประการที่ ๒ เป็นเรื่องของธรรมชาติ คือ สภาพธรณีวิทยาของภาค

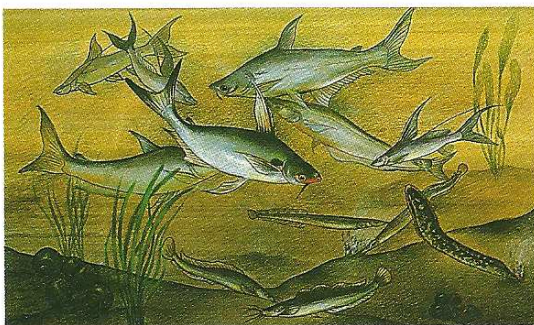
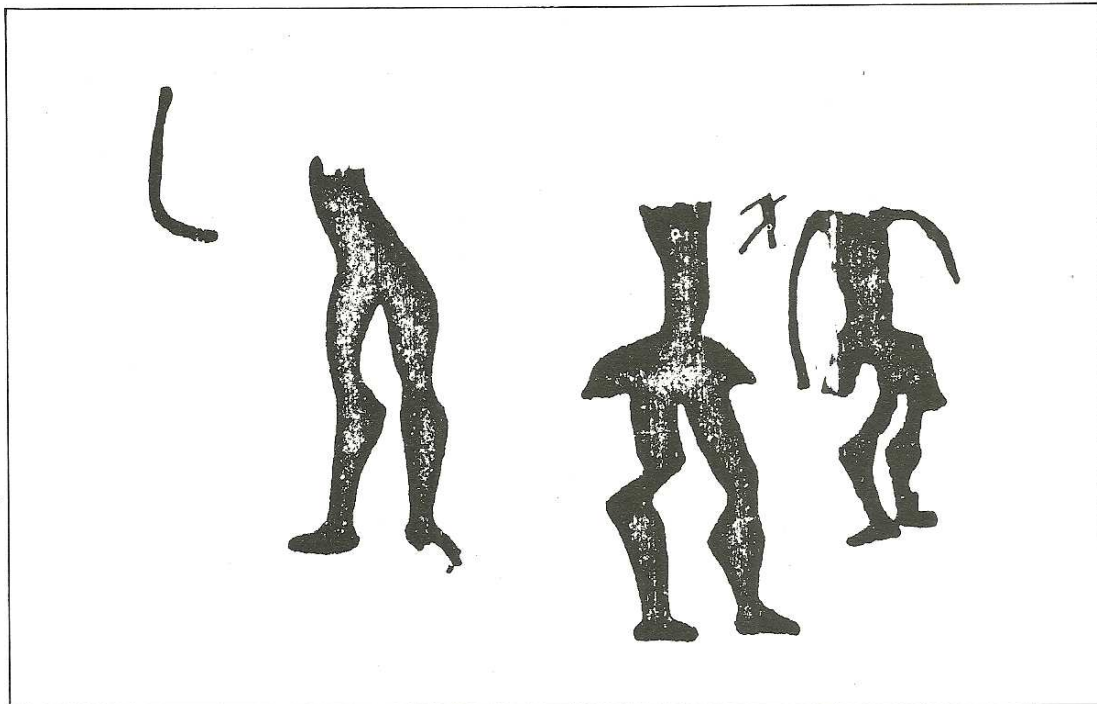
และประการสุดท้าย ก็เพราะไม่ทำนุบำรุงและอนุรักษ์ทรัพยากรที่เหลือให้ได้ประโยชน์คุ้มค่าอย่าง
แท้จริง

ลองแจกแจงอดีตของอีสานกันดูแล้ว จะเห็นว่าข้อเด่นของภาคนี้มีอยู่หลายประการไม่ว่าจะหยิบฉวยประเด็น
ไหนเป็นหัวข้อ

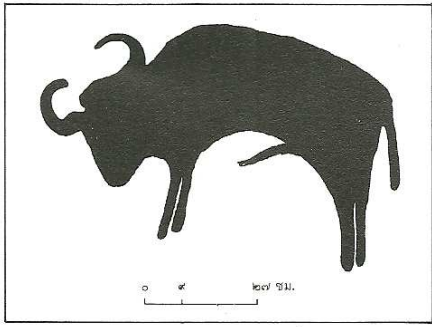
ในเรื่องอายุสมัย ภาคนี้มีอดีตตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ระยะแรก ๆ เริ่มเมื่อคนอยู่ป่าเป็นนายเถื่อนเรื่อยมาจน
ถึงอยู่บ้าน (กว่าพันแห่ง) และเป็นนายเมือง (เกือบพันแห่ง) จนปัจจุบันมีปราสาทหินฝีมือเขมรนับร้อยแห่ง

คนอีสานนุ่งสั้นขนาด ไผ่ใครสเกิร์ตมาแต่หลายพันปี
ก่อนแล้ว ดูได้จากภาพเขียนสีผนังถ้ำภาพหนึ่งที่
เขาจันทน์งาม สีควม นครราชสีมา (พิสิฐ เจริญวงศ์,
อ.ส.ท. ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๒๓ : ๖๖)

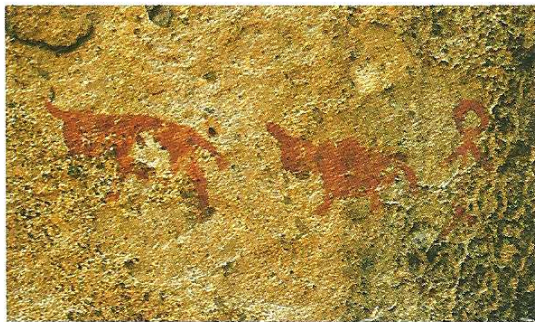
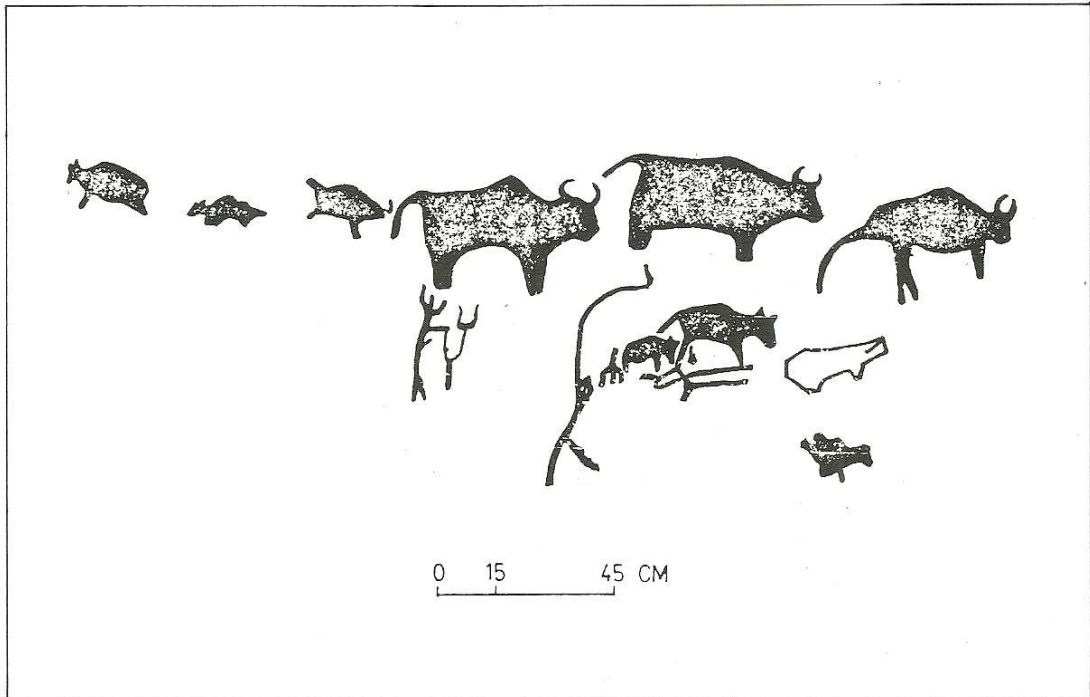
เครื่องจักสานเป็นผลิตภัณฑ์ทำจากพืช ซึ่งเป็นอินทรีย์วัตถุ
แม้จะเก็บรักษาไว้อย่างดีก็ผุพังไปในชั่วอายุของคน
ฉะนั้นจึงไม่มีทางพบของที่เก่าแก่เป็นพันปี แต่โชคดี
ที่ได้พบประจักษ์พยานของงานฝีมือประเภทนี้ จาก
ภาพนะดินเผาที่ปั้นหุ้มโครงภาพนะจักสาน เมื่อเผาแล้วจึง
คงรูปรอยภายนอกเอาไว้ (ปัจจุบันจัดแสดงไว้ที่
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเชียง อุตรธานี)

สุวิษ ขมชื่น นักวิชาการช่างศิลป์ ของกองโบราณคดี
กรมศิลปากร วาดภาพสัตว์น้ำที่คนโบราณในอีสานสมัย
เมื่อ ๕๐๐๐ - ๕๐๐๐ ปีก่อน ใช้เป็นอาหาร จากหลักฐาน
ที่เป็นกระดูกจากแหล่งขุดค้นที่ได้วิเคราะห์แล้ว ซึ่งมี
ปลาสาวย/แหโพ ปลาคูก ปลาแขยง ปลากระโทง หอย ฯลฯ
ส่วนมากขนาดใหญ่กว่าปัจจุบัน (ภาพจากสไลด์ขุด
บ้านเชียง ของสำนักงานเอกลักษณ์แห่งชาติ
สำนักนายกรัฐมนตรี)

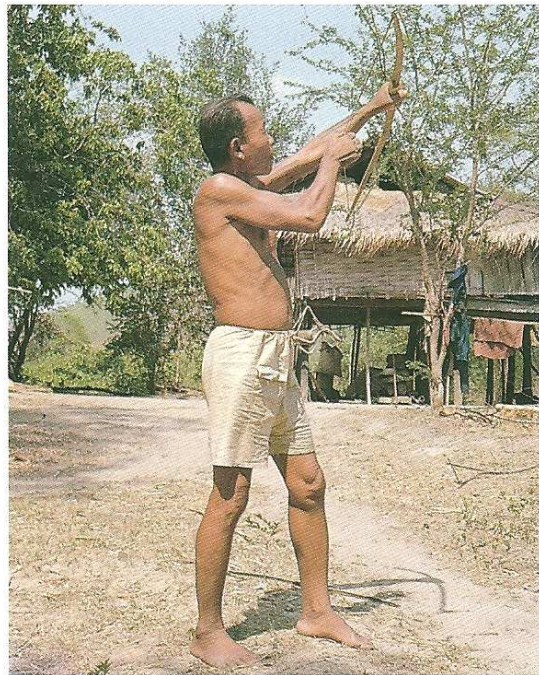
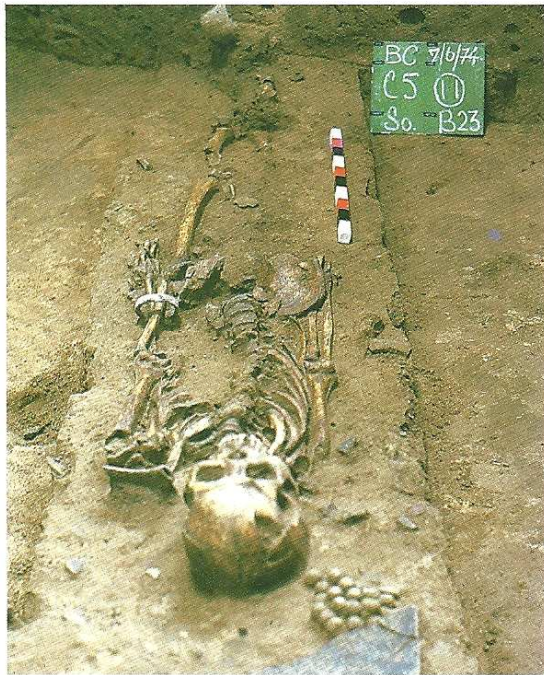

อีสานมีวัวป่าหรือกระทิง (ภาพเขียนสีในถ้ำผาม่อง๒)
บ้านห้วยส้ม ต.ผานกเค้า อ.ภูกระดึง จ.เลย และวัวเลี้ยง
แต่เมื่อ ๕๐๐๐ - ๖๐๐๐ ปี มาแล้วเป็นอย่างน้อย ที่
พระพุทธรูปห้วยบง อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี เปรียบเทียบ
กับการเลี้ยงวัวในปัจจุบัน

ไม่ว่าจะเป็นแห่งหน้าบด โหนดในภาคอีสาน แม้ภูกระดึง แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติในปัจจุบัน ก็ยังมีอดีตของมนุษย์อยู่เชิงเขา ในภาพเป็นเพิงหินซึ่งชาวบ้านเรียกถ้ำพระ บ้านนาน้อย ต.สีฐาน อ.ภูกระดึง จ.เลย มีภาพเขียนสีรูปช้าง รวมกับภาพมือคนซึ่งไม่เห็นในภาพ

ดูกระดูกคนเผาในแหล่งขุดค้นที่มีอายุจาก ๕๐๐๐ - ๕๐๐๐ ปี เป็นต้นมา เข้าใจว่าคงใช้กับคน กระสุนต่างกับปัจจุบันตรงที่ว่าดูกระดูกเดี่ยวนี้ไม่ต้องเผาแล้ว

สุรพล นาคะพินทุ และวินเชนต์ พิกกอท
มหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย อูคม อดีปรีวัตร์
กรมทรัพยากรธรณี ผู้อำนวยการต่างประเทศ
และในประเทศอีกหลายท่าน ร่วมกันพูดคุยกันเมื่อ
เร็ว ๆ นี้ ณ เมืองทองแดงโบราณ อายุไม่ต่ำกว่า ๒
พันปีมาแล้ว ที่รู้จักกันในชื่อ “ภูโล้น” เขตบ้านหนอง
หรือบ้านภูเขาทอง ต.บ้านม่วง อ.สังขม จ.หนองคาย

๑. เหนือ “ภูโล้น” ขึ้นไป มองเห็นหาดทรายในแม่น้ำโขง
และภูเขามังลาว

หรือเรื่องพัฒนาการของเทคโนโลยี ซึ่งส่งผลให้เศรษฐกิจดี สังคมเปลี่ยนแปลง อีสานก็เป็นแห่งที่สำคัญของการ
ศึกษาเรื่องการเพาะปลูกธัญพืชที่สำคัญ เช่น ข้าว มีความก้าวหน้าทางโลหกรรมมาแต่ไหนแต่ไร รวมทั้งเทคโนโลยีทาง
อุตสาหกรรม คือ แหล่งผลิตเครื่องเคลือบขนาดใหญ่จำนวนหลายร้อยเตา เมื่อเกือบพันปีมาแล้ว ฝีมือช่างสูงกว่าเครื่อง
ดินเผาด่านเกวียนในปัจจุบันมากนัก

ทางด้านกรล้าการพานิชย์ หลักฐานการค้าการแลกเปลี่ยนสินค้าภายในภาคและกับนอกภาค มีให้เห็นอยู่ชัดเจน
ในแหล่งโบราณคดีอายุหลายพันปีขึ้นมา

หรือทางด้านศิลปกรรม ไม่ว่าจะเป็นพานิชศิลป์ที่ผสมผสานเทคโนโลยีกับศิลปะเข้าด้วยกันอย่างกลม
กลืน เช่น หม้อเขียนสี กำไลสำริด ฯลฯ หรือศาสนศิลป์ เช่น ภาพสลักแกะรอย ตลอดจนภาพเขียนสีที่อีสานมีกว่า
ร้อยแห่ง

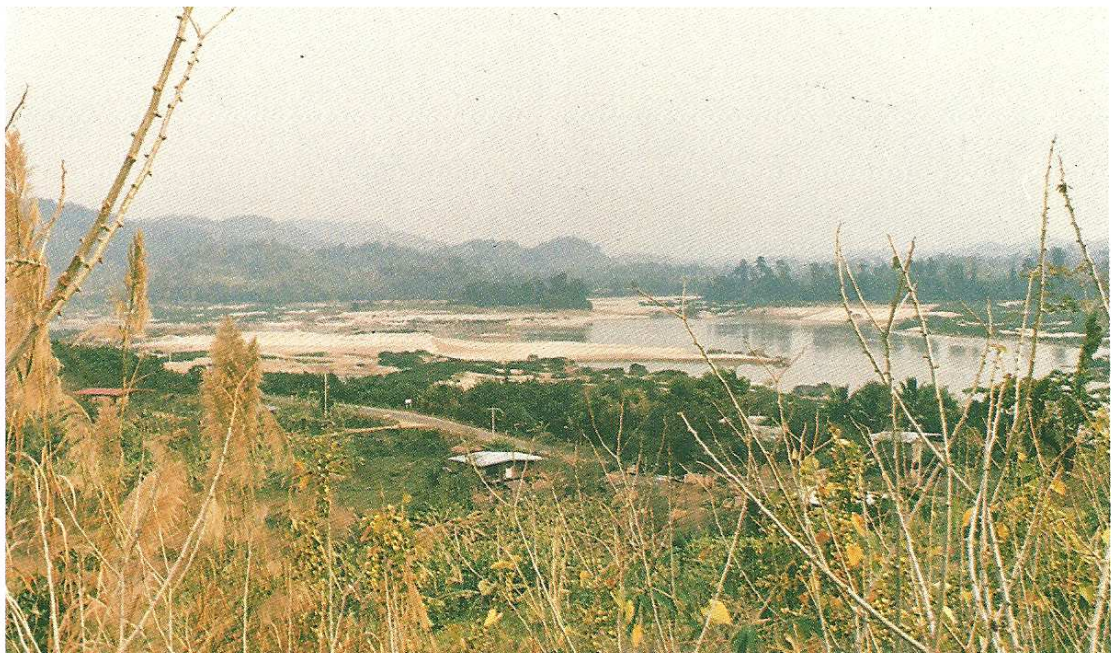
และอื่น ๆ อีกนานัปการ ซึ่งล้วนแต่ชี้ให้เห็นว่าแผ่นดินอีสานดึงดูดคนให้มาตั้งถิ่นฐานจนเป็นปึกแผ่นได้แทบ
ทั้งสิ้น

อดีตของอีสานในแง่มุมต่าง ๆ ที่กล่าวถึงและสิ่งประกอบอื่น ๆ ที่เว้นไว้ เป็นข้อมูลที่เรียนกันในมหาวิทยาลัยได้
ไม่น้อยกว่า ๑ วิชา

นานนับเป็นหมื่นปีมาแล้ว กลุ่มชนแรกๆ ตั้งถิ่นฐานอยู่กระจายไป ที่ต่าง ๆ บนภูเขา ในถ้ำ ตามเชิงผาและชายน้ำ
ในเขตจังหวัดเลย หนองคาย อุดรธานี นครพนม และนครราชสีมา

โบราณวัตถุที่พบส่วนมากเป็นเครื่องมือหินกระเทาะ รุ่นแรก ๆ กระเทาะเพียงปลายข้างหนึ่งหน้าเดียวก็
มี สองหน้าก็มี พอเป็นเหล็กมคมใช้งานได้

วัตถุหินหรือหินชนิดต่าง ๆ นั้น ส่วนมากได้มาจากที่ราบขั้นบันได (river terraces) สันดิน (levee) และชาย
หาด (beach) เห็นได้จากรูปลักษณะของหินที่มน เพราะถูกน้ำพัดพาอยู่เป็นเวลานาน

๑

๒. หินสการ์น (Skarn) ที่ถูกสกัดเอาแร่ทองแดง บางช่วงขาดจากกัน ทางซ้ายในภาพเห็น ตะแกรงร่อนและอุโมงค์ มีแผ่นสังกะสีปิดกันแดดเป็น หลุมแร่เก่าที่เราขุดตามไป
๓. ภาพถ่ายใกล้ของสการ์นหินที่เห็นแร่ทองแดง แมลละไคท์ (Malachite) ออกสีน้ำเงินเขียวที่ผิวหิน
๔. หลุมขุดค้นอีกที่หนึ่ง ใกล้กันนั้นพบหลักฐานการอยู่อาศัย มีเศษหม้อ กำไลหิน ฯลฯ และ หินที่ถูกทุบ บดจนละเอียด เพื่อแยกเอาแร่ออก
๕. อุโมงค์ที่ขุดตามหลังค้นโบราณพบเครื่องมือหินและ ทองแดงบริสุทธิ์ (Native) ชิ้นเล็ก ๆ ชิ้นหนึ่งทำให้

สงสัยว่าแต่แรกนั้นเขาจะหาทองแดงบริสุทธิ์ หรือไม่ ทองแดงแล้วจึงหอบฉวยทองแดงชนิดไหน ก็ได้ เช่น แมลละไคท์ เป็นต้น แหล่งนี้ไม่เพียงแต่จะสำคัญทางวิชาการโบราณคดี และประวัติศาสตร์เท่านั้น หากทำเป็น สถานท่องเที่ยวก็ยิ่งวิชาการก็เหมาะ ไม่ว่าจะเป็ นภูมิประเทศโดยรอบที่มีเขา และแม่โขง แมลละไคท์ที่ ผิวหิน อุโมงค์เหมืองเก่า เขาหินสการ์น ที่เหลืออยู่ ตลอดจนการคมนาคมที่แสนสะดวก เพราะห่างถนน เพียงฝั่งโขงแค่นี้ไม่กี่นาที

๒

๓

๔

๕

๖. เครื่องมือหินแอนดีไซต์ที่ใช้ในการขุดหาแร่ พบในอุโมงค์ (Shaft) ส่วนที่อื่นพบรอยของการใช้เครื่องมือโลหะ

๖

ประเภทของหินที่เขาเอามาทำเครื่องมือ สะท้อนภาพชีวิตหลายภาพซับซ้อนกันให้พอเห็นได้ว่า เขารู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติรอบตัวได้อย่างดี ไม่ว่าจะเป็นหินอัคนี เช่น หินถ้ำภูเขาไฟ (meta tuff) แอนดีไซต์ (andesite) ไรยโโอลิท์ (rhyolite) ที่แม่โขงพัดพามาจากที่ไกลแสนไกล หรือหินตะกอน เช่น หินดาน (shale) หินปูน (limestone) หรือหินแปร อย่างควออร์ทไซต์ (quartzite) ซึ่งพบเป็นส่วนมาก และหินชนวน (slate)

แต่ละชนิดดังกล่าว มีคุณสมบัติไม่เหมือนกัน รอยแตก (fracture/cleavage) ต่างกัน เนื้อหิน (texture) ไม่เหมือนกัน ฯลฯ การกระแทกให้เป็นเครื่องมือตามแบบที่ปรารถนานั้น ผู้กระแทกต้องเรียนรู้คุณสมบัติต่างๆ ของทรัพยากรเหล่านี้ เพราะความสำเร็จหรือล้มเหลว ซึ่งไม่สำคัญในสมัยนี้ แต่ในสมัยนั้น เป็นทั้งความอยู่รอด (survival) และคุณภาพของชีวิต (quality of life) ของเขาทีเดียว

นายเถื่อนสมัยนั้น ยังชีวิตอยู่ได้ด้วยการล่าสัตว์และเก็บอาหาร ไม่เพาะปลูก ไม่เลี้ยงสัตว์ ดูไปก็เหมือนกับว่ามีชีวิตที่ทุกข์ทรมาน แต่การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสังคมขั้นปฐม (primitive society) อย่างนั้นกับสังคมเกษตร (agricultural society) ร่วมสมัยเดียวกันนี้ กลับปรากฏผลตรงข้ามกับความเชื่อเดิม

การถือออกมาเป็นว่า สังคมที่ไม่มีการผลิต (non food-producing society) นั้น จะกะงักวลกับความเป็นอยู่ น้อยกว่าสังคมเกษตรที่มีการผลิตอาหาร (food-producing economy) เพราะทรัพยากรรอบตัวนั้นเพียงพอต่อการดำรงชีวิตอย่างนั้นแล้ว แถมยังมีเวลาว่างมากกว่าเกษตรกรอีกด้วย

ภาพชีวิตรวม ๆ ของสังคมล่าสัตว์ หรือขั้นปฐมจริง ๆ นั้น จะเป็นดังนี้ (ฟิลิฐุ เจริญวงศ์, กงเดช ประพัฒน์ทอง ๒๕๒๗ : ๕๘ - ๕๙)

๑. ไม่ผลิต แต่นำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้โดยตรง (อาหาร) หรือตัดแปลงบางส่วน (เครื่องมือ)
๒. ไม่สร้างที่อยู่อาศัยใหญ่โต อาจเพียงตัดแปลงสิ่งแวดลอม เช่น ถ้ำเพิงผา พอลงอยู่อาศัย หรือปลูกเพิงที่อื่นอย่างง่าย ๆ

๓. รู้เรื่องธรรมชาติเป็นอย่างดี เพราะชีวิตขึ้นอยู่กับเรื่องนี้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหาร ประเภทสัตว์และพืช ในภูมิประเทศต่าง ๆ อากาศ และฤดูกาล ซึ่งประกอบกันเป็นเรื่องที่เรียกกันโก้ ๆ ในสมัยนี้ว่า นิเวศวิทยา (ecology)

๔. อยู่ไม่ติดที่นาน ๆ แสดงว่าการควบคุมคงเป็นไปอย่างหลวม ๆ ไม่มีถือสิทธิ์ครอบครองสิ่งของ (property rights) อะไรจริง ๆ จัง ๆ นัก

๕. ไม่มีใครจะติดสมบัติ (fixed, monopolizable property) กันนัก นักโบราณคดีและนักมานุษยวิทยาจึงลงความเห็นอย่างง่าย ๆ สังคมมนุษย์สมัยนั้น มีความเท่าเทียมกัน (egalitarian) ทางเศรษฐกิจ และสังคม

๖. สังคมมีความยืดหยุ่น (flexibility) มากกว่า เป็นตัวของตัวเอง (individualism) มากกว่า เพราะต่างก็ต้องปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่าง ๆ มั่วแต่จะพึ่งคนอื่น ๆ ชีวิตก็จะสั้นกว่ากำหนด

๗. คนบางกลุ่มนั้น อาจขาดแคลนอาหารเป็นบางครั้ง บางฤดูกาล หรือเพราะความเชื่อในข้อห้าม ข้อปฏิบัติบางอย่าง แต่ไม่น่าจะถึงกับเร็นแค้นถึงขนาดที่คนสมัยเรา ๆ จินตนาการ เพราะผลของความอดอยากยากแค้นของเขา (เช่น ฝืดตองเหลือง, กระเหรียง ฯลฯ) สมัยหลัง ๆ นั้น เป็นเพราะคนสังคมเมืองอย่างเราไปรุกรานที่ทำกินของเขา โดยอ้างกฎหมายของเรา ไม่สนใจกฎหมายของเขาเสียมากกว่า

ประมาณ ๖,๐๐๐-๗,๐๐๐ ปีมาแล้ว เรือสายของคนสังคมเก่าในอีสานเริ่มการผลิตอย่างจริงจัง เริ่มก่อนหน้านี้นานแล้ว แต่หลักฐานชัดเจนยังไม่มี

สมัยนี้เป็นสมัยที่มีการผลิตอย่างแท้จริง นักโบราณคดีรุ่นเมื่อ ๓๐-๔๐ ปีที่แล้ว ถือฮากันขนาดเรียกช่วงเวลานี้ว่า "การปฏิวัติสมัยหินใหม่" (Neolithic Revolution) โดยถือว่าเป็นการปฏิวัติเศรษฐกิจครั้งแรกสุดของมนุษยชาติทีเดียว

อดีตอันยาวนานของข้าว

หลักฐานการปลูกข้าว ไม่เพียงแต่เป็นรูปรอยเมล็ดที่พบบน เครื่องมือเครื่องใช้ และแถบที่ผสมดินและทรายเป็น ภาพนะซึ่งเริ่มแล้วแต่เมื่อ ๕๐๐๐ - ๖๐๐๐ ปี ก่อนโน้น แต่ยังมีภาพเขียนสีในถ้ำแห่งหนึ่งที่อำเภอโขงเจียม อุบลราชธานี แสดงการเพาะปลูกธัญพืชอย่างหนึ่ง ซึ่งดูเหมือนข้าว แบบนาเมือง มีคนที่เขียนไม่เหมือนคน กำลังไล่สัตว์ที่มีกึ่งเขาเหมือนกวาง ที่บุกเข้ามากินพืชผล

จากหลายพันปีก่อนมาถึงวันนี้ เทคโนโลยีการเกษตร ก้าวหน้าไปมาก แต่วิธีการพื้นฐานยังคงอยู่หลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับวิถีหรือ ไร่หรือ ไร่หนึ่ง ถ้า ไร่ ไร่เดียว ยังใช้ได้ผล “การลงแขก” ช่วยแรงยังเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของสังคมชาวนา แต่ถ้า ไร่เข้ามาใช้ “ควายเหล็ก” ผ่อนแรงได้ ความผูกพัน ต่อกันคลายไปต่างมุ่งแข่งขันเพื่อเศรษฐกิจ หาวี การผลิตให้ได้ผลมาก เกิดนาปรัง จนขายไม่คุ้มค่า ปุ๋ยวิทยาศาสตร์กันไปแล้ว

๑. นาข้าวที่จังหวัดอุดรธานี
๒. การลงแขกเกี่ยวข้าว

๒

เพราะเป็นการ “ปฏิวัติเขียว” (Green Revolution) สีเขียวนี้เป็นสีของการเกษตร ไม่ใช่สัญลักษณ์ขององค์การอื่นใด

แต่นักโบราณคดีสมัยหลัง ๆ คิดไปอีกอย่างหนึ่งว่า กระบวนการผลิตอย่างนี้ไม่ปัจจุบันทันด่วนขนาดแผนปฏิวัติ แต่ค่อยเป็นค่อยไปอย่าง “ความรัก” เริ่มที่ตาสบตา ฟังใจรัก แล้วแต่งงานจนถึงไม่ทำยอดทองกระบองยอดเพชร มีลูกมีหลานต่อมา (ไม่อนุญาตให้ “หย่า” เพราะเสียกระบวนการพัฒนา)

พัฒนาการเกษตรกรรมเป็นอย่างนั้น

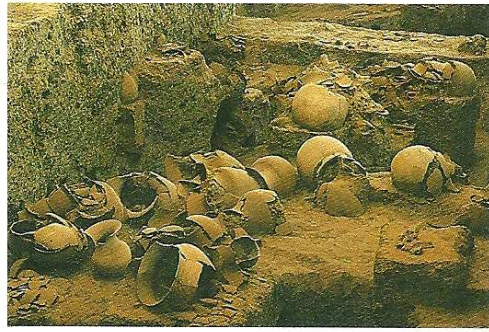
ในช่วงที่อีสานเริ่มสังคมการผลิต การทำลายสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ ป่าไม้ถูกทำลายเป็นระยะ ๆ ในบริเวณต่าง ๆ จากไม่กี่แห่ง เป็นหลายแห่ง เป็นร้อยเป็นพันแห่ง แต่อีสานมีบริเวณกว้างใหญ่ ประชากรยังน้อย ผลกระทบในสมัยนั้น ๆ จึงไม่เป็นภาพที่น่ากลัวอย่างปัจจุบัน

พืชหลักที่เขาปลูกสมัยนั้น คือ ข้าว หลักฐานเรื่องนี้เป็นรูปรอย (impressions) บนเครื่องมือโลหะ ในภาชนะดินเผา ที่เอาเกลบมาผสมดิน/ทราย ปั้น ฯลฯ และภาพเขียนสีบนผนังถ้ำแห่งหนึ่งในเขตอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

พืชอื่น ๆ รองลงมา เช่น ผักต่าง ๆ กำลังวิเคราะห์หรือว่ามีอะไรบ้าง

เดิมทีจะเป็นข้าวไร่ หรือนาน้ำขิง นั้น ไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่ภาพเขียนสีภาพหนึ่งนั้น แสดงการเพาะปลูกในแปลงน้ำขังนั้นแน่นอน รูปลักษณะของธัญพืชคล้ายข้าว แต่อายุสมัยนั้นยังเอาแน่นอนกันไม่ได้

นาข้าวแบบนาเมืองหรือน้ำท่วม/น้ำขัง (Wet rice cultivation) นั้นให้ผลผลิตเป็นข้าวแน่นอน แต่ผลพลอยได้นั้นมีอย่างอื่น เช่น พืชน้ำอย่างผักบุ้ง ผักกระเฉด (นอกนา) กุ้ง หอย ปู ปลา (ในและนอกนา) อยู่ข้างจะอุดมสมบูรณ์

ความอดอยากเรื้อรังนั้น น่าจะมีน้อยเพราะสังคมเกษตรส่วนมากอยู่ในลักษณะที่พึ่งตัวเองได้ (self-sufficiency) ผลิตผลส่วนเกิน (surplus) นั้น เป็นตัวแปรที่ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยน สังคมเปลี่ยน เพราะปัจจัยทั้งหลายต่างส่งผลโยงกันไปไม่รู้จบ

เทคโนโลยีหลายอย่างพัฒนาไปมากน้อยตามแต่ประเภท และปัจจัยกำกับอย่างอื่น ๆ เครื่องมือหิน มีรูปแบบที่แน่ชัดขึ้น ประณีตสวยงามขึ้น มีประโยชน์ใช้สอยตรงขึ้น แทนที่จะเป็นแบบสารพัดประโยชน์อย่างสมัยก่อน

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีเทคโนโลยีเกี่ยวกับความร้อน (pyrotechnology) ไม่ว่าจะเป็นการประดิษฐ์ภาชนะดินเผา (pottery) ไปจนถึงโลหกรรม (metallurgy) ซึ่งเป็นหลักฐานของการพัฒนาทักษะ (skills) จากการทดลองซ้ำแล้วซ้ำเล่าด้วยเทคนิค และเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อเอาทรัพยากรธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นสินค้าทางเศรษฐกิจ (economic goods) และบริการ (services) ตลอดจนไปถึงงานอื่น ๆ ซึ่งคนปัจจุบันมองว่าเป็นงานช่างฝีมือ เป็นต้นว่า งานจักสาน ปั่นด้าย ทอผ้า เครื่องมือ เครื่องประดับจากวัสดุต่าง ๆ และกิจกรรมอื่น ๆ

ประการหนึ่งที่เป็นเรื่องน่าสนใจของการศึกษาปัจจุบัน คือ เศรษฐกิจ เพราะการผลิตที่ได้ผลเกินความจำเป็น (เทคโนโลยี/ การจัดการดี) ที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวันนั้น จำต้องระบายส่วนเกินออกไป ในรูปการแลกเปลี่ยนค้าขายกับที่อื่น ๆ

ทั้งการติดต่อระหว่างชุมชน ไม่ว่าจะใกล้หรือไกลและด้วยเหตุหนึ่งเหตุใด ความคิดอ่านของผู้คนในเรื่องทั่ว ๆ ไปก็เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สังคมซึ่งคนสร้างขึ้นเองก็เปลี่ยนไป เศรษฐกิจเปลี่ยนแปลง

ในอีสานเองซึ่งเป็นแผ่นดินไกลทะเล เราพบหลักฐานหลายอย่าง ในที่หลายแห่งว่าเป็นของกำเนิดจากทะเล เช่น หอยมือเสือ หอยเบี้ย ฯลฯ เมื่อหลายพันปีมาแล้ว

การเปลี่ยนแปลง/ ก้าวหน้า (ทางวัตถุ) ต่าง ๆ เหล่านี้ ไม่ใช่สาเหตุจากการติดต่อไปมาหาสู่โลกภายนอกเท่านั้น แต่คงเป็นเพราะวิธีการผลิตใหม่ ๆ ด้วย ที่เปิดโอกาสให้มีการแบ่งงาน (division of task) ก่อให้เกิดความชำนาญ ความถนัด (specialization) และประสิทธิภาพดีขึ้นด้วย

จากชีวิตที่เร่ร่อนตามสัตว์ ตามพืช ที่ใช้เป็นอาหารและเครื่องนุ่งห่ม มาอยู่บ้านรวมกันในหมู่บ้านนาน ๆ ผูกพันกันไปมา จนสังคมอยู่ในรูปที่กระชับกว่าเดิม มองเห็นได้ว่าเป็นสมัยเริ่มของความซับซ้อนทางวัฒนธรรม (foundations of cultural complexity)

หลักฐานของสมัยนี้เป็นพัน ๆ แห่ง ในที่ราบสูงอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้

บ้านเชียง ในจังหวัดอุดรธานี ที่รู้จักกันดีพอสมควรนั้น เป็นเพียงแหล่งหนึ่งในบรรดาแหล่งทั้งหลายนี้เท่านั้น

อาจเป็นเพราะแผ่นดินใหญ่ของอีสานมีพื้นที่ราบมาก การย้ายถิ่นฐานของคนในสังคมเกษตรกรรมจึงค่อนข้างสะดวก เราจึงพบแหล่งโบราณคดีร่วมสมัยต่าง ๆ ทุกสมัย กระจายไปเกือบทั่วภาค

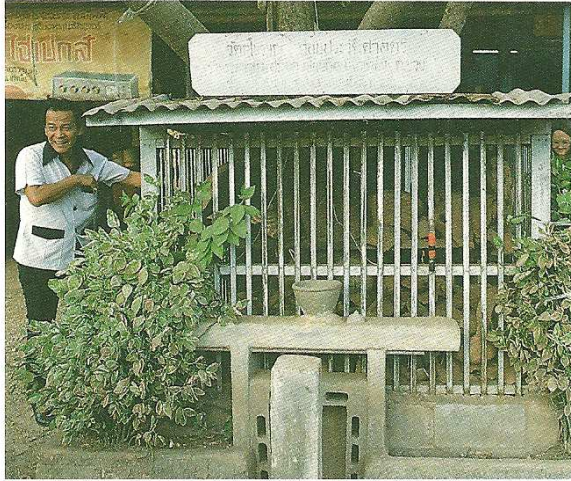
แหล่งโบราณคดีในอีสานส่วนใหญ่ แสดงการตั้งถิ่นฐานของคนต่อเนื่องกันเป็นพัน ๆ ปี อาจจะเป็นกลุ่มหนึ่งย้ายออก อีกกลุ่มหนึ่งย้ายเข้า โดยทิ้งช่วงเป็นร้อย ๆ ปี ซึ่งหลักฐานโบราณคดีไม่ละเอียดพอที่จะระบุช่วงเวลาขนาดนั้นได้

เหตุผลของการย้ายถิ่นฐานนั้น ก็ไม่มีใครทราบแน่นอน นอกจากคาดว่าเป็นเพราะปัญหาประชากรในชุมชนนั้นเพิ่มมากตามกาลเวลา สิทธิในการครอบครองที่ทำกินค่อนข้างเด็ดขาด อยู่ที่เก่ากันทั้งหมดไม่ได้ เพราะที่ทำกิน "จับจอง" กันหมดแล้ว ต้องหาที่ใหม่ แต่แรกก็ใกล้กับบ้านเดิม แล้วห่างไกลออกไปจนถึงรุ่นหลัง ๆ ก็ล้มเลือนกันไป นับญาติกันไม่ถูกแล้ว

เสมาอีสานเป็นหลักเขตของบริเวณสังกรรมเช่นโบสถ์
ภาพสลักเล่าเรื่องมักเป็นชาคค คือชาติก่อนของ
พระพุทธเจ้า เสมาอีสานประเภทนี้คงมีอายุระหว่าง
พุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕ เพราะพบจารึกภาษามอญ
เขียนด้วยอักษรปัลลวะรุ่นหลัง

บนดิน "แผ่นดินทอง - แผ่นดินธรรม" ของเรานี้ อย่าวว่า
แต่โบราณศิลปะล้าค่าอย่างพระพุทธรูปจะต้องอยู่ในกรง
ป้องกันมือมาร แม้เศษโบราณวัตถุสมัยก่อน
ประวัติศาสตร์ คือ เศษหม้อเศษไหในภาพนี้ที่สว่าง
แดนดิน สกลนคร ชาวบ้านที่รักอดีตของบ้านเขา ก็
ยังแสดงไว้ในกรง นี้อคือ บัจจุบันและอนาคตของอดีตของ
แผ่นดินไทยหรือ?

คุณฉวี "ชนชาติไทย" เป็นตัวอย่างก็แล้วกัน ไม่ว่าจะคนไทยในจีนในอัสสัม ในรัฐฉาน ในเวียดนาม
เขมร และในประเทศไทย ล้วนแต่ยอมรับว่าเทือกเขาเหล่านี้คือเดียวกัน แต่เมื่ออยู่ห่างกันนานเข้า สายสัมพันธ์ก็ขาด
ตอนจากญาติ มาเป็นศัตรูกันบ้าง ตามหลักฐานประวัติศาสตร์และเหตุการณ์ปัจจุบัน

ในอดีตอันไกล ก็คงเป็นทำนองเดียวกัน ซึ่งชวนให้คิดไปว่าการอพยพ/ เคลื่อนย้ายของประชากรนั้น ดู ๆ ไม่น่า
จะเป็นเรื่องเศรษฐกิจอย่างเดียว คงมี "การเมือง" เข้ามาแทรกแซงไม่มากนักน้อย ดังจะเห็นว่าต่อมาสังคมเกษตรกรรมก็
พัฒนาขึ้นมาเป็น "สังคมเมือง" โดยมีฐานเศรษฐกิจหลักอยู่ที่เกษตรกรรมเหมือนเดิม แต่ขยายใหญ่และกว้างขึ้น
มี "อำนาจ" เป็นตัวกำกับเพิ่มขึ้นอีกตัวหนึ่ง ความสำนึกเรื่อง "ชนชาติ" หรือ "เผ่าพันธุ์" เดียวกันเลือนหายไป
(fragmentation of tribal relationship) พูด่าง ๆ ว่า สังคมเมืองนั้นประกอบด้วยคนหลายเผ่าพันธุ์

สังคมเมืองในอีสานนั้น คงเริ่มใกล้เคียงกับภาคอื่น ๆ ในประเทศ แต่ลำดับการถึงวัฒนธรรม (cultural
sequences) บางช่วงเวลานั้นไม่พ้องกัน

หลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดได้ในที่หลายแห่ง แสดงว่าอีสานคงเริ่ม "สังคมเมือง" เมื่อ ๒ พันกว่าปีมาแล้ว
ดูจากขนาดของชุมชนและสิ่งของที่แสดงความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกในที่ใกล้เคียงและไกล และกิจกรรมหลาย
อย่าง (ทำเหมืองแร่ ฯลฯ) ที่บอกถึงระดับการปกครอง/ควบคุม สูงกว่าระดับ "หมู่บ้าน" หรือ "นิคมเกษตรกรรม"

แต่ประหลาดที่โบราณวัตถุที่พบจากช่วงเวลานั้นมาจนก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ขาดศิลปวัตถุแบบ "ฟู
นั้น" ชัด ๆ เช่นที่พบในภาคใต้และภาคกลาง แต่พอถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ กลับพบหลักฐานที่เรียกกันแต่ก่อน
ว่า "ทวารวดี" หรืออย่าง ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ เรียก "มอญ" ที่ผู้เขียนยังรับไม่สนิทใจนัก เพราะอยากใช้ "ภูมิศาสตร์
กำกับไปก่อน จนกว่าจะหาคำที่เหมาะสมใจได้" ดังเช่นกรณีนี้ผู้เขียนเห็นว่า "ทวารวดี" เป็น "อารยธรรมลุ่มเจ้าพระยาสมัย
แรก ๆ" (Early Chao Phraya Civilization) ดูไปเหมือนว่า อีสานเดิมเป็นตัวของตัวเองมาเป็นหมิ่นเป็นพัน ๆ
ปี พอถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ขึ้นมากก็มีของแปลกปลอมเพิ่มขึ้นแล้ว พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๗ ขึ้นมากก็มีอีกรูปแบบหนึ่ง
เป็นของเขมร โดยฝีมือซึ่งชัดเจนกว่า "มอญ" สมัยก่อนหน้า

จากนั้นมาไม่นาน อีสานก็ถูกลืม ไม่ถูกกล่าวถึงมากนัก จนถึงสมัยกรุงธนบุรีพูดถึงบ้าง มามากหน่อยก็สมัยรัตน
โกสินทร์นี่เอง โดยเฉพาะนโยบายการปกครองหัวเมืองในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งแบ่งหัวเมืองอีสานไปตามทิศทางต่าง ๆ เช่น
หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ หัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ หัวเมืองลาวฝ่ายกลาง
รวมเมืองใหญ่ ๆ ไว้ถึง ๔๒ เมือง ซึ่งอยู่ในลาวและอีสานปัจจุบัน

ต่อมาจะด้วยเหตุผลใดไม่ชัดแจ้ง แต่จะขัดกับหลักรัฐศาสตร์/ มานุษยวิทยา จนต้องเลิกไปในที่สุด
คือ การแบ่งกลุ่มเมืองไปตามชื่อ "เผ่าพันธุ์" หรือ "กลุ่มชน" เช่น กลุ่มเมืองลาวขาว (ในไทย/ ลาว) กลุ่มเมือง
ลาวพวน (ในไทย) กลุ่มเมืองลาวพุงขาว (ในลาว/ จีน) และ กลุ่มเมืองลาวเฉียง (ภาคเหนือของไทย)

คำว่า "อีสาน" เอง แต่ก่อนก็ไม่ได้ใช้กันเต็มปากเต็มคำนัก เพราะกลายเป็นคำที่แฝงความดูแคลน ต้องเรียกเสียง
ไปเป็น "ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" จนคนอีสานมาเรียกใหม่ด้วยความภูมิใจในคำนี้เอง อีสานจึงเป็นอีสานที่อยู่บนที่ราบ
สูงโคราช (ทางธรณีวิทยา) แต่เรียกเป็นทางการว่า "ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" อย่างทุกวันนี้

เอกสารอ้างอิง

- กรมการปกครอง
ประกาศสำนักงานกลางทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง เรื่อง
จำนวนราษฎรรายจังหวัด ตามหลักฐานทางทะเบียนราษฎร เมื่อวันที่
๓๐ มิถุนายน ๒๕๒๗
- กรมทรัพยากรธรณี
ข่าวสารการธรณี ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๑, ๒๕๒๘ : ๔
- จารุอุดม เรื่องสุวรรณ (รวบรวม)
คูเวียงอุทยานประวัติศาสตร์ กฐินสามัคคี กรุงเทพ - ขอนแก่น
ณ วัดพลแพง บ้านเมืองเก่า อำเภอภูเวียง ขอนแก่น ๒๑ ตุลาคม ๒๗
- พิสิฐ เจริญวงศ์
พงศ วรรณทอง
สภาพการณ์ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ประวัติศาสตร์ สังคม
และการเมืองไทย คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาประวัติศาสตร์สังคม
และการเมืองไทย, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมา-
ธิราช, ๒๕๒๗ : ๕๗ - ๖๓
- รัตนา รุจิรกุล
สมจิตร พงพจน์
อภิศักดิ์ โสมอินทร์
ภูมิศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โอเดียนสโตร์ ๒๕๒๕
ป่าไม้ไทย องค์การค้าของคุรุสภา ๒๕๑๖
ภูมินามวิทยาอีสาน วารสารภูมิศาสตร์ สมาคมภูมิศาสตร์แห่ง
ประเทศไทย ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑, ๒๕๒๐ : ๘๘ - ๙๙, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒,
๒๕๒๐ : ๘๖ - ๙๐, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑, ๒๕๒๑ : ๗๘ - ๘๔
- Nitipat Jalichan**
Geology. **Reconnaissance of the Geology and Ground-
water of the Khorat Plateau, Thailand.** (P.E. Lamoreaux,
et al). Prachandra Press, 1959.
- Rucha Ingavat and
Philippe Taquet**
First Discovery of Dinosaur Remain in Thailand.
J. Geol. Soc. Thailand. Bangkok, Vol.3/No. 1,
1973 : 1-6
- Wirot lamcharoen**
The Geomorphologic Characteristics of the Quaternary
Volcanoes in the South Rim of Northeastern Thailand. **Pro-
ceedings of the First Symposium on Geomorphology and
Quaternary Geology of Thailand, Oct 28-29 1983 : 196-197.**
Narong Thiravongkol and Visuth Pisutha-Arnond eds.
- Wolf, Donner**
The Five Faces of Thailand : An Economic Geography.
University of Queensland Press. 1982.

พระสงฆ์ ออกบิณฑบาตยามเช้า
ที่จังหวัดเชียงใหม่

อีตลีสอง

สายสุนีย์ สุขนคร

เมื่อเอ่ยถึงคำว่า **อีตลีสอง** ผู้ที่ไม่ใคร่จะคุ้นเคยกับสำเนียงพื้นเมืองทางภาคอีสานมักจะไม่เข้าใจว่าอีตคืออะไร อันที่จริงแล้วคำว่า "อีต" หรือ "อีต" "จาริตประเพณี" ก็คือคำคำเดียวกันนั่นเอง เพียงแต่ออกเสียงเพี้ยนไปเท่านั้น ในหนังสืออักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้คำจำกัดความ อีต หรือ จาริตประเพณี ไว้ว่า "ประเพณี อันเนื่องด้วยศีลธรรม ซึ่งคนส่วนรวมถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ ใครประพฤติดำฝืนหรืองดเว้น ไม่กระทำตามที่กำหนดไว้ ถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว"

จาริตประเพณีของชาวไทยไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคกลาง หรือภาคอีสาน โดยทั่วไปแล้วส่วนใหญ่จะคล้ายคลึงกัน จะผิดแผกไปบ้างก็เป็นเพียงส่วนน้อย อันเนื่องมาจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ

ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนั้น ได้ชื่อว่าเป็นภาคที่ร่ำรวยด้วยวัฒนธรรมประเพณียิ่งกว่าภาคใด ๆ มีงานประเพณีหรือฮีตอยู่มากมายทั้งที่เป็นฮีตย่อยปฏิบัติกันในบางหมู่บ้านหรือบางจังหวัด และฮีตที่ถือปฏิบัติกันทุกแห่ง แต่ส่วนใหญ่ก็คล้ายคลึงกัน ประเพณีที่ชาวอีสานทุกจังหวัดยึดมั่นและได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาไม่ขาดสายในรอบปีคือ **อีตลีสอง** หรือ **ประเพณีลีสองเดือน**นั่นเอง

อีตลีสองของชาวอีสานเป็นฮีตที่บริสุทธิ์ เป็นเรื่องของความเชื่อในพระพุทธศาสนาและประเพณีนิยมพื้นบ้าน มีเรื่องของศาสนาพราหมณ์เข้ามาปะปนน้อยกว่าประเพณีของภาคอื่น ๆ เป็นประเพณีที่จะให้สมาชิกในสังคมได้มีโอกาสร่วมชุมนุมกันทำบุญเป็นประจำเดือนทุก ๆ เดือนของรอบปี ผลที่ได้รับก็คือทุกคนจะได้มีเวลาเข้าวัดใกล้ชิดกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ทำให้ได้มีโอกาสพบปะและรู้จักกันคุ้นกันดียิ่งขึ้น รวมทั้งเป็นจารีตบังคับให้ทุก ๆ คนเสียสละทำงานร่วมกันเมื่อว่างจากงานอาชีพแล้ว

ประเพณีแรกของอีตลีสองจะเริ่มขึ้นด้วย **เดือนเจียง** หรือ **เดือนอ้าย** เป็นงานบุญเข้ากรรม ซึ่งเป็นการออกจากอาบัติประจำปีตามวิธีการของพระสงฆ์เป็นเวลา ๖ วัน กล่าวคือพระสงฆ์ที่ทำความผิดทางพระวินัยจะต้องเข้ากรรมเพื่อสารภาพผิดต่อหน้าคณะสงฆ์ ในระยะนี้ชาวบ้านที่มีจิตศรัทธาเลื่อมใสจะพากันจัดอาหารคาวหวานและข้าวของเครื่องใช้เล็ก ๆ น้อย ๆ ไปถวาย เพื่อช่วยสงเคราะห์ให้การอยู่กรรมของท่านดำเนินไปด้วยดี นอกจากนั้นยังได้ฟังเทศน์ฟังธรรมเป็นการได้บุญอีกโสดหนึ่งด้วย ประเพณีเข้ากรรมนี้บางแห่งเชื่อว่า เป็นการทดแทนและระลึกถึงคุณมารดา เพราะมารดาเคยอยู่กรรมนี้มาแล้ว ฉะนั้นเมื่อบวชแล้วจะแทนคุณมารดาได้ก็ต้องอยู่กรรมเสียก่อน ประเพณีเข้ากรรมนี้ไม่ได้กำหนดวันลงไปแน่นอน แต่จะอยู่ในระหว่างเดือนอ้าย

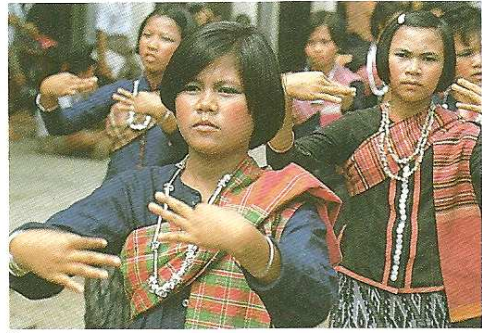
เมื่อเดือนอ้ายผ่านไปก็ถึง **เดือนยี่** ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ข้าวออกรวงแก่จัดและรอการเก็บเกี่ยว ในเดือนนี้จึงมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการเก็บและการนวดข้าว เรียกว่า **บุญคูณลาน** ซึ่งเป็นการทำบุญทำทานตามแบบฉบับของชาวไทยใจบุญโดยทั่ว ๆ ไปนั่นเอง ซึ่งไม่กำหนดวันแน่นอน เป็นแต่ว่าเมื่อนวดข้าวเสร็จแล้ว ชาวนาจะประกอบพิธีทำบุญให้ทานเพื่อเป็นสิริมงคล ก่อให้เกิดความสมบูรณ์พูนสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป บางแห่งข้าวยังอยู่ที่ลานก็ทำบุญกันที่ลานนั่นเอง แต่ถ้าหากขนข้าวขึ้นยุ้งแล้ว มักทำบุญที่บ้านหรือทำรวมกันที่หมู่บ้าน เป็นลักษณะการทำบุญบูชาแม่โพสพเมื่อได้ข้าวมาสู่ลานแล้วนั่นเอง

พอถึง **เดือนสาม** เป็นการทำ **บุญข้าวจี** จนมีคำพูดติดปากชาวอีสานประโยคหนึ่งว่า "เดือนสามค้อย เจ้าหัวค้อย บุญข้าวจี" หมายความว่า พอเดือนสามผ่านไป พระก็ค้อยบุญข้าวจี งานบุญข้าวจีเป็นงานที่ครึกครื้นพอสมควร ชาวบ้าน

๑. ขบวนแข่งในงานบุญ

๒. หน้าก

จะเอาข้าวเหนียวมาปั้นแล้วจี คำว่าจีก็คือปั้นนั่นเอง ในวันงานบุญข้าวจี พระท่านจะตักลองเต็อกหรือลองตักปลุกข้าวบ้านให้ลูกขึ้นมาจัดทำข้าวจี วิธีทำคือนำข้าวเหนียวมาปั้นเป็นก้อนขนาดโตเท่าไข่ห่านแล้วเสียบปลายไม้ที่เหลาเตรียมไว้ ไม้ไผ่นี้นยาวประมาณ ๓๕ เซนติเมตร ใหญ่ขนาดนิ้วมือ จีหรืออังบนไฟอ่อน ๆ พลิกไปพลิกมาจนเหลืองทั่วทั้งคันดีแล้ว นำมาทอดด้วยไข่นำไปจี่อีกที ไข่ที่ใช้ทานี้ใช้ทั้งไข่แดงและไข่ขาวตีให้เข้ากัน พอไข่เหลืองมีกลิ่นหอมก็ดึงไม้ออก เอาน้ำตาลปึกหรือน้ำอ้อยใส่เข้าไปเป็นไส้หวาน จะนำไปถวายพระเท่าใดก็ได้แล้วแต่ความศรัทธา ราว ๗ นาฬิกา พระท่านจะตีโปง (ระฆังไม้) ชาวบ้านก็นำข้าวจีพร้อมด้วยอาหารหวานคาวชนิดต่าง ๆ ไปถวายพระ จากนั้นก็มีการถือศีลฟังพระเทศน์ เสร็จจากเลี้ยงพระก็มีการเช่นปฐาเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูต่อเวทิตาต่อบรรพบุรุษ

ประเพณีถวายข้าวจีนี้มีปฐมเหตุมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ในครั้งนั้นมีหญิงคนหนึ่ง ชื่อ นางปุลณณา เป็นทาสของเศรษฐีในนครราชคฤห์ เช้าวันหนึ่งนางปุลณณาจะไปตักน้ำ จึงเอารำอ่อน ๆ ขยี้กับน้ำแล้วจีไฟพอสุกแล้วนำติดชายพกไป ตั้งใจว่าจะเอาไปกินเมื่อถึงตักน้ำ ระหว่างทางได้พบพระพุทธองค์เสด็จผ่านมา นางปุลณณาเห็นเข้าก็มีความเลื่อมใส จึงนำข้าวจีไปถวาย เมื่อถวายแล้วก็ยังคิดว่าพระพุทธองค์อาจจะโยนทิ้งเสีย แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้โยนทิ้ง กลับเสวยจนหมด เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีได้ทรงมองเห็นอาหารตามมีตามเกิดของคนยากจนว่าไม่มีค่าอะไร แท้ที่จริงค่านั้นอยู่ที่เจตนาอันเป็นกุศล จากนั้นได้ทรงแสดงธรรมเทศนาแก่นางปุลณณา จนนางบรรลุโสดาปัตติผลด้วยอานิสงส์ของการถวายข้าวจีนั้น จึงได้ถือเป็นประเพณีถวายข้าวจีแก่พระสงฆ์ตั้งแต่นั้นสืบมาจนถึงทุกวันนี้

- ๑ ขบวนพระภิกษุสงฆ์บิณฑบาตในวันที่มีงานบุญ
- ๒ ผู้คนกำลังชื่นชมกับขบวนแห่เทียนพรรษา
- ๓ การก่อพระเจดีย์ทรายกันตามริมน้ำหรือบริเวณวัดในวันสงกรานต์

เดือนสี่ เป็นงานทำบุญพระเวส (พระเวฬุ) หรือบุญกบเงินหรือเทศน์มหาชาติ เป็นงานใหญ่ประจำปีงานหนึ่ง โดยมากจะเชิญคนบ้านอื่นตำบลอื่นมาร่วมด้วย มูลเหตุที่ทำให้เกิดงานบุญพระเวสนี้ปรากฏในเรื่องพระมาลัยหมื่นมาลัยแสนว่า พระมาลัยได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเจดีย์แก้วบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้พบกับพระศรีอาริยมฤตตรีย์ ๆ ครั้นตามถึงชาวโลก พระมาลัยเล่าให้ฟังว่า มนุษย์อยากพบศาสนาพระศรีอาริย์ พระองค์จึงตรัสว่า เมื่ออยากพบก็จงอย่าฆ่าดีพ่อดีแม่ อย่าทำลายพระพุทธศาสนา อย่ายุยงสงฆ์ให้แตกกันและอุทิศทำสังฆกรรมให้จบในวันเดียว พระมาลัยจึงนำข่าวนี้นมาประกาศแก่พุทธบริษัท คนทั้งหลายจึงพากันจัดทำบุญฟังเทศน์มหาชาตินับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

การทำบุญพระเวสนั้นแบ่งเป็นสามวัน วันแรกเป็นวันรวมหรือที่พื้นเมืองเรียกว่า **มื่อโฮม** วันที่สองมีการแห่พระเวสสังคร กัณฑ์ ขาลี และพระนางมัทรี มีการแข่งนำหน้า วันที่สามฟังเทศน์มหาชาติ ในงานบุญพระเวสนี้จะมีการตกแต่งศาลาให้คล้ายกับศาลาพระเวสสังครในเขาวงกต ชาวบ้านมีหน้าที่จัดหาอาหารมาเลี้ยงพระและแขกเหรื่อ งานนี้จะมีผู้คนจากที่ต่าง ๆ มาชุมนุมกันทั้งคนหนุ่มคนสาวคนเฒ่าคนแก่ ต่างคนก็ร่วมแรงร่วมใจกันหาเงินเข้าวัด เพื่อที่พระจะได้นำไปบูรณะซ่อมแซมวัด เมื่อมีงานชาวบ้านก็สนุกสนาน เมื่องานเลิกต่างก็มีจิตใจพอใจอิ่มเอิบจากผลบุญกุศลที่ได้ทำไป

เดือนห้า เป็นงานบุญสงกรานต์หรือที่รู้จักกันทั่วๆ ไปว่า วันสงกรานต์ เริ่มตั้งแต่ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ เมื่อถึงงานสงกรานต์ชาวบ้านจะหยุดทำงานเพื่อมาร่วมสนุกสนานกันเป็นเวลาถึงเจ็ดวัน ในระหว่างนั้นก็มีการสงกรานต์พระพุทธรูป พระสงฆ์ โดยชาวบ้านจะทำผาม (ปะรำ) แล้วเชิญพระพุทธรูปขึ้นประดิษฐาน ณ ปะรำพิธี บนปะรำมีรางน้ำทำเป็นรูปพญานาคสองที่ ไว้สำหรับสงกรานต์พระพุทธรูปหนึ่ง พระสงฆ์ที่หนึ่ง

ในตอนเช้าของวันงานบุญสงกรานต์ ชาวบ้านก็พากันทำบุญตักบาตรถวายจังหัน พอถึงกลางวันก็ถวายเพล ราวเที่ยงวันจึงนำดอกไม้ รูป เทียน น้ำมัน และของหอมไปสงกรานต์พระ แล้วรดน้ำขอพรจากผู้ใหญ่ให้อยู่เย็นเป็นสุขสืบไป จากนั้นก็มีการสาดน้ำ ตอนบ่ายหลังจากเล่นสาดน้ำแล้วก็จะไปเก็บดอกไม้ตามไร่ป่าเขาใกล้ ๆ หมู่บ้านมาเตรียมไว้บูชาพระในตอนเย็น ตอนค่ำเป็นเวลาไปฟังเทศน์ที่โรงธรรม ปฏิบัติดังนี้ทุกวันจนครบ ๗ วัน พอถึงวันสุดท้ายจะมีการก่อพระเจดีย์ทรายกันตามริมน้ำหรือในบริเวณวัด มีการตกแต่งประดับประดาด้วยธงทิวสวยงาม จากนั้นจึงอัญเชิญพระพุทธรูปขึ้นเก็บไว้ตามเดิม

เดือนหก นอกจากจะมีการทำบุญในวันวิสาขบูชา ฟังเทศน์และเวียนเทียนแล้ว ชาวอีสานยังมีประเพณีประจำท้องถิ่นที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ บุญบั้งไฟ หรือ บุญบั้งไฟ ซึ่งจัดขึ้นในระหว่าง เดือน ๖ ทุกปี ถือกันว่าเป็นการยิงบั้งไฟขึ้นไปบูชาเทวดาเพื่อขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล บั้งไฟจะขึ้นสูงหรือไม่ก็เป็นการพยากรณ์ถึงความอุดมสมบูรณ์ของข้าวปลาอาหาร

พอเดือนหกมาถึง ตำบลใดจะมีบุญบั้งไฟก็ป่าวร้องให้หมู่บ้านใกล้เคียงเตรียมจัดทำบั้งไฟมาประกวด ซึ่งมีที่จะแบ่งการทำเป็น ๓ ขนาด คือ บั้งไฟธรรมดา บรรจุน้ำมันไม่เกิน ๑๒ กิโลกรัม บั้งไฟขนาดกลาง บรรจุน้ำมันเกิน ๑๒ กิโลกรัม ทั้งสองชนิดนี้เรียกว่า “บั้งไฟหมื่น” บั้งไฟขนาดใหญ่บรรจุน้ำมันหนัก ๑๒๐ กิโลกรัมขึ้นไป เรียก “บั้งไฟแสน” แต่โดยปกติแล้วนิยมทำกันแต่บั้งไฟหมื่น เพราะบั้งไฟแสนต้องใช้เวลาเตรียมนานและมีอันตรายมาก ถ้าทำไม่ดี การทำบั้งไฟนี้ใช้ไม้ไผ่ชนิดดีปล้องใหญ่และแข็งเป็นพิเศษ นำมาทะลุปล้องดากให้แห้ง แล้วนำไปบรรจุน้ำมันอัดให้แน่น จากนั้นก็เจาะรูเพื่อใส่ชนวนคอนจูด เมื่อบรรจุน้ำมันแล้วจึงตกแต่งบั้งไฟด้วยกระดาษหลากสีเป็นรูปพญานาค

เมื่อถึงวันโฮมหรือวันนัดรวม ชาวบ้านจะพากันแห่บั้งไฟมายังวัด มีเถิดเทิง และการฟ้อนต่าง ๆ จากนั้นก็มีการจุดบั้งไฟแข่งขันกัน ของใครขึ้นสูงก็เป็นฝ่ายชนะ ของใครแพ้ก็ถูกลงโทษจับโยนน้ำเป็นที่สนุกสนานงานหนึ่ง

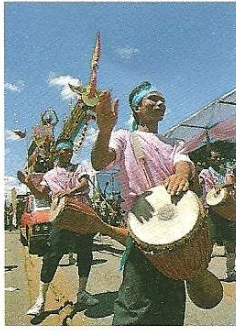
เมื่อผ่านงานบุญที่สนุกสนานไปแล้ว ระหว่างเดือนเจ็ดจะมีงานบุญซำฮะ คือการชำระล้างจิตใจให้ผ่องใส สะอาดปราศจากมลทินเรื่องเศร้าหมอง คือ โลก โกรธ หลง ทั้งปวง ด้วยการฟังธรรมถือศีลให้ทาน เพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

งานบุญประจำเดือนแปด คือ งานบุญเข้าพรรษา ซึ่งจัดให้มีขึ้นในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ มีการหล่อเทียนพรรษา ตกแต่งอย่างสวยงามเพื่อประกวดประชันกันแล้วแห่ไปถวายวัดเป็นพุทธบูชา มีขบวนแห่ยาวเหยียดสวยงามนำด้วยการฟ้อนต่าง ๆ อันเป็นประเพณีของภาคอีสาน กลางคืนก็จัดให้มีการสมโภชคันเทียน มีการเลี้ยงพระฟังเทศน์ฟังธรรมเช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชนในภาคกลาง

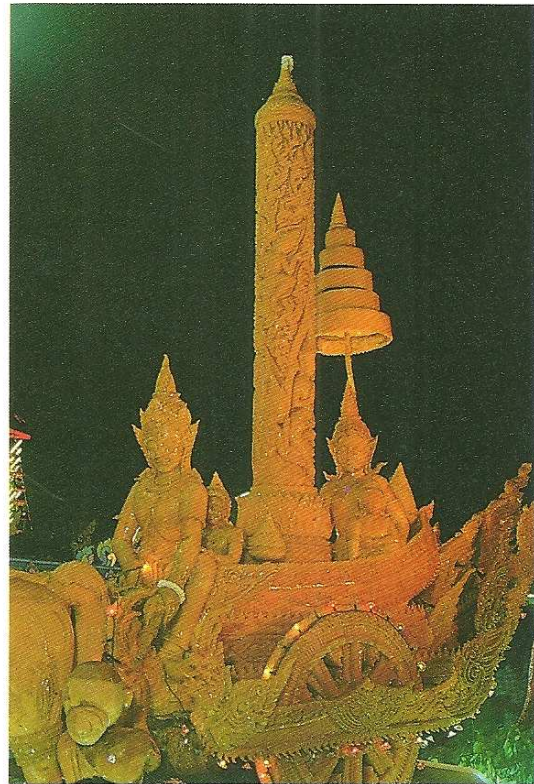
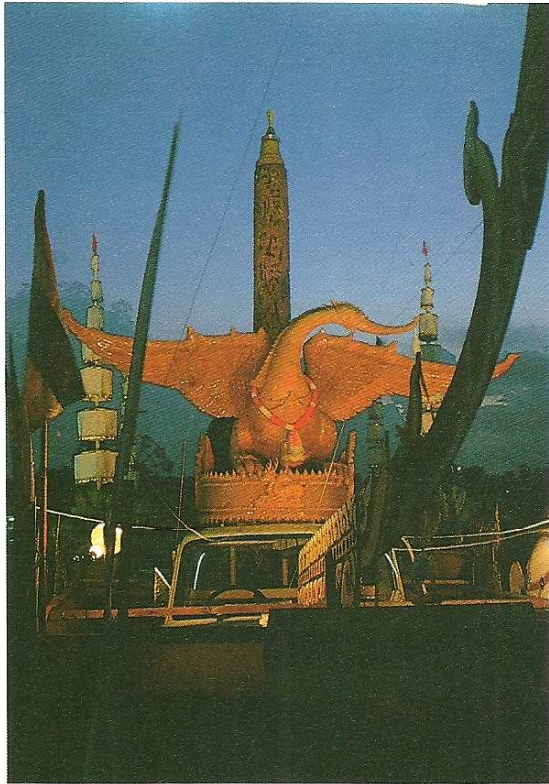
เดือนเก้า เป็นงานบุญข้าวประดับดิน ซึ่งกำหนดจัดในวันแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๙ สาเหตุที่ทำให้เกิดการทำบุญข้าวประดับดินนั้นกล่าวไว้แตกต่างกันออกไป บางแห่งก็เล่ากันว่า ครั้งหนึ่งพระมหาโมคคัลลาน์ อัครสาวกของพระพุทธเจ้าลงไปยังยมกรก ได้พบเห็นสัตว์นรกที่ทำความชั่วไว้เมื่อครั้งมีชีวิตอยู่ เมื่อตายจึงต้องลงไปเสวยกรรมพบแต่ความยากลำบาก เมื่อพระโมคคัลลาน์จะกลับ พวกสัตว์นรกได้ขออ้อนให้ทานมาบอกญาติพี่น้องบนโลกมนุษย์ให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บ้าง พระโมคคัลลาน์จึงนำความมาประกาศให้มนุษย์บนโลกทราบ จึงมีการทำบุญข้าวประดับดินขึ้น บางแห่งก็เล่าว่าต้นเหตุมาจากพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งคืนหนึ่งทรงเข้าบรรทม แต่บรรทมไม่หลับเพราะมีเสียงปรตที่เป็นพระญาติมาร้องให้ขอส่วนบุญ วันรุ่งขึ้นพระเจ้าพิมพิสารจึงนำความไปทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้พระเจ้าพิมพิสารทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ จึงถือเป็นประเพณีสืบต่อมา

งานบุญนี้ชาวบ้านจะจัดอาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่ ใส่กระทงหรือห่อเตรียมไว้แต่คืนแรม ๑๓ ค่ำ พอตี ๔ ของวันแรม ๑๔ ค่ำ ก็จัดแจงนำข้าวของไปวัด เอาไปวางไว้ตามใต้ต้นไม้ ตามโบสถ์ ตามพื้นดิน เพราะเหตุนี้จึงได้ชื่อว่าบุญข้าวประดับดิน จากนั้นชาวบ้านจะกลับไปเตรียมอาหารการกิน ออกไปทำบุญฟังเทศน์ที่วัดอีกหนหนึ่ง เป็นอันเสร็จพิธี ถือกันว่าเป็นการทำบุญให้แก่เปรตที่มารับส่วนบุญ

เดือนสิบเป็นงานบุญข้าวสาก ซึ่งกำหนดทำกันในวันเพ็ญเดือน ๑๐ ประเพณีนี้นิยมทำบุญกันทุกบ้าน ต้องมีการเตรียมการกันไว้ล่วงหน้า คือ ต้องจัดทำข้าวสากอันได้แก่ ข้าวเฒ่า ข้าวตอกคลุกกับน้ำอ้อย ถั่ว งา มะพร้าว ชาวภาคกลางเรียกกันว่า กระจยาสารท นอกจากนั้นยังต้องเตรียมหาเนื้อปลาไว้ทำทาน ข้าวสากนั้นจะนำไปให้พวกพี่น้อง ส่วนเนื้อปลานั้นจะนำไปถวายพระพร้อมด้วยข้าวปลาอาหาร อุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว การถวายอาหารพระนั้นจะต้อง

- ๑-๒ ขบวนแห่บังไฟ และบังไฟที่จุดแล้วกำลัง
โหมขนแข่งขันเป็นจ้าวแห่งความสูง
- ๓-๔ เทียนพรรษาที่วิจิตรตระการนี้เป็นฝีมือของชาว
อุบลราชธานี
- ๕ ขบวนแห่ประเพณีกวนข้าวสากหรือ
กระยาสารท

- ๑ ประเพณีแห่ปราสาทผึ้งของชาวสกลนคร
- ๒ ประเพณีไหลเรือไฟในแม่น้ำโขง จังหวัดนครพนม
- ๓ งานแข่งเรือเป็นประเพณีสำคัญของจังหวัดวิมแม่น้ำใน
หน้าน้ำหลาก
- ๔ ประเพณีสู้ขวัญของชาวเรณูนคร จังหวัดนครพนม
- ๕ ประเพณีผูกเสี่ยวของชาวขอนแก่น

ทำลากล้อเจ้าของไหลลงไปในบาตร พระภิกษุสามเณรจับลูกสลากล้อของใครก็ได้สำหรับของคนนั้นไป แต่บางแห่งยังมีประเพณีในการแจกข้าวสากแตกต่างกันออกไปอีก กล่าวคือเอาห่อข้าวสากไปห้อยไว้ตามต้นไม้หรือราวรั้ว แล้วจึงตีโป่งสัญญาณให้เปรตมารับเอาไป จากนั้นก็ไปเก็บคืนมาเรียกว่าแย่งเปรต นำข้าวสากที่แย่งเปรตมานี้ไปไว้ตามท้องไร่ท้องนาเพื่อเป็นสิริมงคล พิษพันธุ์ธัญญาหารจะได้อุดมสมบูรณ์

เมื่อเดือนสิบผ่านไปก็ถึงเดือนสิบเอ็ด จะมีงานบุญออกพรรษา ซึ่งมักจะจัดกันเป็นงานใหญ่โตและสนุกสนานมากกว่าวันเข้าพรรษา หมู่บ้านไหนเป็นที่ดอนก็มีการละเล่นแบบธรรมดา หมู่บ้านไหนอยู่ริมน้ำก็จะมีการเล่นเกี่ยวกับน้ำ เช่น การแข่งเรือ การไหลเรือไฟ งานแห่ปราสาทผึ้ง และการจุดได้ประทีป การจุดได้ประทีปนิยมทำกันสามคืนคือในวันขึ้น ๑๓, ๑๔ และ ๑๕ คำ ในตอนแรกต้องปลุกร้านก่อน ใช้ต้นกล้วยหรือไม้แก่นเป็นเสาประทีป ของโบราณบางแห่งนั้นทำด้วยยางบงตากแห้ง ถ้าจะให้หอมต้องใส่ใบอัม-ใบเนียม ส่วนน้ำมันที่ใช้ในการจัดประทีปนั้นเป็นน้ำมันกลั่นจากเมล็ดกระบก การจุดนี้จุดกันตลอดคืน

ส่วนการไหลเรือไฟนั้น ชาวบ้านจะนำเอาหยวกกล้วยหรือไม้ไผ่มาจัดเป็นรูปร่างต่าง ๆ เช่น รูปเรือหงส์ รูปสัตว์ต่าง ๆ ตกแต่งประดับประดาตามไฟอย่างสวยงามประกวดประชันกันแล้วปล่อยให้ลอยสว่างไสวไปตามแม่น้ำคล้ายกับประเพณีลอยกระทงของภาคกลาง

เดือนสุดท้ายของอีต ๑๒ คือ งานบุญกฐิน ซึ่งจัดให้มีขึ้นในเดือน ๑๒ เป็นงานบุญแบบเดียวกับภาคกลางของไทย คือมีการจองกฐิน แห่กฐิน และสมโภชกฐินเป็นอันดับสุดท้าย โดยปกติในสมัยก่อนนิยมทอดผ้ากฐินกันเองจะเป็นผ้าฝ้าย ผ้าไหม หรือผ้าใยแกมไหมก็แล้วแต่ เพราะถือว่าได้ผลานิสงส์มาก

นอกจากงานประเพณีใหญ่ ๆ ประจำ ๑๒ เดือนนี้แล้ว ชาวอีสานยังมีประเพณีย่อย ๆ ที่แสดงถึงวัฒนธรรมประเพณีอันเก่าแก่ของไทยทางภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกมากมาย เช่น ประเพณีสู้ขวัญ ประเพณีผูกเสี่ยว งานแต่งงาน การปลุกบ้าน การเกิดงานลงข่วง ฯลฯ ซึ่งประเพณีเหล่านี้ล้วนเป็นประจักษ์พยานให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมอันเก่าแก่ที่ชาวอีสานมีมาแล้วนานแสนนาน.

งานแสดงของช่างจังหวัดสุรินทร์

จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคอีสานตอนใต้ ซึ่งมีแนวเขตแดนติดต่อกับประเทศกัมพูชา (เขมร) และได้ชื่อว่าเป็นจังหวัดที่มีการเลี้ยงช้างอยู่เป็นจำนวนมาก จนได้รับฉายาว่า “สุรินทร์เมืองช้าง” นอกจากนี้การเลี้ยงช้างของชาวพื้นเมืองจังหวัดสุรินทร์ยังแตกต่างไปจากที่อื่น ๆ อยู่มาก โดยเฉพาะที่หมู่บ้านตากกลาง ตำบลกะโพ อำเภอท่าตูม เป็นหมู่บ้านที่มีช้างมากที่สุด ชาวบ้านที่หมู่บ้านแห่งนี้จะเลี้ยงช้างไว้ตามบ้านเช่นเดียวกับสัตว์เลี้ยงอื่น ๆ จนกระทั่งในปัจจุบันนี้ใคร ๆ ก็พากันเรียกหมู่บ้านแห่งนี้ว่า “หมู่บ้านช้าง”

ชาวพื้นเมืองที่เรียกกันว่า “ส่วย” หรือ “กวย” นั้น มีอาชีพในการจับช้างป่า และเลี้ยงช้างมาแต่บรรพบุรุษ ช้างป่าที่จับได้จะถูกเลี้ยงจนเชื่องและส่งไปขาย หรือใช้เป็นพาหนะรับจ้างขนส่ง ตลอดจนการชักลากไม้ในป่า ในระยะต่อมาการจับช้างไม่สามารถจะทำได้ นอกจากนั้นป่าไม้ก็ค่อย ๆ หมดไป และการทำไม้ในป่าก็ยังได้นำเอาเครื่องจักรเครื่องยนต์มาใช้แทนช้างกันมากขึ้น การรับจ้างทำงานของช้างจึงหาได้ยาก เจ้าของช้างเหล่านี้ จึงใช้เวลาว่างฝึกซ้อมช้างให้รู้จักการเล่นเล็ก ๆ น้อย ๆ และนำออกแสดงให้คนชมเพื่อหารายได้ และต่อมาได้จัดการแสดงของช้างขึ้นที่อำเภอท่าตูม ซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้าน และในโอกาสต่อมา ได้เชิญผู้แทนของ ททท. ไปสังเกตการณ์เพื่อพิจารณาทางส่งเสริมการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยหรือ องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในสมัยนั้น ได้พิจารณาเห็นว่าช่างที่จังหวัดสุรินทร์มีอยู่เป็นจำนวนมาก และมีความเฉลียวฉลาด สามารถที่จะทำการฝึกซ้อมให้มีความชำนาญ และอาจจัดงานแสดงของช้างขนาดใหญ่ขึ้น เพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ สทท. หรือ ททท. ในปัจจุบัน จึงได้จัดส่งเจ้าหน้าที่ไปให้คำแนะนำในการดำเนินงาน และฝึกซ้อมช้างเพื่อการแสดงต่าง ๆ และได้ย้ายสนามแสดงจากอำเภอท่าตูมเข้ามาแสดงที่บริเวณสนามบินเก่า ในจังหวัดสุรินทร์ (สนามกีฬาในปัจจุบัน)

นอกจากนั้นททท. ยังได้เสนอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณายกระดับงานช่างจังหวัดสุรินทร์ เป็นงานประเพณีของชาติที่จะต้องจัดขึ้นที่จังหวัดสุรินทร์เป็นประจำทุกปี และคณะรัฐมนตรีได้ลงมติเห็นชอบเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๕

งานแสดงของช้างที่แสดงให้นักท่องเที่ยวชมนั้นจะเริ่มตั้งแต่พิธีเช่นตีปะกำ ขบวนพาเหรดช้าง ช้างปฏิบัติตามคำสั่ง ช้างวิ่งเก็บของ ช้างวิ่งเร็ว ช้างทำงาน ช้างข้ามคน ช้างชกเคาะเย้อกับคน ช้างเตะฟุตบอล ตลอดจนขบวนช้างศึก และจบลงด้วยการขี่ช้างของนักท่องเที่ยว

นอกจากการแสดงของช้างแล้ว ทางจังหวัดสุรินทร์ยังได้จัดการแสดงทางวัฒนธรรมของชาวอีสาน ซึ่งได้แก่ ขบวนเจ็บบั้งไฟ และเรือมอันเร (ว่าสาว) ให้นักท่องเที่ยวได้ชมเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นอีกด้วย

การจัดงานแสดงของช้างในแต่ละปีได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศอย่างมากมาโดยตลอด จะเห็นได้ว่าในวันงานจะมีรถทัศนยานานาชนิด รวมทั้งรถไฟขบวนพิเศษซึ่งจัดโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นำนักท่องเที่ยวเดินทางไปชมงานช่างจังหวัดสุรินทร์ทุกปี

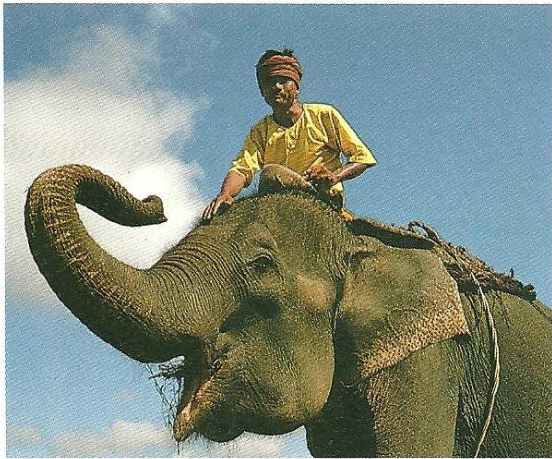
ในสัปดาห์ที่สามของเดือนพฤศจิกายนทุกปี นักท่องเที่ยวจากทุกมุมโลกจะเดินทางมายังประเทศไทย เพื่อเดินทางไปชมงานแสดงของช้างที่จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีระยะทางห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ

- ๑-๒-๓ งานแสดงของช้างเป็นงานประจำปีของ
ชาวสุรินทร์ที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก
๔ การแสดงจำลองการกระทำยุทธหัตถีของการทำ
ศึกสมัยโบราณ

ประมาณ ๔๕๐ กิโลเมตร นับว่างานแสดงของช้างได้สร้างชื่อเสียงในด้านการท่องเที่ยวให้กับจังหวัดสุรินทร์และประเทศไทยอันเป็นส่วนรวมเป็นอย่างมาก

ปัจจุบันจังหวัดสุรินทร์ได้สร้างรูปปั้นช้างไว้เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์ ณ บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัด และหน้าสถานีรถไฟสุรินทร์.

๒

๓

๔

งานประเพณีไหลเรือไฟ(ปล่อยเรือไฟ)

งานประเพณีการไหลเรือไฟเป็นประเพณีเก่าแก่ที่พุทธศาสนิกชนถือปฏิบัติมาแต่โบราณกาล เช่นเดียวกับประเพณีทางศาสนาอื่น ๆ ในเทศกาลออกพรรษา การไหลเรือไฟนิยมไหลกันในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งเป็นเทศกาลออกพรรษา

การทำเรือไฟนั้นเขาจะเอาต้นกล้วย ไม้ไผ่ หรือวัสดุอื่นใดที่สามารถจะลอยน้ำได้ จัดทำเป็นรูปเรือ ซึ่งมีหัวและท้ายยกสูงขึ้น บางลำก็จะประดิษฐ์เป็นรูปหงษ์ บางลำก็ทำเป็นพญานาคหรือกิ้งกือ แล้วแต่จะคันคิดประดิษฐ์กันขึ้นมา จากนั้นก็จะประดับและตกแต่งให้สวยงาม เสร็จแล้วประดับด้วยโคมไฟต่าง ๆ อีกทีหนึ่ง

ตามปกติโดยทั่วไปแล้ว ชาวบ้านที่มีบ้านเรือนอยู่ริมน้ำมักจะทำพิธีไหลเรือไฟกัน ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งเป็นวันออกพรรษา แต่ชาวบ้านหรือชนบทที่อยู่ห่างไกลแม่น้ำลำคลอง ก็จะเลื่อนไปทำพิธีกันในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ โดยจะจัดหาอุปกรณ์การจัดสร้างเรือไฟไว้รวมกันที่ท่าน้ำ

ก่อนจะมีพิธีไหลเรือไฟ ในช่วงเช้าก็จะประกอบกรกุศลด้วยการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหาร และเลี้ยงดูกัน ตกตอนบ่ายก็จะตกแต่งเรือ และมีการละเล่นสนุกสนานต่าง ๆ ช่วงตอนเย็นก็จะมีกรสวดมนต์ รับผิดชอบ และฟังเทศน์ พอตอนค่ำระหว่าง ๑๘.๐๐-๒๐.๐๐ น. ก็จะนำเรือออกไปลงน้ำ และพิธีไหลเรือไฟก็จะเริ่มขึ้น

อานิสงส์ของการไหลเรือไฟนั้น ถือกันว่า นอกจากจะเป็นการขอขมาและรำลึกถึงพระคุณของแม่กงคาแล้ว ยังเป็นการบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันเสด็จจากดาวดึงส์ (วันพระเจ้าเปิดโลก) บูชารอยพระพุทธรบาทที่หาดทรายริมแม่น้ำน่านมทานที ซึ่งตามเรื่องในพุทธประวัติที่กล่าวไว้ว่า ในครั้งที่พญานาคได้ทูลอาราธนาพระพุทธรองค์ไปแสดงธรรมในพิภพของนาค ครั้นจะเสด็จกลับพญานาคได้ทูลขออนุสาวรีย์ไว้กราบไหว้บูชา พระพุทธรองค์จึงได้ทรงประทับรอยพระบาทไว้ที่หาดทราย ริมฝั่งแม่น้ำน่านมทานที บรรดานาคทั้งหลายจึงได้สักการบูชารอยพระพุทธรบาทนั้นแทนพระพุทธรองค์ การไหลเรือไฟจึงเชื่อกันว่า "เพื่อบูชารอยพระพุทธรบาท" ของพระเจ้า ๓ ริมฝั่งแม่น้ำน่านมทานทีแห่งนี้

อีกประการหนึ่งของประเพณีการไหลเรือไฟถือว่าเป็นการบูชาพระจุฬามณีเจดีย์บนสรวงสวรรค์ ซึ่งตามพุทธประวัติกล่าวว่า เมื่อครั้งเจ้าชายสิทธัตถะได้เสด็จออกผนวช ได้ทรงตัดพระเศศาแล้วโยนขึ้นไปบนอากาศ พระอินทร์ได้นำเอาผอบมารับไปบรรจุไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์เป็นที่สักการบูชาของเทวดา นางฟ้า และเชื่อกันว่าการบูชาพระจุฬามณีเจดีย์นี้ จะได้อานิสงส์ไปเกิดร่วมพระศาสนาของพระศรีอาริยมตไคย

ประเพณีการไหลเรือไฟได้ถูกล้มเลิกและทอดทิ้งไปเกือบหมดแล้ว จะมีเหลืออยู่บ้างตามจังหวัดที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่จังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นจังหวัดชายแดนติดต่อกับประเทศสาธารณะประชาธิปไตยประชาชนลาว มีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นพรมแดน ยังมีประเพณีนี้อยู่ในเทศกาลออกพรรษาของทุกปี ทั้งนี้ ได้รับการส่งเสริมจากเทศบาลเมืองนครพนม โดยจัดให้มีประเพณีไหลเรือไฟขึ้นในแม่น้ำโขง ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ทุกปี

นอกจากประเพณีไหลเรือไฟแล้วจังหวัดนครพนม โดยเทศบาลเมืองนครพนม ยังจัดให้มีประเพณีแข่งเรือ แพ่ปราสาทผึ้ง การตักบาตรเทโว การแสดงวัฒนธรรมริมฝั่งโขง และมหรสพต่าง ๆ

๑-๔ ขบวนเรือที่ได้รับการตกแต่งอย่างสวยงาม
ในตอนกลางวัน และถูกจุดไฟลอยไปตามลำน้ำโขง
ในตอนกลางคืนเพื่อเป็นพุทธบูชา

เนื่องจากประเพณีการไหลเรือไฟ เป็นประเพณีที่เก่าแก่สำคัญทางศาสนา มีคุณค่าต่อสังคมเป็นอย่างมาก สมควรที่จะได้ช่วยกันอนุรักษ์และส่งเสริมเผยแพร่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จึงได้ให้การสนับสนุนการจัดงานนี้มาตั้งแต่ ปีพ.ศ. ๒๕๒๓ ทั้งในด้านการจัดส่งเจ้าหน้าที่ไปร่วมงานและให้คำแนะนำ จัดทำโปสเตอร์เผยแพร่ งานการโฆษณาประชาสัมพันธ์ การให้โลรางวัลแก่ผู้ชนะการประกวด ตลอดจนการจัดนำนักท่องเที่ยวเดินทางไปที่ท่องเที่ยวและชมงานประเพณีไหลเรือไฟ ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่สำคัญทางศาสนาและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันดีงามของไทย ที่สมควรจะช่วยให้ช่วยกันจรรโลงและเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป

ประเพณีการสร้างปราสาทผึ้ง

ประเพณีการสร้างปราสาทผึ้ง เป็นประเพณีทางศาสนาพุทธ ซึ่งนิยมทำกันมาแต่โบราณกาล และสืบทอดต่อกันมาจนทุกวันนี้ ประเพณีนี้ ชาวพุทธถือกันว่าเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ และเป็นกุศลที่สามารถจะตั้งความปรารถนาให้เกิดในภพหน้าได้ เช่น ถ้าเกิดในมนุษย์โลกจะได้มีปราสาทราชมณเฑียร มั่งมีศรีสุข หรือหากไปจุติในสวรรค์ ก็จะมีปราสาทวิมานอันสวยงาม แวดล้อมด้วยนางฟ้าเป็นบริวาร และด้วยผลบุญกุศลนี้ก็จะช่วยให้สัมฤทธิ์ในสิ่งที่ปรารถนา แต่ประการสำคัญของประเพณีนี้ก็คือ เป็นการรวมพลังความสามัคคี เพื่อประกอบบุญกุศลร่วมกัน อันแสดงถึงความดีงามของสังคม และแสดงให้เห็นถึงหลักของศีลธรรมทางพุทธศาสนาในการประกอบบุญกุศล ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้ประกอบแต่กรรมดีสืบต่อ ๆ กันไป

การสร้างปราสาทเพื่อการบำเพ็ญกุศลของชาวพุทธนั้น สืบเนื่องมาแต่ในสมัยพุทธกาล เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาเป็นปีที่ ๗ บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ชั้น ๒ ประทับ ณ บันฑุกัมพลศิลาอาสน์ และทรงแสดงอภิธรรมปิฎกแก่พระพุทธมารดา เป็นการตอบแทนพระคุณมารดาจนกระทั่งบรรลุนิพพานในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งเป็นวันมหาปวารณาออกพรรษา พระพุทธเจ้ากำหนดเสด็จลงสู่เมืองมนุษย์ พระอินทร์จึงเนรมิตบันได ๓ ชนิด คือ

บันไดทองคำ อยู่เบื้องขวาสำหรับเทวดาลง

บันไดเงิน อยู่เบื้องซ้ายสำหรับเทวดาลง

บันไดแก้วมณี อยู่ตรงกลาง เพื่อให้พระพุทธองค์เสด็จลง

เชิงบันไดทั้ง ๓ นี้ ตั้งอยู่ที่ประตูเมืองสังกัสสนครในโลกมนุษย์ หัวบันไดตั้งอยู่ที่ยอดเขาสิเนรุราชบนสวรรค์ ดาวดึงส์

ก่อนเสด็จลง พระพุทธเจ้าประทับยืนบนยอดเขาสิเนรุราชทำโลกวิวัฒน์ปาฏิหาริย์ (เปิดโลก) โดยทรงเล็ดดูเบื้องบน ปรากฏมีเนินเป็นอันเดียวกันถึงพรหมโลก ทรงเล็ดดูข้างล่าง ก็ปรากฏมีเนินเป็นอันเดียวกันถึงเวจันทรก ทรงเล็ดดูรอบทิศจักรวาลหลายแสน ก็ปรากฏมีเนินเป็นอันเดียวกัน (สวรรค์ มนุษย์และนรก ต่างมองเห็นกันและกัน) ซึ่งเรียกวันนี้ว่า “วันพระเจ้าเปิดโลก”

ครั้นแล้วพระพุทธเจ้าก็เสด็จลงทางบันไดแก้วมณี ท้าวมหาพรหมกัณเฑาะฏัตถ์ บรรดาเทวดาลงบันไดทองคำ เบื้องขวา มีนักฟ้อน นักดนตรีติดตาม มหาพรหมลงทางบันไดเงินเบื้องซ้าย มีมาตุลีเทพบุตรถือดอกไม้ของหอมติดตาม ครั้นเสด็จถึงประตูเมืองสังกัสสนครทรงประทับพระบาทเบื้องขวาตกลงก่อน และเรียกสถานที่นี้ว่า “อจลเจติยสถาน” สืบมา จากนั้นทรงประทับยืนเล็ดดูรอบทิศเป็นครั้งที่ ๒ บรรดาเทวดา นาค มนุษย์ และสัตว์นรก ต่างชื่นชมปลื้มปิติในพระบารมีของพระพุทธเจ้า เกิดเลื่อมใสในบุญกุศลเป็นอย่างยิ่ง จึงเกิดจินตนาการมองเห็นปราสาท วิมานสวยงาม ไกร้อยากจะไปอยู่ จึงรู้ชัดว่า การที่จะไปอยู่ในปราสาทสวยงามได้นั้น จะต้องสร้างบุญสร้างกุศล ประพฤติปฏิบัติอยู่ในหลักศีลธรรม ทำบุญใส่บาตร สร้างปราสาทกองบุญขึ้นในเมืองมนุษย์เสียก่อนจึงจะไปได้ จากนั้นเป็นต้นมาผู้ที่มีจิตเลื่อมใสในพุทธองค์จึงพากันคิดสร้างสรรค ทำบุญปราสาทให้มีรูปทรงลักษณะคล้ายปราสาทวิมานบนสวรรค์ มีลวดลายวิจิตรสวยงามตามยุคตามสมัยสืบต่อมา

ส่วนสาเหตุการนำเอาผึ้งมาทำปราสาทผึ้ง คงสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาล ซึ่งในหนังสือธรรมบทภาค ๑ กล่าวไว้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาที่คางไม้สาละใหญ่ที่ป่ารกชัฏวัน ไกลบ้านปารีโลยยะ ในพรรษาที่ ๕ โดยช้างปารีโลยยะกัปลิงเป็นผู้อุปัฏฐาก ไม่มีมนุษย์อยู่เลยตลอด ๓ เดือน ช้างจึงนำร้อนน้ำเย็นผลไม้ถวาย ลิงนำรวงผึ้งมาถวาย เมื่อพระองค์ทรงรับแล้วก็เสวย ดิงเห็นก็ดีใจมาก ขึ้นไปจับกิ่งไม้เขย่าเพราะความดีใจ บังเอิญกิ่งไม้หักตกลง ถูกตอเสียบอกลิงตายและได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรบนปราสาทวิมานสูง ๓๐ โยชน์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ครั้นถึงวันมหาปวารณาออกพรรษา พระพุทธเจ้าตรัสสั่งช้างแล้วก็เสด็จเข้าสู่เมืองโกสัมพ์ต่อไป ช้างคิดถึงพระพุทธเจ้ามากจนหัวใจแตกตาย ไปเกิดบนปราสาทวิมานสูง ๓๐ โยชน์ พระพุทธเจ้าทรงนึกถึงความดีของช้างและลิงที่เฝ้าอุปัฏฐากตลอดพรรษา ๓ เดือน จึงทรงนำเอาผึ้งรวงนั้นมาทำเป็นดอกประดับในโครงปราสาทตามจินตนาการ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ช้างและลิง

ในกาลต่อมาชาวพุทธจึงได้ถือเป็นแนวทางจัดสร้างปราสาทผึ้งเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและสร้างบุญกุศลสืบต่อมา โดยถือเอาวันออกพรรษาเป็นวันประเพณีถวายปราสาทผึ้ง

ในปัจจุบันประเพณีถวายปราสาทผึ้งยังมีอยู่ในภาคอีสานหลายจังหวัด แต่จังหวัดที่มีการจัดถวายปราสาทผึ้งโดยจัดขบวนแห่อย่างใหญ่โตและสวยงามได้แก่จังหวัดสกลนคร โดยใช้ชื่อการจัดงานว่า “งานประเพณีออกพรรษา”

การจัดงานประเพณีออกพรรษาของจังหวัดสกลนคร หรือที่นักท่องเที่ยวรู้จักกันในนามของ “งานแห่ปราสาทผึ้ง” กำหนดจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๓, ๑๔ และ ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ โดยในวันแรกจะมีประเพณีการแข่งขันเรือที่บริเวณหนองหาร ตั้งแต่เช้าถึงบ่าย หลังจากนั้นชาวกุ่มมวดจากอำเภอต่าง ๆ จะนำปราสาทผึ้งมาตั้งรวมกันที่สนามมิ่งเมือง เพื่อประกวดความสวยงามชิงรางวัล

วันที่สองของการจัดงาน ในช่วงเช้า จะมีการแห่ปราสาทผึ้งจากสนามมิ่งเมืองไปตามถนนสายต่าง ๆ และไปสิ้นสุดที่วัดพระธาตุเชิงชุม ขบวนแห่ปราสาทผึ้งจะจัดกันอย่างสวยงาม แต่ละขบวนจะจัดนางฟ้าประจำปราสาท และนางฟ้าพื่อนรำประกวดประชันกันอย่างเต็มที่

เมื่อถึงวัดแล้วจะทำพิธีถวายปราสาทผึ้งเป็นพุทธบูชา เสร็จแล้วประกาศผลการตัดสินการประกวดปราสาทผึ้ง และขบวนแห่ปราสาทผึ้ง และทำพิธีแจกรางวัล

วันรุ่งขึ้นอันเป็นวันสุดท้ายของงานในตอนเช้าจะมีการทำบุญตักบาตรร่วมกัน ระหว่างข้าราชการ พ่อค้า และประชาชน ตอนค่ำฟังธรรมะ เวียนเทียนรอบพระอุโบสถ และถวายปราสาทผึ้งให้กับเจ้าอาวาสเป็นอันเสร็จงานตามประเพณี

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้พิจารณาเห็นว่า ประเพณีการถวายปราสาทผึ้งในเทศกาลออกพรรษาของจังหวัดสกลนคร เป็นประเพณีสำคัญทางศาสนาที่สมควรจะได้ร่วมกันเผยแพร่ให้กว้างขวางออกไปทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การท่องเที่ยวอีกทางหนึ่งด้วย จึงได้จัดส่งเจ้าหน้าที่ไปร่วมงาน และให้การสนับสนุนในด้านการให้คำแนะนำ การจัดรางวัล การจัดพิมพ์โปสเตอร์โฆษณาเผยแพร่งานให้แพร่หลาย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๓ จนถึง ปัจจุบัน

๑

๒

- ๑-๒ ปราสาทผึ้งเหล่านี้ต้องใช้ฝีมืออย่างวิจิตรบรรจงทำจากขี้ผึ้งแท้ ๆ และใช้เวลาเป็นแรมเดือน
- ๓ ยามค่ำคืน ปราสาทจะถูกนำมาชุมนุมประกวดประชันความงามกันที่สนามมิ่งเมือง สกลนคร
- ๔ ขบวนปราสาทผึ้งที่แห่แหนกันอย่างสนุกสนานเพื่อนำไปถวายเป็นพุทธบูชา ณ ดานพระธาตุเชิงชุม

๓

๔

ประเพณีบุญบั้งไฟจังหวัดยโสธร

งานประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นประเพณีที่สืบทอดศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของชาวไทยอีสานที่สืบทอดมาแต่โบราณถึงปัจจุบัน เพราะมีความเชื่อกันว่า การจุดบั้งไฟเป็นการบูชาเทพยดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย เพื่อขอให้บันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล อันจะก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร และความสุขสบายโดยทั่วกัน

ประเพณีการจัดงานบุญบั้งไฟของชาวอีสานกำหนดเอาระยะเวลาระหว่างเดือน ๖ ของทุกปี เป็นช่วงจัดงาน โดยจะจัดกันเกือบจะทุกหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอในภาคอีสาน แต่จะจัดในวันไหนนั้นก็แล้วแต่จะพิจารณาเลือกวันกันในช่วงของเดือน ๖ นั้น

“บั้งไฟ” หมายถึงกระบอกไม้ไผ่ที่นำมาบรรจุดินปืน เมื่อจุดสายชนวนติดไฟแล้ว บั้งไฟก็จะทะยานขึ้นไปในอากาศ ลักษณะการพุ่งขึ้นไปก็เหมือนกับการยิงจรวดนั่นเอง

บั้งไฟกระบอกหนึ่ง ๆ จะประกอบด้วยท่อนหัวและท่อนหาง ส่วนที่เป็นท่อนหัวจะเป็นส่วนที่บรรจุดินปืน ซึ่งจะมีขนาดใหญ่กว่าท่อนหาง แต่มีส่วนสั้นกว่ามาก อย่างไรก็ตามบั้งไฟจะมีสัดส่วนไม่เท่ากัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดที่จะทำ เช่นบั้งไฟหมื่นจะมีความยาวประมาณเมตรครึ่ง แต่ถ้าเป็นบั้งไฟแสนจะยาวประมาณ ๔-๕ เมตร

การทำตัวบั้งไฟแต่เดิมนิยมใช้ลำไม้ไผ่ที่มีปล้องตรง ส่วนมากจะเลือกใช้ตรงโคนเพราะมีความหนาและเหนียว นำมาทะลุล้อออกแล้วตากไว้ให้แห้ง บางหมู่บ้านก็ใช้ดินหมาก หรือไม้เนื้อแข็งอื่น ๆ แต่ในปัจจุบันการทำบั้งไฟได้พัฒนาไปมาก เพราะหันมานิยมใช้ท่อเหล็กมาทำตัวบั้งไฟแทนไม้ไผ่ อย่างไรก็ตามถึงแม้ตัวบั้งไฟจะทำขึ้นด้วยอะไรก็ตาม ก็ยังคงต้องใช้ลำไม้ไผ่มัดติดกับตัวบั้งไฟ โดยให้ส่วนเรียวเล็กของลำไม้ไผ่เป็นหาง เพื่อบังคับให้บั้งไฟพุ่งตรงขึ้นไปบนท้องฟ้า

ส่วนที่สำคัญของบั้งไฟอยู่ที่การผสมดินปืน ซึ่งจะถือกันเป็นความลับของแต่ละกลุ่ม แต่ละคณะที่ประดิษฐ์บั้งไฟ เพราะบั้งไฟจะขึ้นสูงหรือไม่เพียงใดอยู่ที่การผสมดินปืนนี้เท่านั้น โดยทั่วไปแล้วเขามักจะใช้ดินประสิว ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “ขี้เจียว” มาคำนวณกับถ่านซึ่งเผาจากไม้เนื้ออ่อนและกำมะถัน

เมื่อคำนวณแล้วต้องนำมาทำให้ละเอียดเรียกกันว่า “หม้อ” ในการบรรจุหม้อเข้าไปในตัวบั้งไฟนั้นจะต้องอัดให้แน่น ส่วนหัวของบั้งไฟจะมี เถียด (ภาคกลางเรียกว่า “สลัก”) อุดเอาไว้ ก่อนจะจุดบั้งไฟด้วยเถียดเขาก็จะต้องใช้ดินเหนียวอุดไว้ชั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงจะจุดด้วยเถียดและดอกให้แน่นเพื่อกันแรงระเบิดพุ่งออกมา

ส่วนด้านท้ายของบั้งไฟก็จะมีเถียดหรือสลักเช่นเดียวกัน ก่อนจะไปใส่เถียดท้ายบั้งไฟ ก็จะต้องเจาะรูขนวนเสียก่อน การเจาะรูขนวนต้องอาศัยความชำนาญมาก เพราะถ้าเจาะไม่ดีแล้วอาจจะก่อให้เกิดอันตรายเวลาจุดได้

การเจาะรูขนวนนี้แต่เดิมใช้วิธีเจาะรูเพื่อจุดขนวนทางหัวของบั้งไฟ ทั้งนี้ เพราะบั้งไฟทำด้วยไม้ ในปัจจุบันเมื่อมีการนำท่อเหล็กมาทำบั้งไฟจึงนิยมจุดขนวนท้ายบั้งไฟกันมากขึ้น

บั้งไฟที่ทำจากท่อเหล็กและไม้ไผ่มีคุณภาพแตกต่างกันมาก เพราะบั้งไฟที่ทำจากท่อเหล็กจะพุ่งขึ้นสูงและไม่แตกง่าย แต่ถ่านแตกก็มีอันตรายต่อผู้คนที่ได้มากเช่นเดียวกัน ส่วนบั้งไฟที่ทำด้วยไม้หรือไม้ไผ่มักจะขึ้นสูงสู้ทำจากท่อเหล็กไม่ได้ นอกจากนั้นยังแตกง่าย แต่มีอันตรายน้อยกว่า

สายขนวนที่ใช้ในการจุดบั้งไฟ มักจะทำจากผ้าเก่า ๆ นำมาพันให้ยาวตามความต้องการแล้วนำไปคลุกกับดินเหนือนำไปยัดเข้าตามรูขนวนที่เจาะไว้ และปล่อยหางขนวนให้ยาวเพื่อใช้จุดไฟ

การจัดทำบั้งไฟที่ชาวบ้านนิยมจัดทำกันมีหลายขนาดด้วยกัน และมีชื่อเรียกต่างกัน ตามขนาดของบั้งไฟด้วย เช่น บั้งไฟฮ้อย หรือบั้งไฟธรรมดา เป็นบั้งไฟที่ขนาดเล็ก บรรจุดินปืน ๑๑-๑๒ กิโลกรัม บั้งไฟหมื่น เป็นบั้งไฟขนาดกลาง บรรจุดินปืนตั้งแต่ ๑๒-๑๒๐ กิโลกรัม และบั้งไฟแสน บรรจุดินปืนตั้งแต่ ๑๒๐ กิโลกรัมขึ้นไป

- ๑-๒ ขบวนแห่บั้งไฟจะมีคนตรีประกอบกันอย่าง
ครื้นเครง
- ๓-๔ ชาวบ้านที่ร่วมไปในขบวนแห่บั้งไฟก็แต่งแฟนซี บ้างก็
ร้องเพลงพื้นบ้านเรียกเสียงหัวเราะจากผู้ชมขบวนแห่
ไปได้ตลอดทาง

การจัดทำบั้งไฟที่คืนนั้นอยู่ที่ฝีมือของช่าง ซึ่งจะต้องเป็นช่างที่มีความชำนาญ มีเทคนิคในการทำสูง ช่างแต่ละคนจะปกปิดไว้เป็นความลับ โดยเฉพาะวิธีการผสมดินปืน ทั้งนี้เพราะบั้งไฟที่จะยิงขึ้นได้ดีและขึ้นได้สูงจะต้องอยู่ที่สัดส่วนของดินปืน เพราะถ้าผสมดินปืนแรงไปบั้งไฟก็จะระเบิดเสียก่อน ถ้าผสมดินปืนอ่อน บั้งไฟก็จะตกหรือไม่ยอมขึ้นซึ่งเรียกกันว่า “บั้งไฟชู้”

เมื่อได้จัดทำบั้งไฟและประกอบเข้ากับส่วนหางเรียบร้อยแล้ว นายช่างก็จะทำขาห้อย (ชาวอีสานเรียกว่า “ขาเป็ย”) สำหรับใช้วางบั้งไฟ เสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะมาถึง การเอ้บั้งไฟ

การเอ้บั้งไฟ ก็คือการตกแต่งบั้งไฟให้สวยงามนั่นเอง การตกแต่งบั้งไฟต้องใช้ศิลปะและความประณีตบรรจงเป็นอย่างมาก ตัวบั้งไฟจะตกแต่งด้วยลวดลายของกระดาษสีทอง สีเงิน และสีต่าง ๆ ซึ่งตัดลวดเป็นลายไทยสวยงาม รูปของบั้งไฟส่วนมากมักจะแต่งเป็นพญานาคและรูปหงส์ แล้วแต่จะคิดประดิษฐ์กันขึ้นมา นอกจากนั้นในปัจจุบันยังได้นำเอาเทคนิคใหม่ ๆ มาใช้ สามารถทำให้พญานาคอ้าปากพ่นน้ำได้ด้วย

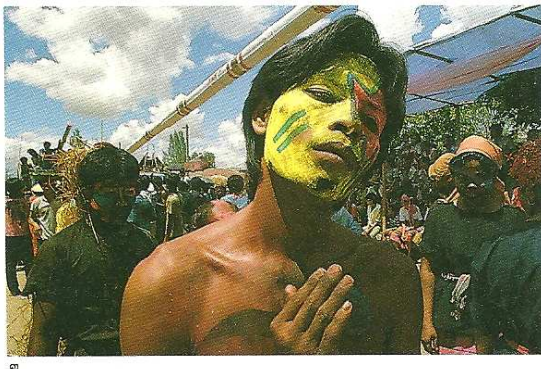
การเตรียมงานประเพณีบุญบั้งไฟนั้นชาวบ้านมักจะเริ่มเตรียมงานไว้ล่วงหน้า เป็นเวลานาน เริ่มด้วยการประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อตกลงว่าจะจัดงานวันไหน และใช้ที่ไหนเป็นที่รวม โดยปกติแล้วมักจะใช้บริเวณวัดเป็นศูนย์กลาง เมื่อตกลงกันได้แล้วก็จะเริ่มจัดใบฎีกา บอกบุญไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง เพื่อให้จัดทำบั้งไฟมาแข่งและแข่งกัน

เมื่อได้ตกลงกำหนดวันแน่นอนแล้ว พวกที่มีหน้าที่จัดทำบั้งไฟถึงมือทำบั้งไฟ พวกที่จัดขบวนแห่ก็จะฝึกซ้อมการแข่ง สำหรับการเข้บั้งไฟนั้นบางคุ้มก็ใช้เด็ก บางคุ้มก็ใช้สาว ๆ บางคุ้มก็ใช้คนแก่คนเฒ่า บางคุ้มก็จะมีทั้งหญิงและชายแล้วแต่จะจัดกัน

ก่อนจะถึงวันงาน ชาวบ้านก็จะแบกหามบั้งไฟและจัดขบวนเข้ไปตามละแวกบ้าน ตลาด และห้างร้านในเมือง เพื่อขอบริจาคเงินข้าวของ หรือสุรามาเลี้ยงดูกัน

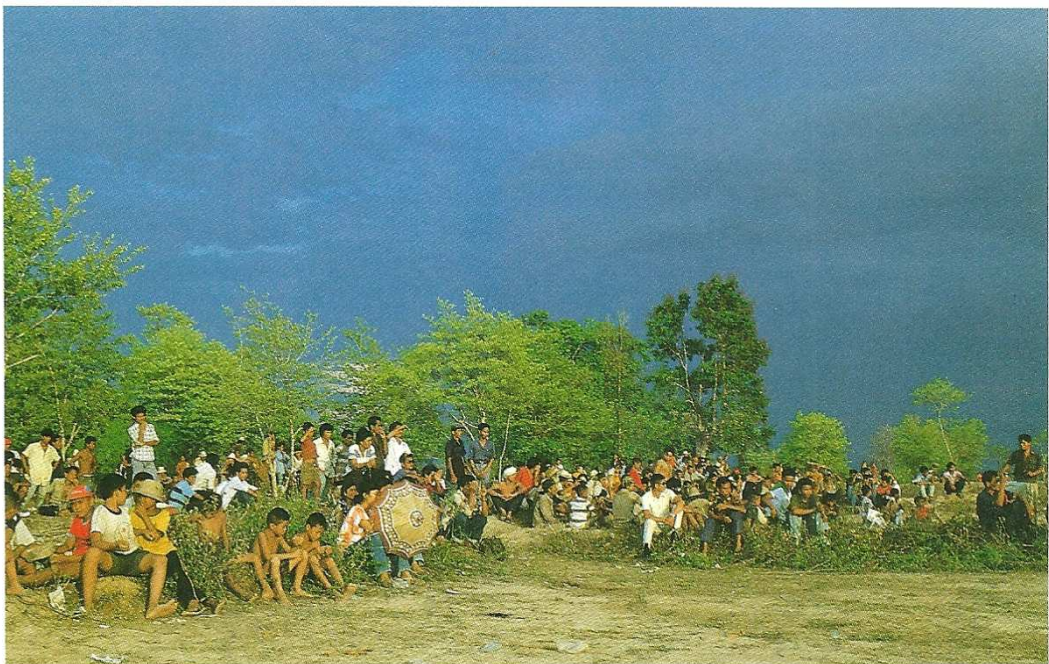
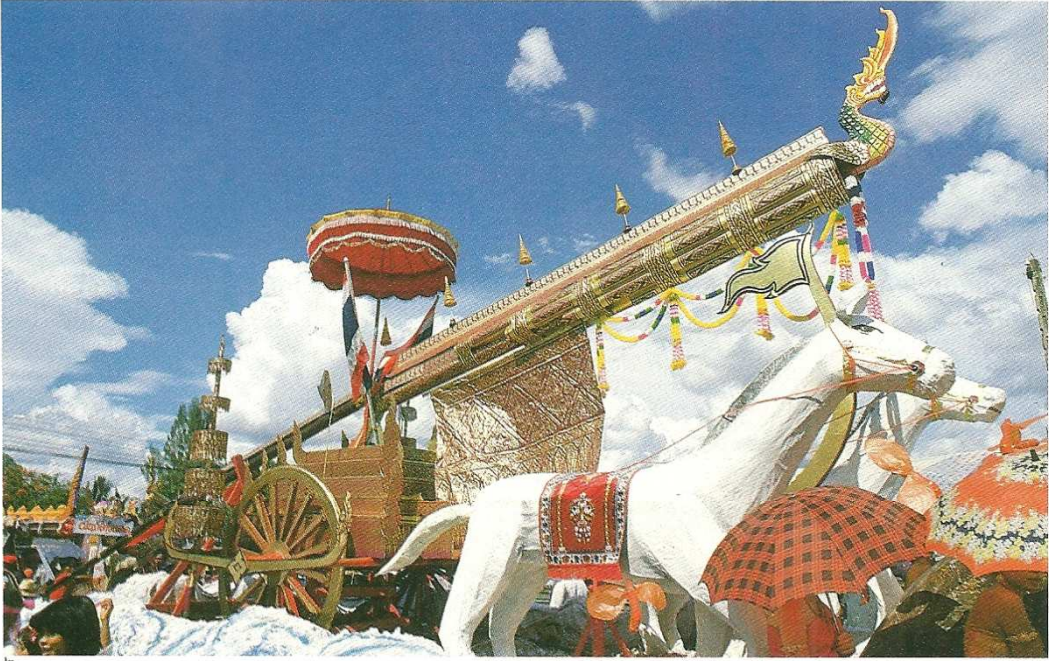
เมื่อวันแรกของงานมาถึง ชาวอีสานเรียกว่า “วันโสม” ซึ่งหมายถึง วันรวม เป็นวันที่รวมบั้งไฟจากหมู่บ้านต่าง ๆ มาแห่ประกวดกัน ในวันที่ชาวบ้านจะร่วมกันทำบุญ เลี้ยงพระทั้งเช้าและเพล ผู้ที่มีร่วมงานก็จะได้รับการต้อนรับเลี้ยงดูกันอย่างเต็มที่

ครั้นตกบ่าย การแห่ขบวนบั้งไฟก็จะเริ่มขึ้น และจะมีการประกวดความสวยงามของขบวนแห่ด้วย โดยทั่วไปแล้วขบวนแห่จะประกอบด้วยขบวนเข้ ซึ่งเป็นขบวนสวยงาม ผู้ที่เข้าขบวนเข้จะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าพื้นเมือง เช่น ผ้ามัดหมี่ หรือผ้าไหมอีสาน ขบวนเข้แต่ละขบวน จะจัดกันคนละรูปแบบไม่เหมือนกัน แต่ละขบวนจะมีความสวยงามประกวดประชันกันอย่างเต็มที่

- ๑ บั้งไฟที่จุดแล้วกำลังทะยานขึ้นสู่ท้องฟ้า
- ๒ รถแห่บั้งไฟที่ตกแต่งอย่างสวยงาม
- ๓ ผู้ชมที่เฝ้าดูการแข่งขันจุดบั้งไฟในขณะที่ท้องฟ้าก็มีดอกไม้ขึ้นมาทันที

การแข่งจะมีคนตรีพื้นเมืองประกอบ ส่วนใหญ่แล้วจะได้แก่ วงกลองยาว ฉาบ ฉิ่ง หรือวงแคน การแข่งเป็นศิลปะการร่ายรำพื้นเมืองที่สวยงาม ทำจังหวะการแข่งต่าง ๆ จะสะท้อนให้เห็นภาพชีวิตของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี เพราะแต่ละท่าทางมักจะกำหนดขึ้นจากกิจกรรมในชีวิตประจำวันทั้งสิ้น เช่น ท่าค้ำนา ท่าถอนกล้า ท่าปั่นข้าว ท่าจับปลา ท่าผัดข้าว ท่าล้างมือ เช็ดมือ และ ปั่นข้าว เป็นต้น

นอกจากจะมีขบวนแข่ง กลองยาว วงแคนแล้ว บางขบวนยังมีการละเล่นสนุกสนานของชาวบ้านอีกด้วย เช่น มีการชักลากรูปจำลองของเครื่องเพศชาย ซึ่งทำกันมาขนาดต่าง ๆ กัน การล้อเลียนกันด้วยเครื่องเพศนี้ประเพณีอีสานไม่ถือเป็นเรื่องหยาบช่าลามกหรืออนาจาร เพราะมีความเชื่อว่า เทพเจ้าชอบการละเล่นทำนองนี้ นอกจากนั้นยังถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของการก่อให้เกิดชีวิตใหม่ เป็นมงคลซึ่งจะนำความเจริญงอกงามมาให้

ขบวนแห่ทุกขบวนจะมีบั้งไฟตกแต่งประดับประดากันอย่างสวยงาม บางขบวนก็มีทิวผาแดงนางไอ่ขี้ผึ้ง(จำลอง) มาด้วย นอกจากนั้นบรรดของบั้งไฟ ส่วนใหญ่จะจัดเป็นบุษบกและมีนางฟ้านั่งประจำบุษบกมาด้วย

การแห่บั้งไฟในวันโฮมนี่ จะแห่กันไปจนกว่าจะหมดขบวนที่ส่งมาร่วมงาน ซึ่งอาจจะถึงเย็นหรือค่ำพอดีตกกลางคืนก็จะมีมหรสพสมโภช เช่น ภาพยนตร์ หมอลำ เสง่กลอง หรือการแข่งขันตีกลอง

พอถึงวันรุ่งขึ้นก็จะเป็นวันจุด ซึ่งก็หมายถึงวันที่มีการจุดบั้งไฟนั่นเอง ในตอนเช้าก็จะมีการทำบุญเลี้ยงพระที่วัด เสร็จพิธีสงฆ์แล้ว ก็จะมีการแห่บั้งไฟวนรอบศาลาธรรม แล้วจึงนำบั้งไฟไปรวมกันยังสถานที่จุด ซึ่งเรียกกันว่า “ค้ำบั้งไฟ”

ค้ำบั้งไฟหรือที่จุดบั้งไฟ หรือจะเรียกว่าฐานจุดบั้งไฟก็น่าจะได้ ค้ำบั้งไฟจะเลือกทำจากต้นไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งจะต้องเลือกกิ่งที่เหมาะสมและแข็งแรง ถัดใบและก้านออกให้หมด เสร็จแล้วจึงทำบันไดพาดขึ้นไปบนต้นไม้สำหรับผู้ที่ขึ้นไปจุดบั้งไฟ

การจุดบั้งไฟทำการจุดกันทีละบั้ง มีการประกวดกันว่าบั้งไฟของใครจะขึ้นสูงสุด การพิจารณาว่าบั้งไฟจะขึ้นสูง เขาจะมีการกรอเวลาตั้งแต่บั้งไฟขึ้นจากฐานยิงจนกระทั่งขึ้นไปสูงสุด บั้งไฟของใครทำเวลาขึ้นไปได้นานที่สุด เป็นบั้งไฟที่ชนะ

ผู้ที่ได้รับชัยชนะก็จะฉลองด้วยการดื่มสาโท และร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน ส่วนบั้งไฟของใครที่จุดแล้วไม่ขึ้น เจ้าของหรือนายช่างที่ทำบั้งไฟก็จะถูกจับโยนลงไปในโคลนเลน ซึ่งเขาจะไม่มีการถือโกรธกัน เพราะถือว่าเป็นการเล่นสนุกสนาน ดังคติชาวอีสานที่กล่าวว่า “ตกตาดเล่น เล่นสาไห้มันม่วน ตกบั้งกวน กวนเสียให้ขุ่น กวนขุ่นแล้วขิง กุ้ยหากสิงอม” ซึ่งหมายความว่า “เมื่อถึงเวลาเล่นต้องเล่นให้สนุก และเมื่อถึงเวลาทำมาหากินจงทำอย่างจริงจัง”

ประเพณีบุญบั้งไฟมีอยู่แทบจะทุกจังหวัดในภาคอีสาน แต่ประเพณีการจัดงานบุญบั้งไฟที่ยิ่งใหญ่ และสวยงามที่สุดได้แก่ งานบุญบั้งไฟที่จังหวัดยโสธร ซึ่งจัดให้มีขึ้นทุกปี

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของงานบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นประเพณีอันเก่าแก่มาแต่โบราณ สมควรที่จะได้ช่วยกันอนุรักษ์และส่งเสริมให้สืบต่อไปอีกนานเท่านาน และเห็นว่างานประเพณีนี้สมควรที่จะได้เผยแพร่ให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้รู้จักและเดินทางมาชม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยวในภูมิภาคนี้อีกทางหนึ่ง จึงได้ให้การสนับสนุนการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟของจังหวัดยโสธรมาโดยตลอด

งานเทศกาลไหมและประเพณีผูกเสี่ยว ขอนแก่น

ขอนแก่น เป็นจังหวัดหนึ่งของภาคอีสานตอนบน ที่มีการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม และทอผ้าไหม ผ้าจืด ผ้ามัดหมี่ มากที่สุดจังหวัดหนึ่ง และเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัวที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน

ปัจจุบันจังหวัดขอนแก่นมีแหล่งผลิตผ้าไหมที่มีชื่อเสียงอยู่หลายแห่ง เช่น ผ้าไหมที่อำเภอบ้านไผ่และอำเภอชนบท โดยเฉพาะที่อำเภอชนบท มีวิธีการสร้างลายผ้าไหมด้วยวิธีโบราณ โดยการนำเอาเส้นไหมมามัดแล้วย้อมสีต่าง ๆ ตามต้องการ กรรมวิธีนี้มีชื่อเรียกกันว่า “มัดหมี่” เสร็จแล้วจึงนำไปทอเป็นผ้าซึ่งทำให้ได้ผ้าไหมที่มีลวดลายและสีสันสวยสดงดงาม

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ผ้าไหมของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดอื่น ๆ ในภาคอีสานจะมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดี แต่การทอผ้า ปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม ก็มีได้เป็นอาชีพหลักของชาวอีสาน เพราะชาวบ้านมักจะทำกันเฉพาะเวลาว่างหลังจากฤดูกาลทำนาทำไร่แล้วเท่านั้น เพื่อเป็นการส่งเสริมอาชีพของราษฎรและช่วยให้ราษฎรได้มีรายได้เพิ่มสูงขึ้น จังหวัดขอนแก่นจึงได้จัดงานเทศกาลไหมขอนแก่นขึ้น ในงานจัดนิทรรศการต่าง ๆ เกี่ยวกับผ้าไหม เช่น การเลี้ยงไหม การสาวไหม การย้อมสีไหมการทอผ้า การประกวดผ้าไหม ผ้าจืด ผ้าขาวม้า และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าไหม

ในงานเทศกาลไหมนี้ นอกจากจะมีกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับไหมแล้ว ยังมีการจัด ประเพณีผูกเสี่ยว ซึ่งเป็นประเพณีอันดีงามของชาวอีสานที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานานนับศตวรรษ

ประเพณีผูกเสี่ยวเป็นประเพณีที่มีคุณค่าทางสังคมของชาวอีสานเป็นอย่างมาก และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ การผูกเสี่ยวก็คือการนำเอาบุคคลสองคนมาทำพิธีผูกมิตรกันนั่นเอง โดยมีหลักเกณฑ์ในการเลือกคู่เสี่ยวว่า จะต้องเป็นเพศเดียวกัน คือผู้ชายก็เลือกคู่เสี่ยวเป็นชาย ผู้หญิงก็มีคู่เสี่ยวเป็นหญิง ทั้งนี้คู่เสี่ยวจะต้องมีลักษณะรูปร่างหน้าตา อายุ บุคลิกภาพ ทัศนคติ และอุปนิสัยใจคอคล้ายคลึงกัน

แต่เดิมนั้นประเพณีผูกเสี่ยวมักจะกระทำกันระหว่างครอบครัว ในหมู่บ้าน และต่อมาประเพณีผูกเสี่ยวได้ยกระดับขึ้นมาเป็นระดับอำเภอ เช่น การจัดพิธีผูกเสี่ยวขึ้นที่กิ่งอำเภอเปือยน้อย ในการจัดงานมีผู้สมัครเข้าร่วมพิธีผูกเสี่ยวถึง ๒๐๐ คู่ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของประเพณีผูกเสี่ยวที่มีมาแต่โบราณกาลเป็นอย่างมาก

จังหวัดขอนแก่นได้เห็นคุณค่าของประเพณีนี้จึงได้ยกระดับการจัดงานขึ้น โดยจัดให้มีพิธีผูกเสี่ยวขึ้นในงานเทศกาลไหมของจังหวัดขอนแก่น เป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๒ โดยให้ชื่องานว่า “งานเทศกาลไหมและประเพณีผูกเสี่ยวจังหวัดขอนแก่น”

พิธีผูกเสี่ยวที่ได้ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณนั้น เมื่อผู้ใหญ่ต่างเห็นว่าลูกหลานของตนมีลักษณะ บุคลิกภาพ อุปนิสัยใจคอคล้ายกัน มีความรักใคร่สนิทสนมกันดี ก็จะประกอบพิธีผูกเสี่ยวให้ การผูกเสี่ยวจะเริ่มตั้งแต่ขบวนแห่บายศรี และคู่เสี่ยวมาสู่ปะรำพิธีซึ่งได้จัดเตรียมไว้แล้ว เมื่อขบวนแห่มาถึงก็จะนำพานบายศรีมาตั้ง แจกที่มาร่วมงานซึ่งเรียกว่า “แขกมงคล” พรหมณ์และคู่เสี่ยวก็จะเข้านั่งประจำที่ แล้วเริ่มพิธีด้วยพรหมณ์ทำพิธีบายศรีสู่ขวัญให้กับคู่เสี่ยว ผู้ร่วมพิธีร่วมโห่ร้องไชโย ๓ ครั้ง และถ่มน้ำขี้ ๓ ถา

เสร็จพิธีพรหมณ์แล้ว ประธานพิธีและแขกมงคลก็จะผูกข้อมือให้กับคู่เสี่ยว พระสงฆ์เจริญชัยมงคลและประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ถวายภัตตาหารและรับพรจากพระสงฆ์ รับประทานอาหารร่วมกัน เสร็จแล้วก็มีการปฏิญาณตน

- ๑-๒ ข่ายศรีคอกไม้สดในขบวนแห่ประเพณีผูกเสี่ยว
- ๓ ข่ายศรีสู่วิวก่อนพิธีผูกเสี่ยว
- ๔ สาวงามกำลังรำฟ้อนนำขบวนแห่ประเพณีผูกเสี่ยว
- ๕ แยกผู้มึนเอยหรือแขกมวงกล กำลังผูกข้อมือสู่วิวให้แก่นักนำพิธีผูกเสี่ยว

ระหว่างคู่เสี่ยวว่า จะซื่อสัตย์รักใคร่สนิทสนมและจริงใจต่อกันไม่มีวันเสื่อมคลาย เป็นอันเสร็จพิธี ในตอนกลางคืนก็จะมิมหรสพสมโภชสนุกสนานกันไปตลอดคืน

เพื่อเป็นการส่งเสริมและฟื้นฟูวัฒนธรรมของท้องถิ่นอันมีคุณค่าในด้านการจรโลงและสร้างสรรค์ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและการปกครอง ตลอดจนการส่งเสริมการท่องเที่ยวมาสู่ท้องถิ่นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย(ททท.) จึงได้ให้การสนับสนุนโดยจัดส่งเจ้าหน้าที่ไปให้ความร่วมมือในการจัดงาน การเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๓ จนถึงปัจจุบัน

ประเพณีผูกเสี่ยวอันเป็นประเพณีที่น่าสนใจนี้ จะมีขึ้นในสัปดาห์แรกของเดือนธันวาคมของทุกปี โดยจัดขึ้น ณ บริเวณศาลากลางจังหวัดขอนแก่นและสวนรัชฎานุสรณ์ ในชื่องานว่า "เทศกาลไหมและประเพณีผูกเสี่ยวจังหวัดขอนแก่น"

ประเพณีแห่เทียนพรรษาจังหวัดอุบลราชธานี

ประเพณีแห่เทียนพรรษา เป็นการทำบุญอย่างหนึ่งของชาวพุทธในเทศกาลเข้าพรรษา นอกจากจะมีการทำบุญ ตักบาตร ถวายภัตตาหาร ถวายเครื่องไทยธรรม ดอกไม้พุ่ม และผ้าจ่านำพรรษาแล้ว ก่อนวันเข้าพรรษา ยังมีการถวายเทียนประจำพรรษาอีกด้วย

การเข้าพรรษาเป็นระเบียบวินัยของพระสงฆ์ หมายถึงว่า พระสงฆ์จะไม่จาริกไปแรมคืน ณ ที่ใดตลอดฤดูฝน ซึ่งชาวบ้านมักจะเรียกกันว่า “พระจำพรรษา” หรือ “พระเข้าพรรษา” โดยจะเริ่มตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำ เดือน ๘ (วันที่พระจันทร์เสวยฤกษ์อาสาฬหะ ไปแล้ว ๑ วัน) ซึ่งเป็นวันแรกของการเข้าสู่อุตุฤดูฝน ไปจนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ รวมเป็นระยะเวลา ๓ เดือน (ปีใดมีอธิกมาสหรือเดือนแปดสองหน ก็ถือเอาวันแรมหนึ่งค่ำเดือนแปดหลังเป็นวันเข้าพรรษา)

ประเพณีแห่เทียนพรรษาเป็นประเพณีหนึ่งในเทศกาลเข้าพรรษา เทียนพรรษา จึงหมายถึงเทียนที่จัดทำขึ้นถวายวัดต่าง ๆ ในเทศกาลนั้นนั่นเอง วัตถุประสงค์ก็เพื่อให้จัดเป็นพุทธบูชาตลอดระยะเวลา ๓ เดือน

ประเพณีแห่เทียนพรรษานั้นมีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี และสืบต่อมาถึงกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งถึงกรุงรัตนโกสินทร์ การหล่อเทียนเพื่อถวายวัดในเทศกาลเข้าพรรษานี้ จะต้องหล่อให้ได้ขนาดที่สามารถจะไขจุดได้ตลอดระยะเวลา ๓ เดือน ซึ่งในปัจจุบันยังคงมีอยู่ทั่วไป

ในภาคอีสานประเพณีนี้ยังคงมีอยู่ทุกจังหวัด แต่จังหวัดที่จัดทำเป็นพิธีใหญ่โต ทั้งการหล่อเทียน แกะสลักต้นเทียน มีขบวนแห่อันสวยงามได้แก่จังหวัดอุบลราชธานี

ชาวพุทธในจังหวัดอุบลราชธานีได้รักษาประเพณีการหล่อเทียนพรรษามาโดยตลอด ชาวอีสานเรียกกันว่า “ฮีตเดือนแปด” ซึ่งแต่เดิมนั้นคงจะทำกันเป็นประเพณีของชนบทในหมู่บ้านทั่ว ๆ ไป แต่การหล่อเทียนพรรษายังไม่ทำกันเป็นเทียนขนาดใหญ่เช่นทุกวันนี้ต่อมาในสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เป็นข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการในมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ (มณฑลอีสาน) ได้ทรงเชิญชวนให้ชาวเมืองร่วมกันหล่อเทียนให้งดงาม มีขนาดใหญ่ และประดับต้นเทียนให้งดงามเพื่อถวายวัดทุกวัดในจังหวัดอุบลราชธานี โดยให้นำต้นเทียนมารวมกันไว้ ณ ศาลากลางมณฑล ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ พอดดคำชาวบ้านทั้งหนุ่มสาวเฒ่าแก่ก็มาร่วมสมโภชต้นเทียน มีหมอลำ พิณพาทย์ ฆ้องวง และการละเล่นต่าง ๆ เป็นที่สนุกสนาน และโปรดให้บรรดา ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ที่มีเกียรติได้ประดับเกียรติ โศ ม้า ลา เพื่อเข้าร่วมขบวนแห่และประกวดความสวยงามกัน

ครั้นวันรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ เป็นวันเข้าพรรษา ก็มีการทำบุญ ตักบาตร เลี้ยงพระร่วมกัน หลังจากเสร็จพิธีสงฆ์แล้วก็จัดให้มีขบวนแห่เทียนที่ประดับตกแต่งไว้ไปรวมกันที่หน้าศาลาามณฑล และทรงประทานรางวัลแก่ผู้ทำต้นเทียนได้สวยงาม โดยมีคณะกรรมการเป็นผู้ตัดสิน แล้วจึงมีการจับสลาก ถ้าใครจับสลากได้ก็แห่ต้นเทียนไปถวายวัดนั้น ในขบวนแห่แต่ละขบวนก็จะมีการพ้อนรำ เป่าพาทย์ แครววง การแสดงขบวนต่าง ๆ ร่วมไปในขบวนด้วย ประชาชนก็จะออกมาชมขบวนแห่ตามถนนสายต่าง ๆ อย่างแน่นขนัด เมื่อถึงจุดหมายปลายทางต่างก็แยกย้ายกันไปถวายต้นเทียนตามที่จับสลากไว้ทุก ๆ วัด ซึ่งในสมัยนั้นมีอยู่ถึง ๒๔ วัด ด้วยกัน

การจัดขบวนแห่พรรษาของจังหวัดอุบลราชธานีจึงเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยนั้น แต่รูปแบบการจัดขบวน การตกแต่งต้นเทียน ก็วิวัฒนาการขึ้นไปตามยุคตามสมัยเรื่อยมา

ในปัจจุบันการจัดทำต้นเทียนมีความประณีตบรรจงในด้านความสวยงาม และมีขนาดใหญ่มากขึ้น โดยแบ่งต้นเทียนออกเป็นสองประเภทคือ ประเภทแกะสลักและประเภทติดพิมพ์ แต่ละประเภทจะมีความสวยงามและวิจิตรพิสดารในการทำอย่างมาก ต้นเทียนบางต้นจะแกะสลักเป็นพุทธประวัติปางต่าง ๆ เช่น พระเวสสันดร ปางตรัสรู้ ออกผนวช โปรดเบญจวัคคีย์ ฯลฯ

การจัดขบวนแห่ต้นเทียนก็จัดเป็นขบวนใหญ่โต แต่ละขบวนจะประกอบด้วยศิลปการแสดง ฟ้อนรำ ระนาด มโหรี กลอง รำเซิ้ง รำวง การจำลองชีวิตชาวชนบทอีสาน การละเล่น และการแสดงต่าง ๆ ซึ่งเป็นประเพณีพื้นบ้านอีสานมาประกวดประชันกันอย่างเต็มที่

นอกจากนั้นบรรดต้นเทียนซึ่งประดับอย่างงดงาม ยังมีนางฟ้าประจำต้นเทียนอยู่ทุกต้นด้วย

การจัดทำต้นเทียน ขบวนแห่ และนางฟ้า จะมีการประกวดชิงรางวัลในด้านความสวยงาม ซึ่งจะเน้นถึงขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของไทยอีสานเป็นหลัก

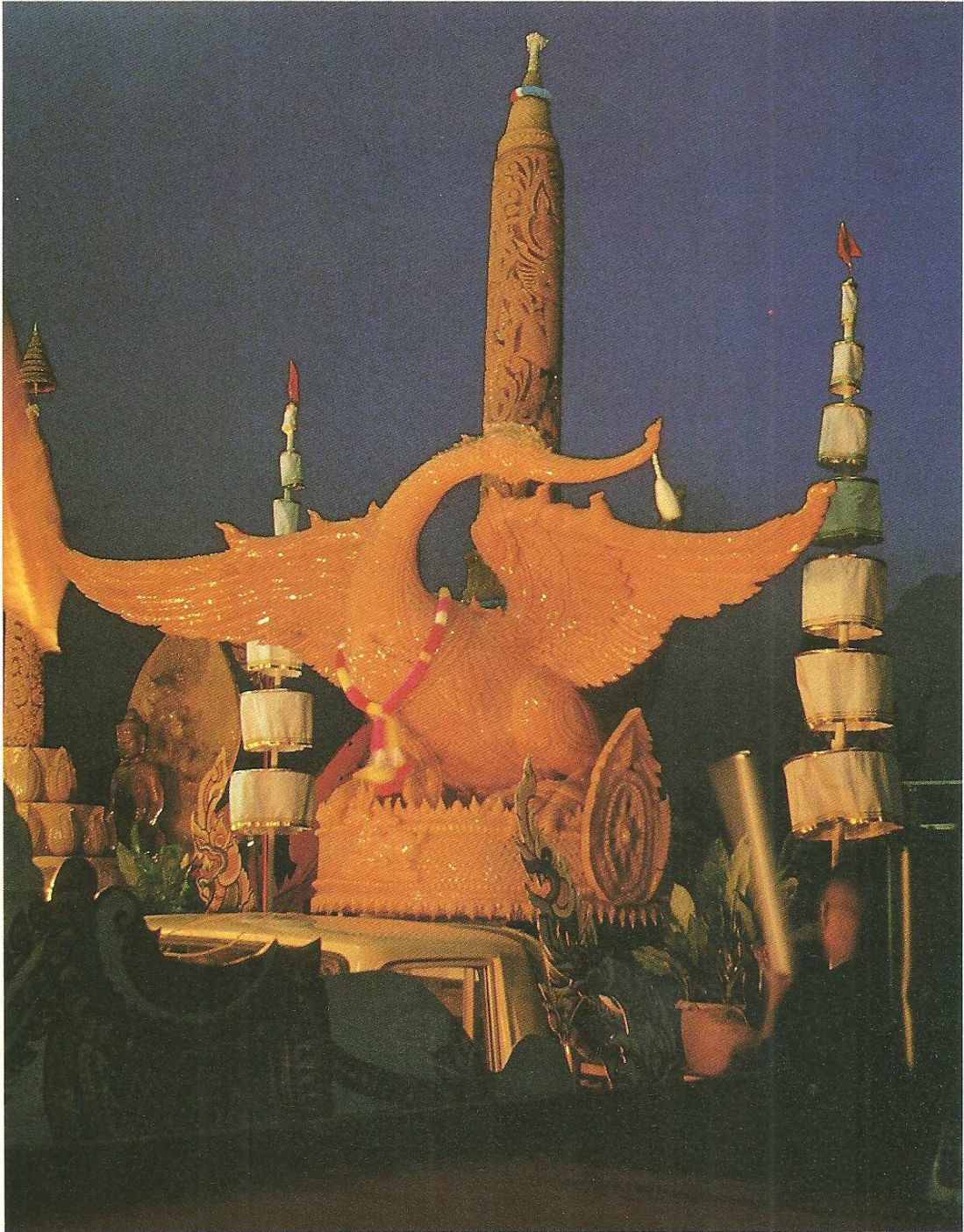
การจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี เป็นงานใหญ่ที่สุดในภาคอีสาน และสามารถรวบรวมศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ของพื้นบ้านไว้เกือบจะทุกแขนง จึงจัดว่าเป็นงานที่มีคุณค่าทางด้านวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก

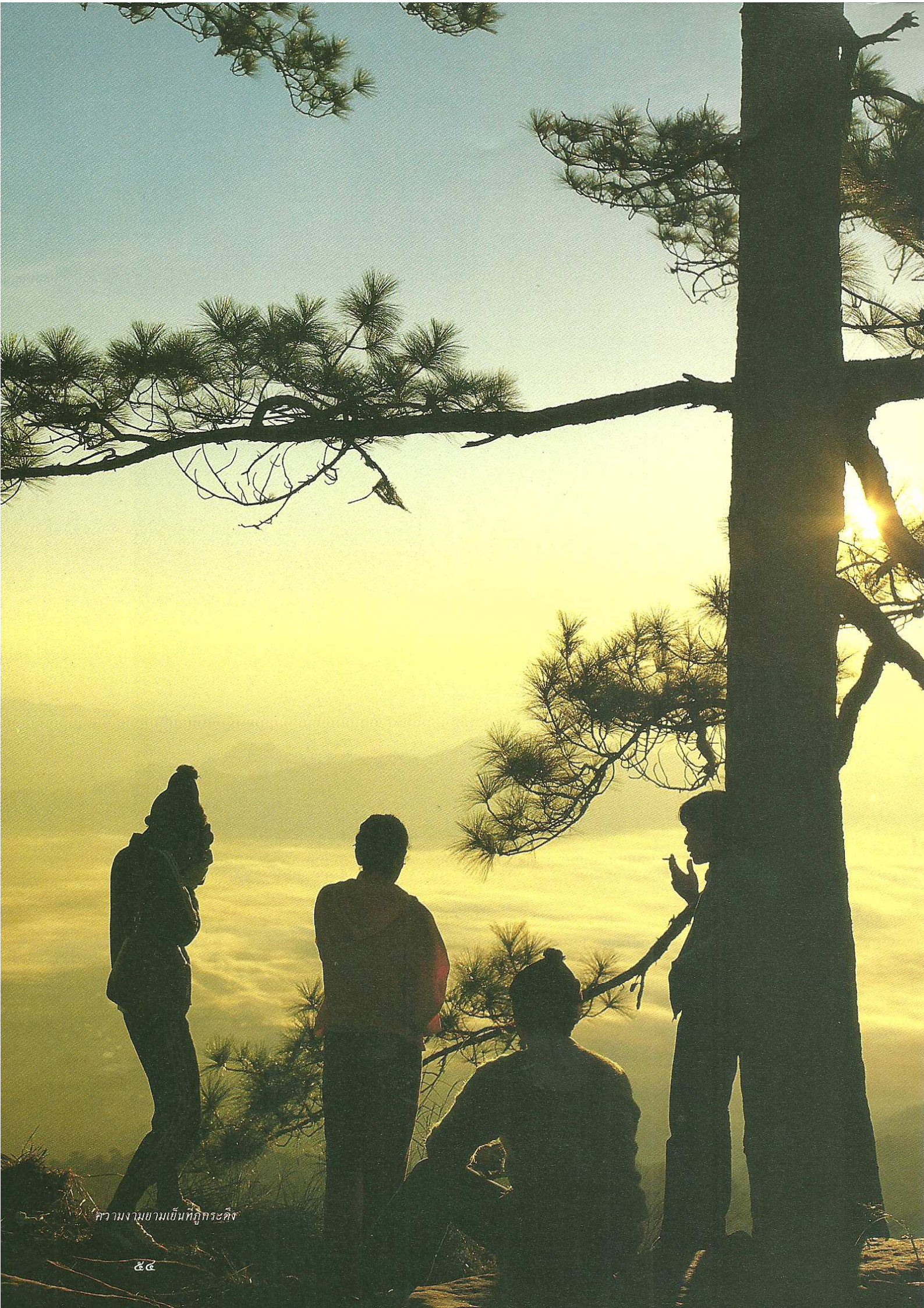
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้เล็งเห็นความสำคัญในข้อนี้เป็นอย่างดี และได้พิจารณาเห็นว่างานแห่เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี เป็นงานแสดงออกทางวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมและประเพณี สมควรที่จะได้รับการเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป ทั้งในหมู่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งจะได้ประโยชน์ทั้งในด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมไทย และเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวในภูมิภาคนี้ อีกทางหนึ่งด้วย

ททท.จึงได้ให้ความร่วมมือและสนับสนุนงานประเพณีแห่เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ทั้งในด้านการให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ การประชาสัมพันธ์เผยแพร่การจัดงาน การจัดพิมพ์โปสเตอร์ โฆษณา การมอบโล่รางวัล และส่งเจ้าหน้าที่ไปร่วมงาน และได้กำหนดเป้าหมายที่จะยกระดับการจัดงานให้เป็นงานระดับชาติ เพื่อนำไปโฆษณาเผยแพร่ในต่างประเทศต่อไปด้วย

การประกวดความงามของเทียนพรรษา
ที่บริเวณทุ่งศรีเมือง ในยามค่ำคืน

ความงามยามเย็นที่ภูกระดึง

แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่น่าสนใจ

สุรจิต จามรมาน

หากเอ่ยถึง ภาคอีสาน หลายคนอาจจะยังประหวัดคิดถึงแต่ภาพของความแห้งแล้งกันดาร สภาพของผู้คนที่มีความเป็นอยู่อย่างเร็นแค้น ตลอดจนความยากลำบากต่าง ๆ นานา ซึ่งภาพพจน์เก่า ๆ เหล่านี้เองที่ทำให้หลายคนเหล่านั้นต่างมองเมินข้ามแผ่นดินอีสานไปอย่างน่าเสียดาย ทั้ง ๆ ที่จริงแล้ว แผ่นดินอีสานนั้นมีเรื่องราวต่าง ๆ ให้เราได้ศึกษาค้นคว้ามากมายและสัมผัสได้ทุกวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่น่าสนใจด้วยแล้ว “อีสาน” ไม่ได้ด้อยหน้าไปกว่าภาคอื่นใดของประเทศไทยเลยทีเดียว

“อีสาน” มีทั้งภูที่สวยงามด้วยธรรมชาติต่าง ๆ มากมาย เช่น ภูหลวง ภูกระดึง และ ภูเรือ ของจังหวัดเลย ภูเขี้ยวของจังหวัดชัยภูมิ และภูว้าว ของจังหวัดหนองคาย มีทั้งน้ำตกที่สวยงามหลายต่อหลายแห่ง เช่น น้ำตกเหวสุวัต เหวไพร เหวประทุน ผากกล้วยไม้ และ เหวนรก ในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา น้ำตกตาดโตนของจังหวัดชัยภูมิ น้ำตกชะแนน ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูว้าวของจังหวัดหนองคาย น้ำตกผาน้ำฟ้า ตาดหลู ตาดเลย และอีกหลายแห่งในอุทยานแห่งชาติภูกระดึงและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง ของจังหวัดเลย น้ำตกสำโรงเกียรติ น้ำตกห้วยจันทร์ และ น้ำตกนาคราว ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยศาลา ของจังหวัดศรีสะเกษ และยังมีน้ำตกอื่น ๆ ที่สวยงามในอีกหลายจังหวัด

นอกจากนี้อีสานก็ยังมีทั้งป่าที่อุดมสมบูรณ์ด้วยไม้มีค่าอยู่มากมาย เช่น ที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อุทยานแห่งชาติทับลาน จังหวัดนครราชสีมา, แลบบริเวณทิวเขาพนมดงรัก ในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี และแถบทิวเขาภูพานในเขตจังหวัดนครพนม สกลนคร อุดรธานี กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร เป็นต้น ส่วนในแง่ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ป่า อีสานก็ไม่ได้น้อยหน้ากว่าใคร โดยมีแหล่งสัตว์ป่าที่ชุกชุมอยู่หลายแห่งโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่หรือป่าดงพญาไฟในอดีตอันลือลั่นของจังหวัดนครราชสีมาและหากจะกล่าวไปแล้ว อีสานยังเป็นแห่งเดียวในประเทศไทยที่มีสัตว์ป่าที่หายากที่สุดและใกล้จะสูญพันธุ์ของโลกอยู่ด้วย คือ “กุปรี” ที่อาศัยอยู่แถบทิวเขาพนมดงรักนั่นเอง และท้ายที่สุดตามลำน้ำต่าง ๆ ของภาคอีสานก็ยังมี วังน้ำและเกาะแก่งต่าง ๆ ที่สวยงามอีกมาก เช่น วังน้ำต่าง ๆ ของลำโดมใหญ่ แก่งสะพือ แก่งตะนะ อันซีนของจังหวัดอุบลราชธานี และ แก่งคุดคู้ ของอำเภอยะเขียงคาน จังหวัดเลย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม น่ายินดีที่ปัจจุบันนี้ภาพพจน์ของ “แผ่นดินอีสาน” กำลังค่อย ๆ เปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น โดยมีการเผยแพร่โฆษณาประชาสัมพันธ์ถึงความงามไปของแผ่นดินอีสานให้คนทั่วไปได้รับรู้ และเข้าใจในทางที่ถูกต้องเป็นจริงยิ่งขึ้น และสำหรับข้อเขียนชิ้นนี้ เราขอมอบให้แด่ทุกท่านที่รักในธรรมชาติทั้งหลาย เพื่อจะได้ตระหนักถึงคุณค่าและความงามของธรรมชาติอันยิ่งใหญ่แห่ง “แผ่นดินอีสาน” ของเราสืบต่อไป

เพื่อที่จะได้สะดวกและง่ายต่อการค้นหา การนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่น่าสนใจของภาคอีสานในครั้งนี้ เราจะนำเสนอโดยจัดแบ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของ “ภาคอีสาน” ซึ่งอาจแบ่งได้ดังนี้คือ

อีสานใต้ อันได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี

- ๑ ป่ามอสิงโตที่ปกคลุมด้วยหมอกหลังฝนตก เขาใหญ่
- ๒ ทิวทัศน์ของทุ่งหญ้าป่าดิบและน้ำตกที่สวยงามบนเขาใหญ่

อีสานเหนือ อันได้แก่ จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี จังหวัดเลย และจังหวัดหนองคาย

อีสานตะวันออกเฉียงใต้ อันได้แก่ จังหวัดนครพนม จังหวัดสกลนคร จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดยโสธร

อีสานใต้

ในส่วนนี้ของภาคอีสานจัดได้ว่าเป็นส่วนที่มีความสำคัญที่สุดส่วนหนึ่งในด้านของแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เนื่องจากยังมีสภาพป่าเขาที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารตลอดจนแหล่งพำนักอาศัยของสัตว์ป่าอยู่หลายแห่ง นับแต่ทิวเขาดงพญาเย็น ทิวเขาสันกำแพง ไปจนถึงทิวเขาพนมดงรักอันยาวเหยียดที่แบ่งกั้นอาณาเขตพรมแดนระหว่างประเทศไทยและประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย โดยมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่น่าสนใจ คือ

อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

เขาใหญ่ เป็นอุทยานแห่งชาติที่ตั้งขึ้นเป็นแห่งแรกในประเทศไทยเมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๐๕ โดยครอบคลุมพื้นที่ ถึง ๔ จังหวัด คือ นครราชสีมา สระบุรี นครนายก และปราจีนบุรี มีเนื้อที่ราว ๒,๑๖๘ ตารางกิโลเมตร หรือราว ๑,๓๕๕,๐๐๐ ไร่ ซึ่งเป็นอุทยานแห่งชาติที่มีขนาดเนื้อที่กว้างใหญ่เป็นอันดับ ๓ รองจากอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี และอุทยานแห่งชาติทับลาน จังหวัดนครราชสีมาและปราจีนบุรี

๑ น้ำตกเหวสุวัต เขาใหญ่
๒ น้ำตกเหวสุวัต เขาใหญ่

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นป่าดงดิบ ซึ่งมีทั้งป่าดิบชื้น ป่าดิบแล้ง และป่าดิบเขา สลับด้วยทุ่งหญ้าเป็นบางแห่ง บนเทือกเขาใหญ่อันสลับซับซ้อนประกอบด้วยภูเขาน้อยใหญ่ เช่น เขาเขียว เขาร่ม เขาแหลม เขาสามยอด เขาฟ้าผ่า เขากำแพง และ เขาสมอปูน เป็นต้น นับเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของภาคอีสาน และของประเทศไทย เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารหลายต่อหลายสาย เช่น แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำมูล และ แม่น้ำบางปะกง และเป็นแหล่งสัตว์ป่าที่อุดมชุมที่สุดโดยมีทั้ง ช้าง กระทิง เสือ กวาง เก้ง ตลอดจนสัตว์อื่น ๆ อีกหลายชนิด รวมทั้งสัตว์ปีกจำพวกนกที่สำรวจพบแล้วไม่น้อยกว่า ๒๕๐ ชนิด

สถานที่ที่น่าสนใจ

น้ำตก เขาใหญ่มีน้ำตกที่สวยงามอยู่หลายแห่ง เช่น น้ำตกสาริกา นางรอง ตาดตาภู่ ตาดตาคง เหวนรกวังเหว และน้ำตกพบใหม่อีกหลายแห่ง แต่น้ำตกเหล่านี้ล้วนอยู่ในเขตของจังหวัดสระบุรี นครนายก และ ปราจีนบุรี ทั้งสิ้น ส่วนน้ำตกที่อยู่ในเขตจังหวัดนครราชสีมาซึ่งถือว่าเป็นจังหวัดเริ่มแรกของภาคอีสานนั้น ก็มีแต่น้ำตกต่าง ๆ ที่เกิดจากห้วยลำตะคอง เช่น น้ำตกเหวสุวัต น้ำตกเหวไทร น้ำตกเหวประทุน น้ำตกผากล้วยไม้ และน้ำตกกรองแก้ว เป็นต้น

ทุ่งหญ้า เป็นผลสืบเนื่องจากการทำลายป่าในอดีต แต่ก็มีลักษณะสวยงาม โดยเฉพาะในฤดูฝน ทิวทัศน์ทุ่งหญ้าเหล่านี้จะเขียวขจีไปทั่ว ที่สำคัญก็ได้แก่ ทุ่งหญ้าบริเวณมอสสิงโต บึงไผ่ คลองอีเต๋่า หนองผักชี และแถบเชิงเขาเขียว เป็นต้น

หนองน้ำ เป็นทั้งแหล่งสัตว์ป่าที่ลงหากินและมีทิวทัศน์ที่สวยงาม ที่สำคัญได้แก่ หนองผักชี หนองขิง และหนองขม้น

โป่งสัตว์ เป็นแหล่งที่นักท่องเที่ยวอาจพบเห็นสัตว์ป่าได้อย่างง่าย ๆ เช่น แถบโป่งหนองผักชี โป่งเครื่องบินตก โป่งต้นไทร โป่งหัวเขา โป่งข้าง และ โป่งดินดำ เป็นต้น

๑

๒

๓

เส้นทางเดินป่า ที่สำคัญมี ๖ สาย คือ

๑. สายน้ำตกเหวสุวัต-บ้านพักยามสายตรวจน้ำตกผากกล้วยไม้ ระยะทาง ๕ กิโลเมตร

๒. สายน้ำตกกรองแก้ว-เหวประทุน-เหวไทร-เหวสุวัต ระยะทาง ๑๒ กิโลเมตร

๓. สายด่านช้าง-บึงไฟ-คลองอีเฒ่า-หนองผักชี ระยะทาง ๑๓ กิโลเมตร

๔. สายมอสิงโต-วังจำปี-หนองผักชี ระยะทาง ๕ กิโลเมตร

๕. สายคางงูเห่า-โป่งเครื่องบินตก ระยะทาง ๓ กิโลเมตร

๖. สายโคชนาคารเขาใหญ่-ตาดตาภู-ตาดตาก ระยะทาง ๑๒ กิโลเมตร

นอกจากนี้เขาใหญ่ ยังมีสิ่งที่น่าสนใจอีกคือ “รายการส่องสัตว์” ซึ่งจัดโดยโรงแรมเขาใหญ่และอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เป็นประจำทุกคืน

การเดินทาง

จากกรุงเทพฯ อาจเดินทางได้ ๒ เส้นทาง คือ

๑. เดินทางสู่อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา แล้วแยกขวามือบริเวณกิโลเมตรที่ ๑๖๕.๕ ขึ้นสู่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ระยะทางทั้งสิ้น ๒๐๕.๕ กิโลเมตร

๒. เดินทางสู่ จังหวัดปราจีนบุรี แล้วแยกซ้ายมือ บริเวณสี่แยกนเรศวร ขึ้นสู่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ระยะทางทั้งสิ้น ๑๕๓.๓ กิโลเมตร

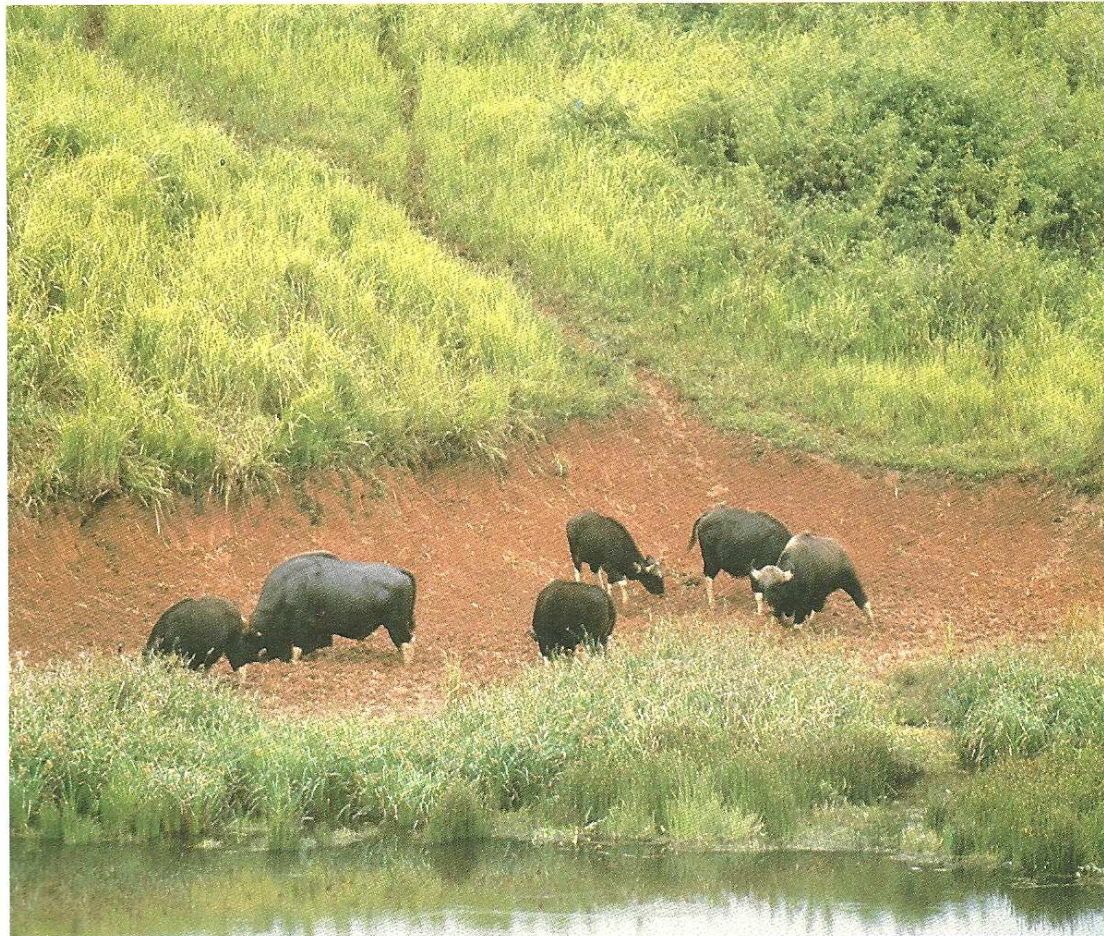
- ๑ ไปงหนองผักชี ที่สัตว์ป่าหลายชนิดลงกินดินโป่งเป็นประจำ
- ๒ แคมป์ไฟ
- ๓ บริเวณโรงแรมเขาใหญ่
- ๔ ช้างป่าออกหากินยามค่ำคืน บนเขาใหญ่
- ๕ ส่องกวางยามค่ำคืนที่เขาใหญ่
- ๖ ผู้กระทิงลงกินดินโป่งที่หนองผักชี เขาใหญ่

๔

๕

๖

- ๑ ต้นลาน
- ๒ ต้นลานแทงดอกก่อนตาย

๑

๒

อุทยานแห่งชาติทับลาน

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

ทับลาน เป็นอุทยานแห่งชาติที่มีขนาดเนื้อที่กว้างใหญ่เป็นอันดับ ๒ ของประเทศไทย รองจากอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี โดยมีเนื้อที่ราว ๒,๒๔๐ ตารางกิโลเมตร หรือราว ๑,๔๐๐,๐๐๐ ไร่ ในเขตอำเภอปักธงชัย อำเภอครบุรี อำเภอเสิงสาง จังหวัดนครราชสีมา และอำเภอนาดี จังหวัดปราจีนบุรี ได้รับการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๒๔

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นป่าดงดิบและป่าเบญจพรรณ บนพื้นที่ภูเขาน้อยใหญ่อันสลับซับซ้อนของทิวเขากำแพง ซึ่งเป็นแนวทิวเขาที่ต่อเนื่องจากทิวเขาตองพญาเย็นและทิวเขาใหญ่ นับเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารอีกแห่งหนึ่งของแม่น้ำมูลและแม่น้ำบางปะกง และเป็นแหล่งสัตว์ป่าหลายชนิด เช่น ช้าง กระทิง วัวแดง กวาง เก้ง เสือ และสัตว์ปีกจำพวกนกต่าง ๆ

สถานที่ที่น่าสนใจ

น้ำตกห้วยใหญ่ เป็นน้ำตกที่สวยงามที่สุดของอุทยาน โดยตั้งอยู่ทางด้านตะวันตก ห่างจากทางหลวงหมายเลข ๓๐๔ สายกบินทร์บุรี-นครราชสีมา บริเวณบ้านวังน้ำเขียว กิโลเมตรที่ ๗๕ ประมาณ ๗ กิโลเมตร

ป่าลาน อยู่บริเวณทุ่งราบและเชิงเขาทางด้านตะวันตกของอุทยานเช่นกัน นับเป็นป่าลานแห่งสุดท้ายของประเทศไทยที่อุดมสมบูรณ์ที่สุด และถือเป็นเอกลักษณ์ของอุทยานแห่งนี้ที่ไม่มีอุทยานใดเหมือน

การเดินทาง

จากกรุงเทพฯ อาจเดินทางได้ ๒ เส้นทาง คือ

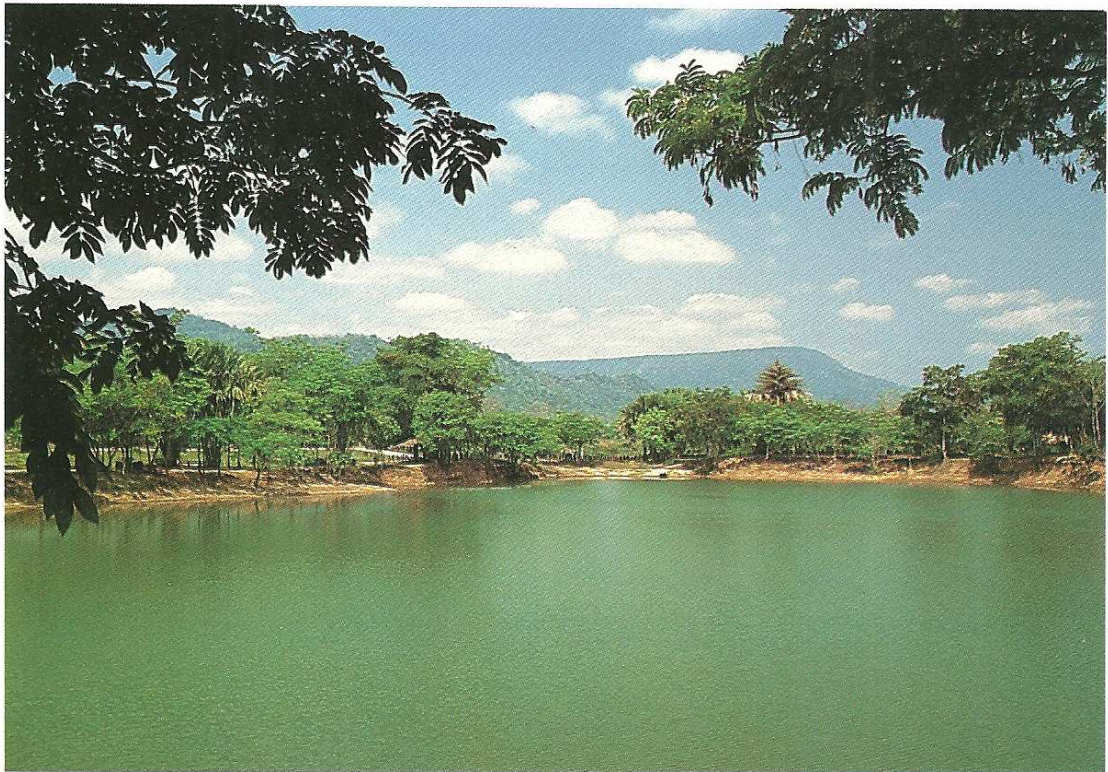
๑. เดินทางสู่อำเภอปักธงชัย จังหวัดปราจีนบุรี แล้วแยกซ้ายมือบริเวณสี่แยกกบินทร์บุรีใหม่ขึ้นไปตามทางหลวงหมายเลข ๓๐๔ อีกราว ๓๒ กิโลเมตรก็จะถึงอุทยาน รวมระยะทางทั้งสิ้น ๑๕๗ กิโลเมตร

๒. เดินทางสู่ จังหวัดนครราชสีมา แล้วแยกขวามือ เข้าสู่ทางหลวงหมายเลข ๓๐๔ ผ่านอำเภอปักธงชัย จนถึงอุทยาน รวมระยะทางทั้งสิ้น ๓๔๗ กิโลเมตร

- ๓ หุบหญ้าคาต้นหลังอุทยานแห่งชาติทับลาน
มองเห็น เขาละมั่ง
- ๔ บึงน้ำในเขตอุทยานแห่งชาติทับลาน

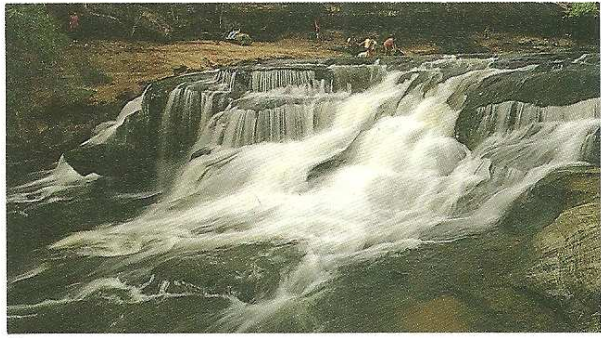

๓

๔

- ๑ น้ำตกนาตราวน้ำตกใหญ่ที่สุดในเขตฯ ห้วยศาลา
- ๒ น้ำตกห้วยจันทร์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยศาลา
- ๓ ก่อนตะวั่นจะสิ้นแสงที่พลาญยาว เขตฯ ห้วยศาลา

๑

๒

๓

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยศาลา

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยศาลาเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่เพิ่งตั้งขึ้นเมื่อไม่นานนี้เอง โดยครอบคลุมพื้นที่ราว ๔๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือราว ๒๕๐,๐๐๐ ไร่ ในท้องที่อำเภออุ้มขันธ์ และอำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณแนวทิวเขาพนมดงรักที่เป็นแนวพรมแดนธรรมชาติกั้นระหว่างประเทศไทย กับประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นป่าดงดิบและป่าเบญจพรรณผสมสลับกับทุ่งหญ้าตามพลาญหินต่าง ๆ บนทิวเขาพนมดงรักซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธารหลายสายที่ไหลไปรวมกับแม่น้ำมูลทางที่ราบลุ่มตอนเหนือ และเป็นแหล่งสัตว์ป่าหลายชนิดที่สำคัญที่สุด คือ “กูปรี” สัตว์ป่าที่หายากที่สุดและใกล้จะสูญพันธุ์ของโลก

สถานที่ที่น่าสนใจ

๑. พลาญหินต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่หลายแห่ง เป็นแหล่งที่สัตว์ป่ามักออกมาหากินกันเป็นประจำ และมีภูมิทัศน์ที่สวยงาม ที่สำคัญได้แก่ พลาญยาว ซึ่งเป็นพลาญหินที่ใหญ่ที่สุดและเป็นแหล่งที่พบ กูปรี ออกมาหากินเมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๒๕ ที่ผ่านมานอกนั้นก็เป็นพลาญหินที่ขนาดเล็กกว่า เช่น พลาญกระบาลพนมสะตั้ง พลาญจุกกระสาน เป็นต้น

๒. น้ำตกนาตราว เป็นน้ำตกที่ใหญ่ที่สุดและสวยที่สุดของเขตฯ อยู่ในป่าลึกบริเวณห้วยสะตั้งศาลา ซึ่งต้องใช้เวลาดำเนินป่าไม่น้อยกว่า ๔-๕ ชั่วโมงจึงจะถึง เนื่องจากหนทางยังยากลำบากอยู่

๓. น้ำตกห้วยจันทร์ อยู่ที่บ้านห้วยจันทร์ อำเภอขุนหาญ เป็นน้ำตกที่ขึ้นชื่อที่สุดของจังหวัดศรีสะเกษ เนื่องจากมีความสวยงามมากและการเดินทางสะดวกสบายพอสมควร มีประชาชนนิยมไปพักผ่อนกันอยู่เสมอ

การเดินทาง

จากกรุงเทพฯ ถึงอำเภออุ้มขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ระยะทางราว ๕๑๔ กิโลเมตร และจากอำเภออุ้มขันธ์ ถึงทำการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยศาลา ระยะทางราว ๓๐ กิโลเมตร

- ๔ พลาญหินต่าง ๆ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก
- ๕ น้ำตกสำโรงเกียรติเขตฯ พนมดงรัก

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรักเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอีกแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่บริเวณทิวเขาพนมดงรักเช่นเดียวกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยศาลา โดยมีพื้นที่ราว ๓๑๖ ตารางกิโลเมตร หรือ ราว ๑๕๗,๕๐๐ ไร่ ในเขตอำเภอขุนหาญ และอำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นป่าดงดิบ และป่าเบญจพรรณ สลับกับทุ่งหญ้าและพลาญหิน เช่นเดียวกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยศาลา ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกันทางด้านตะวันตก โดยเป็นแหล่งซึ่งคาดว่ายังมีกูบรี หลงเหลืออยู่บ้างอีกแห่งหนึ่ง

สถานที่ที่น่าสนใจ

๑. น้ำตกสำโรงเกียรติ เป็นน้ำตกที่สวยงามอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่บริเวณใกล้กับที่ทำการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก ณ บ้านสำโรงเกียรติ อำเภอขุนหาญ สภาพโดยรอบบริเวณน้ำตกมีร่มไม้เหมาะแก่การไปท่องเที่ยวและพักผ่อนเป็นอย่างมาก สภาพการเดินทางสะดวก มีทางรถยนต์เข้าถึงยังตัวน้ำตกโดยมีระยะห่างจากอำเภอขุนหาญราว ๒๐ กิโลเมตร

๒. พลาญหินต่าง ๆ ซึ่งมีความสวยงามไม่แพ้พลาญหินของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยศาลา ที่สำคัญได้แก่ พลาญตะแบง พลาญตะเฒ่า และ พลาญโค่นเตี้ย เป็นต้น

การเดินทาง

จากกรุงเทพถึงอำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษ ระยะทางราว ๕๓๐ กิโลเมตร จากอำเภอขุนหาญถึงที่ทำการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรักอีก ๒๐ กิโลเมตร

- ๑ เขากูปริ้วเมีย สัตว์ป่าสภาพที่ใกล้จะสูญพันธุ์ของโลกที่ยังพบว่ามีหลงเหลืออยู่ในเขตฯ ยอดโคมและแนวเทือกเขาพนมดงรัก
- ๒ วังน้ำแห่งหนึ่งของลำโคมใหญ่ ในเขตฯ ยอดโคม
- ๓ ป่าตะแบกผลัดใบในฤดูร้อน เขตฯ ยอดโคม

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ายอดโคม

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ายอดโคมเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอีกแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่บริเวณทิวเขาพนมดงรักเช่นเดียวกับ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยศาลา และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าพนมดงรัก แต่อยู่ทางด้านตะวันออกสุดใกล้ชายแดนรอยต่อ ๓ ประเทศ คือ ประเทศไทย ประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีพื้นที่ราว ๒๐๓ ตารางกิโลเมตร หรือราว ๑๒๖,๕๕๕ ไร่ ในท้องที่ตำบลโคมประดิมบุรี อำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี

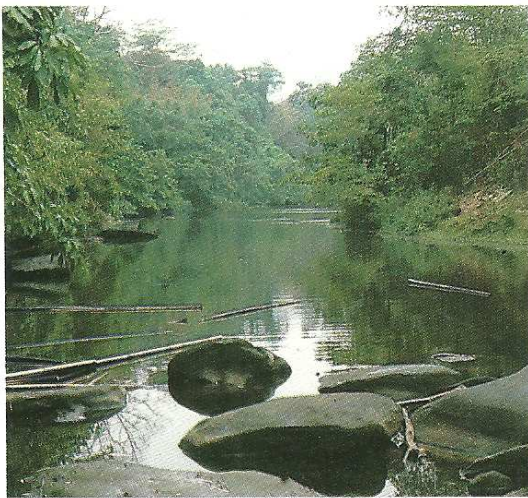
สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไป เป็นป่าดงดิบ สลับกับป่าเบญจพรรณและป่าไผ่บนพื้นที่ภูเขาสูงในระดับ ๕๐๐-๗๕๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล และบ้างก็มีพลาญหินน้อยใหญ่อยู่ตามยอดเขาต่าง ๆ เช่น พลาญใหญ่ เป็นต้น มีลำโคมใหญ่ ซึ่งเป็นลำน้ำที่สำคัญสายหนึ่งของอีสานใต้ไหลจากพื้นที่สูงทางทิศใต้ ลงไปสู่พื้นที่ราบลุ่มทางด้านทิศเหนือ ในเขตอำเภอน้ำยืนและอำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งสัตว์ป่าที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ กูปริ้ว ซึ่งมีรายงานล่าสุดเมื่อ ต้นปี พ.ศ. ๒๕๒๗ นี้ว่ามีคนพบเห็นในป่าลึกใกล้ชายแดนรอยต่อ ๓ ประเทศ

สถานที่ที่น่าสนใจ

๑. ลำโคมใหญ่ เป็นลำน้ำที่สวยงามโดยยามฤดูแล้งซึ่งน้ำน้อยก็จะปรากฏเป็นวังน้ำต่าง ๆ มากมาย เช่น *วังเวินใหญ่* *วังเวินเล็ก* *วังเค้อ* *วังยาว* *วังมดหอม* *วังมนน้อย* และ *วังมนใหญ่* เป็นต้น แต่ที่นับว่าสวยงามที่สุดและเป็นวังน้ำที่ใหญ่ที่สุด คือ *วังฮี* ซึ่งต้องใช้เวลาเดินป่าจากที่ทำการเขตไม่น้อยกว่า ๕ ชั่วโมงจึงจะถึง

๒. ภาพแกะสลักโบราณบริเวณวังฮี เป็นภาพแกะสลักลงบนหินมีรูปร่างคล้ายนางพญาขอมหรือนารายณ์บรรทมสินธุ์ เข้าใจว่าเป็นฝีมือของชาวขอมแกะสลักไว้

การเดินทาง จากกรุงเทพฯ ถึงอำเภอเดชอุดม ระยะทาง ๖๒๗ กิโลเมตร จากอำเภอเดชอุดม ถึงอำเภอน้ำยืนและที่ทำการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ายอดโคมระยะทางอีกราว ๗๐ กิโลเมตร

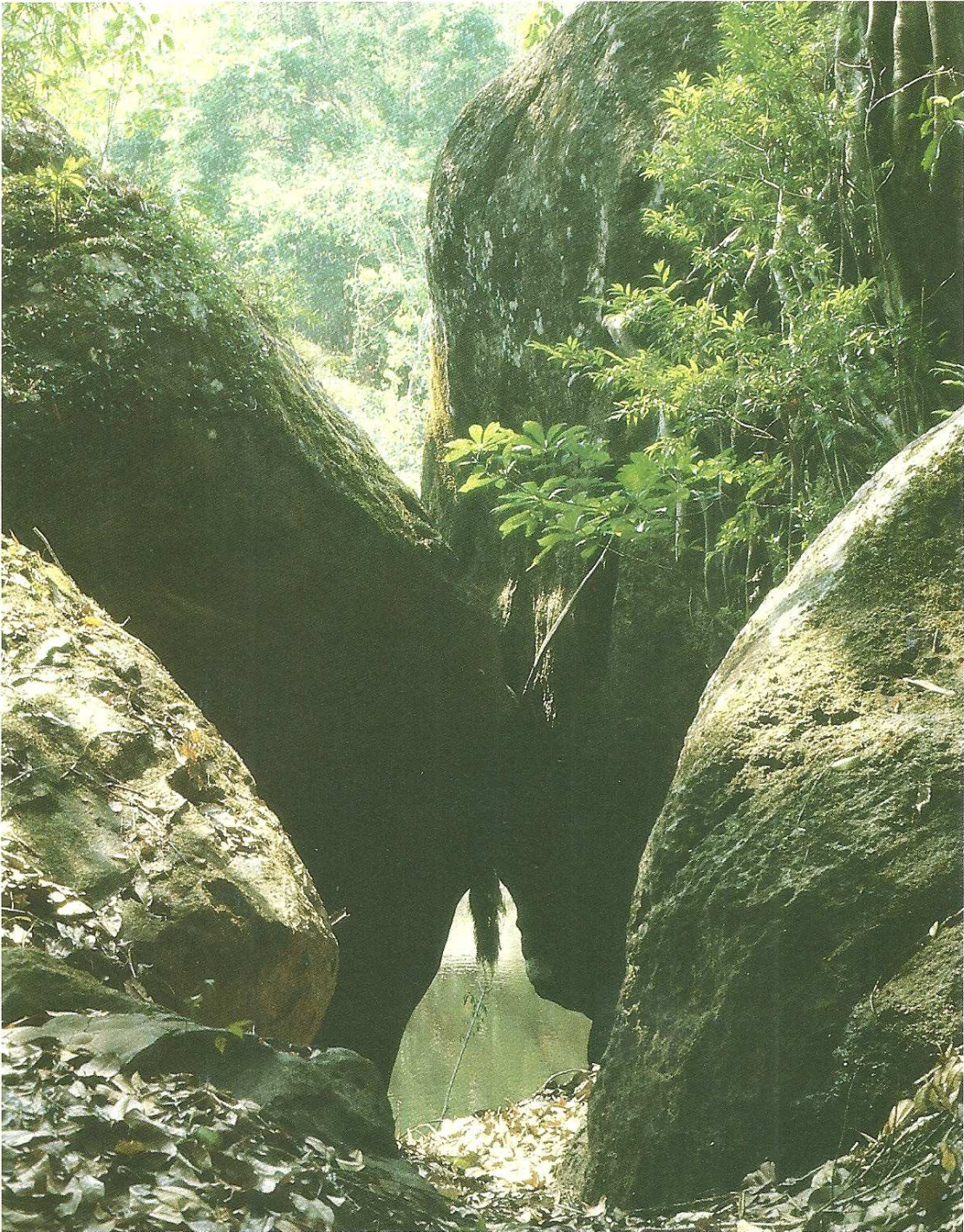

๑

๒

- ๑ รูปสลักหินที่ศักดิ์สิทธิ์บริเวณวังอี
เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าชอโคม
- ๒ ป่าไผ่เปลี่ยนสีที่เขตฯ ชอโคม
- ๓ ประติมากรรมของหินผาริมลำโตนใหญ่
เขตฯ ชอโคม

๓

- ๑ แก่งตะนะ
- ๒ น้ำตกคลองกิ

๒

แก่งสะพือและแก่งตะนะ

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

แก่งสะพือและแก่งตะนะ เป็นแก่งหินใหญ่ในลำน้ำมูล อยู่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี โดยแก่งสะพือตั้งอยู่ที่อำเภอพิบูลมังสาหาร ส่วนแก่งตะนะตั้งอยู่ที่อำเภอโขงเจียม

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นแก่งหินที่วางตัวเรียงรายขวางกลางลำน้ำ ทำให้เกิดเป็นทัศนียภาพที่งดงาม โดยเฉพาะยามฤดูแล้งตัวแก่งจะผุดโผล่ให้เห็นเด่นชัด สำหรับแก่งสะพือนั้น เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่ขึ้นชื่อที่สุดของจังหวัดอุบลราชธานีก็ว่าได้ ส่วนแก่งตะนะ ปัจจุบันได้รับการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติแล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔ มานี้เอง และแม้จะอยู่ไกลออกไปถึงอำเภอโขงเจียม แต่การเดินทางก็สะดวกสบายและนับได้ว่าเป็นแก่งที่ใหญ่ที่สุดและสวยงามที่สุดของลำน้ำมูล จึงเป็นที่รู้จักและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่กำลังได้รับความนิยมอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดอุบลราชธานี

การเดินทาง

จากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดอุบลราชธานี ๖๔๗ กิโลเมตร จากอุบลราชธานี ถึงแก่งสะพือตามทางหลวงหมายเลข ๒๑๗ ประมาณ ๔๕ กิโลเมตร จากอุบลราชธานี ถึงอำเภอโขงเจียมราว ๖๕ กิโลเมตร และแยกซ้ายมือเข้าอุทยานแห่งชาติแก่งตะนะอีก ๑๓ กิโลเมตร

เขื่อนลำพระเพลิงและน้ำตกคลองกิ

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

เขื่อนลำพระเพลิงเป็นเขื่อนชลประทานตั้งอยู่ในเขต อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา สร้างขึ้นเพื่อกักเก็บน้ำจาก ลำพระเพลิง ซึ่งเป็นลำห้วยสายหนึ่งที่มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาสັນกำแพง มีพื้นที่กักเก็บน้ำราว ๑๑,๖๐๐ ไร่ สามารถกักเก็บน้ำได้ราว ๑๕๒ ล้านลูกบาศก์เมตร

สภาพภูมิประเทศเป็นอ่างเก็บน้ำกว้างใหญ่ตั้งอยู่ระหว่างเขาไซ้ และเขาชะรองตอง มีความยาวราว ๒๑ กิโลเมตร สามารถเอาเรือล่องขึ้นไปเที่ยวยังสุขชอบอ่างได้ ซึ่งจะได้พบเห็นทิวทัศน์ที่สวยงามมาก

สถานที่ท่องเที่ยว

ตัวอ่างเก็บน้ำเขื่อนลำพระเพลิง เป็นแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ที่มีผู้คนจากหลาย ๆ จังหวัดนิยมไปพักผ่อนกันเป็นประจำ เนื่องจากมีทัศนียภาพที่งดงามมาก

น้ำตกคลองกิ ตั้งอยู่บริเวณสุดขอบอ่างเก็บน้ำเขื่อนลำพระเพลิง หากเป็นฤดูฝน น้ำมากเรือจะสามารถวิ่งได้เกือบถึงน้ำตก แต่หากเป็นฤดูแล้งหรือน้ำน้อยเรือจะวิ่งได้ไม่ถึงน้ำตก ต้องใช้วิธีเดินป่าข้ามเขาไปอีกราว ๑-๒ ชั่วโมงจึงจะถึงน้ำตกได้

น้ำตกขุนโจรหรือน้ำตกละอองชมพู เป็นน้ำตกอีกแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่บริเวณขอบอ่างเก็บน้ำเขื่อนลำพระเพลิง เช่นเดียวกับน้ำตกคลองกิ มีความสวยงามมากเฉพาะฤดูฝนซึ่งน้ำมากเท่านั้น

ป่าสนคลุมเครือด้วยสายหมอก
ยามเช้าที่โหล่นแต่

การเดินทาง

จากกรุงเทพฯ ถึงอำเภอปักธงชัย ๒๘๖ กิโลเมตร จากอำเภอปักธงชัยถึงแยกเขื่อนลำพระเพลิงราว ๔ กิโลเมตร และแยกเข้าเขื่อนลำพระเพลิงไปอีก ๒๕ กิโลเมตร

อีสานเหนือ

ภูมิภาคของอีสานด้านนี้คงจะถือได้ว่าเป็นส่วนที่มีความสำคัญที่สุดของภาคอีสาน เนื่องจากมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติอยู่มากมาย โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะเป็นบรรดา ภูเขาต่าง ๆ เสียเป็นส่วนมาก ซึ่งจะมีธรรมชาติที่งดงามในรูปแบบเฉพาะที่ผิดแผกกันไป โดยมีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ดังนี้

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

ภูหลวง เป็นขุนเขาเทือกหนึ่งซึ่งมีความยาวไม่น้อยกว่า ๕๐ กิโลเมตร และมีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาลถึง ๘๔๘ ตารางกิโลเมตร หรือราว ๕๓๐,๐๐๐ ไร่ ในเขต อำเภอภูเรือ อำเภอด่านซ้าย อำเภอวังสะพุง และกิ่งอำเภอภูหลวง จังหวัดเลย โดยได้รับการประกาศให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มาตั้งแต่วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๓

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นภูเขาสูงที่มีพื้นที่ราบอยู่บนยอดเขา อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าดงดิบ ป่าเบญจพรรณ พืชพันธุ์ ป่าสน ลานหิน และดงดอกไม้ กล้วยไม้ ตลอดจนพืชพรรณนานาชนิด ที่ผลัดเปลี่ยนเวียนกันออกช่อดอกให้เห็นตลอดทั้งปี มียอดที่สูงที่สุด คือ ภูวาง ซึ่งมีความสูงถึง ๑,๕๗๑ เมตร จากระดับน้ำทะเล เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของแม่น้ำเลยและแม่น้ำป่าสัก รวมทั้งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิดตั้งแต่สัตว์ปีกจำพวกนกไปจนถึงสัตว์ใหญ่ เช่น ช้าง และกระทิง เป็นต้น

สถานที่ที่น่าสนใจ

โหล่นแต่ เป็นที่ราบหลังภูอันกว้างใหญ่ที่อุดมด้วยทุ่งหญ้า ป่าสน ตลอดจนดงดอกไม้ กล้วยไม้ที่สวยงามมาก อยู่ห่างจากที่ทำการเขตฯ ด้านอำเภอวังสะพุงประมาณ ๑๖ กิโลเมตร ซึ่งต้องใช้ความอดทนในการเดินและปีนป่ายขึ้นไปไม่น้อยกว่า ๑-๒ ชั่วโมง ปัจจุบันเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญที่ทางจังหวัดเลยจัดนำเที่ยวอยู่เป็นประจำ

โหล่นหินแฉ่วขัน เป็นแนวผาสูงด้านตะวันออกของโหล่นแต่ เป็นจุดชมวิวและชมพระอาทิตย์ขึ้นเป็นอย่างดี

บ่อทรายร้อง เป็นบ่อทรายที่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางราว ๓-๔ เมตร และลึกเกือบ ๑ เมตร กล่าวกันว่าเวลาเมื่อดทรายอันขาวละเอียดถูกความร้อนแผดเผา มาก ๆ ในฤดูร้อน จะมีเสียงดังเอี๊ยดอ๊าดเกิดขึ้นได้อย่างน่าอัศจรรย์

ซุ้มงูเห่า อยู่ถัดจากบ่อทรายร้องไปไม่ไกล เป็นดงดอกไม้ป่าที่อุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่ง โดยเฉพาะกุหลาบแดง กุหลาบขาว ที่จะพบเห็นบานสะพรั่งในฤดูร้อน

สนามกอล์ฟช้าง เป็นทุ่งหญ้ากว้างใหญ่สุดลูกหูลูกตาที่ลาดเอียงลงไปตามไหล่เขาด้านตะวันออก ใกล้กับภูงู ซึ่ง เป็นเขาสูงเป็นอันดับสองรองจากภูวาง มีทัศนียภาพงดงามมากและสามารถมองเห็นได้ไกลถึง ภูกระดึง ซึ่งทอดตัวอยู่ลิบ ๆ

ผากบ เป็นหน้าผาสูงแห่งหนึ่งอยู่ไม่ไกลจากสนามกอล์ฟช้าง มีชื่อเรียกตามหินก้อนหนึ่งรูปร่างคล้ายกบซึ่งตั้งอยู่บนหน้าผาสูงแห่งนี้ เป็นจุดชมวิวที่ดีอีกแห่งหนึ่ง

๑
๒
๓
๔
๕
๖
๗

อาทิตย์อัสดงที่ผาเอื้อง
แปกใหญ่ ภูหลวง
เอื้องตาเห็น
ดอกหงอนนาค
เปราะภู
ครึ่งแสดกล้วยไม้ชนิดหนึ่งบนภูหลวงบานในฤดูร้อน
เอื้องสำเภางาม บนภูหลวง

๑

๒

น้ำตกตาดหลู เป็นน้ำตกใหญ่ที่สวยงามแห่งหนึ่งของภูหลวงอยู่บริเวณครึ่งทางระหว่างชั้นสู่โหล่นแต่ โลกนกกระบา เป็นลานหินที่อุดมด้วยดอกไม้ กล้วยไม้และพรรณไม้นานาชนิด อยู่บนพื้นที่ราบหลัง ภูด่าน อำเภอกุเรื่อ

ลานหินผุด เป็นลานหินที่เรียงรายระเกะระกะด้วยก้อนหินน้อยใหญ่สวยงามมาก และเป็นแหล่งอันอุดม สมบูรณ์ของดอกไม้ กล้วยไม้และพรรณไม้นานาชนิด

ผาเตลิ่ง ผาสมเด็จ เป็นหน้าผาด้านตะวันออกของภูหลวง ด้านอำเภอกุเรื่อ มีภูมิทัศน์ที่งดงามมาก และเป็น จุดชมวิวที่ดีอีกแห่งหนึ่ง

แปกดำ แปกใหญ่ เป็นป่าสนบริเวณกว้างใหญ่ไพศาลของภูหลวงด้านอำเภอกุเรื่อ

น้ำตกตาดเลย เป็นน้ำตกที่ตกจากหน้าผาดัดชันสูงราว ๗๐ เมตร บนหน้าผาหินที่กว้างเกือบ ๑๐๐

๓

๔

๕

๖

เมตร ลงสู่แอ่งน้ำใหญ่เบื้องล่างอย่างสวยงามมาก อยู่ทางด้านอำเภอภูเรือ

ผวย้อย เป็นหน้าผาทางด้านตะวันตกของภูหลวง ด้านอำเภอภูเรือ เป็นจุดชมวิวพระอาทิตย์ตกที่ดีที่สุดและอยู่ใกล้กับบ้านพักนิดเดียว

การเดินทาง

๑. จากกรุงเทพฯ ถึง อำเภอวังสะพุง ระยะทาง ๕๓๗ กิโลเมตร จากอำเภอวังสะพุง ถึงที่ทำการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง ๒๖ กิโลเมตรและเดินขึ้นหลังภูอีก ๑๖ กิโลเมตร

๒. จากกรุงเทพฯ ถึง อำเภอภูเรือบริเวณบ้านसानตม ระยะทาง ๕๕๔ กิโลเมตร จากแยกบ้านसानตม ถึง หน่วยพิทักษ์ป่าภูเรืออีก ๑๘ กิโลเมตร แล้วเดินขึ้นหลังภูบริเวณโคกนกกระบาอีก ๘ กิโลเมตร

อุทยานแห่งชาติภูกระดึง

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

ภูกระดึง เป็นขุนเขาอีกลูกหนึ่งซึ่งมีพื้นที่ราบอยู่บนหลังภูเช่นเดียวกับภูหลวง แต่มีขนาดเล็กกว่า โดยมีเนื้อที่ประมาณ ๓๔๘ ตารางกิโลเมตร หรือราว ๒๑๗,๕๘๑ ไร่ ในเขตท้องที่ตำบลศรีฐาน อำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย ได้รับการประกาศให้เป็นอุทยานแห่งชาติเมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๕

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นภูเขาสูงชันฐานคล้ายกระดิ่งหรือกระดิ่ง บนหลังภูจะเป็นที่ราบหน้าตัดค่อนข้างกว้างใหญ่มีพื้นที่ราว ๖๐ ตารางกิโลเมตร หรือราว ๓๗,๕๐๐ ไร่ อุดมไปด้วยทุ่งหญ้า ป่าสน ป่าดงดิบ ลำธาร น้ำตก และเหลื่อมผาที่งดงามต่าง ๆ ตลอดจนดอกไม้ กล้วยไม้ และพืชพรรณนานาชนิด นับได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ใคร ๆ ต่างก็รู้จักกันดี โดยทั่วไปและมีผู้คนเดินทางไปเที่ยวกันปีละมาก ๆ

สถานที่ที่น่าสนใจ

เหลื่อมผาต่าง ๆ ซึ่งอยู่ตามขอบพื้นที่ราบหลังภู มีอยู่หลายแห่งที่สำคัญได้แก่ ผานกแอ่น ซึ่งเป็นเหลื่อมผาด้านตะวันออกเป็นที่ซึ่งนักท่องเที่ยวนิยมไปดูพระอาทิตย์ขึ้นอยู่ห่างจากบ้านพักราว ๒ กิโลเมตร ผาหมากกุก ซึ่งเป็นเหลื่อมผาทางด้านทิศใต้ เป็นจุดที่จะชมพระอาทิตย์ตกได้เป็นอย่างดี อยู่ห่างจากบ้านพักราว ๒ กิโลเมตรเช่นกัน ส่วนที่มีชื่อเสียงมากและเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของภูกระดึงก็คือ ผาหล่มสัก ทางตะวันตก ซึ่งมีลักษณะเป็นเหลื่อมผายื่นออกไปและมีต้นสนขึ้นอยู่ต้นหนึ่งอย่างเหมาะเจาะสวยงามมาก นอกจากนั้นก็จะได้แก่เหลื่อมผาอื่น ๆ เช่น ผาแดง ผานาน้อย ผาเหยียบเมฆ และ แจ่มทิดหา เป็นต้น

น้ำตกต่าง ๆ มีอยู่หลายแห่งและสวยงามกันไปคนละแบบ ที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปได้แก่ น้ำตกวังขวาง น้ำตกธารสวรรค์ น้ำตกโผนพบ น้ำตกเพ็ญพบ น้ำตกเพ็ญพบใหม่ น้ำตกถ้ำใหญ่ น้ำตกพระองค์ น้ำตกถ้ำสอเหนือ น้ำตกถ้ำสอใต้ และน้ำตกผาน้ำฟ้า เป็นต้น ส่วนน้ำตกที่สูงใหญ่ที่สุดได้แก่ น้ำตกขุนทอง ที่อยู่ในป่าดงดิบลึกด้านทิศเหนือ แต่หากคนไปถึงได้น้อยมาก เนื่องจากหนทางยังลำบาก

สระอโนดาต สระแก้ว เป็นสระน้ำใสสะอาดอยู่บนหลังภู บริเวณไม่ไกลจากบ้านพักเท่าใดนัก มีทัศนียภาพสวยงามมาก

ดงดอกไม้ต่าง ๆ มีอยู่ทั่วไปบนพื้นที่ราบหลังภู ที่สำคัญได้แก่ บริเวณสวนสวรรค์ สวนสีกา ดงกุหลาบขาว ดงกุหลาบแดง และ ลานหินวัดพระแก้ว เป็นต้น

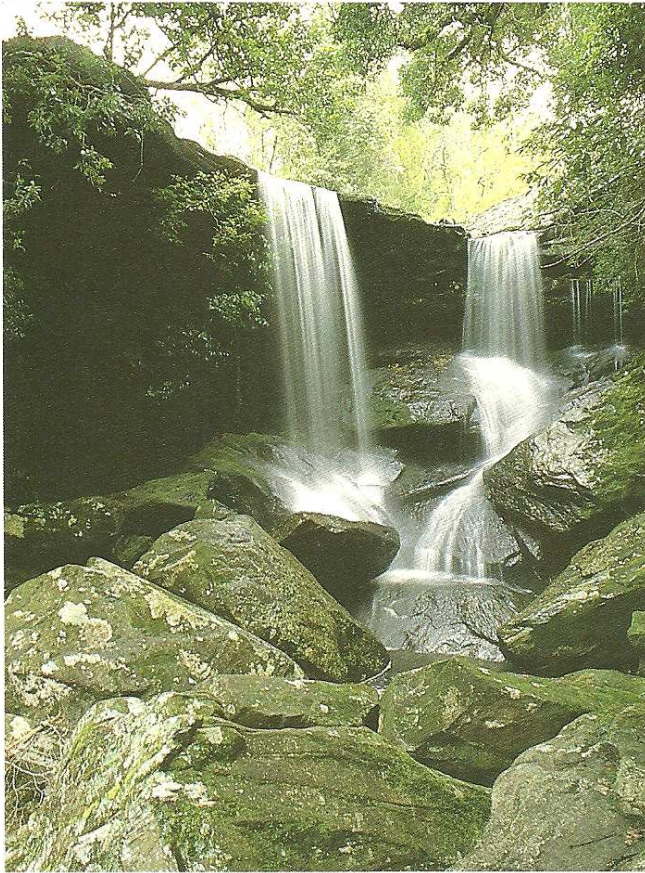
โหล่นฟ้าโลมดิน เป็นทุ่งหญ้าบนเนินเขาที่สวยงามทางด้านทิศเหนือ

การเดินทาง

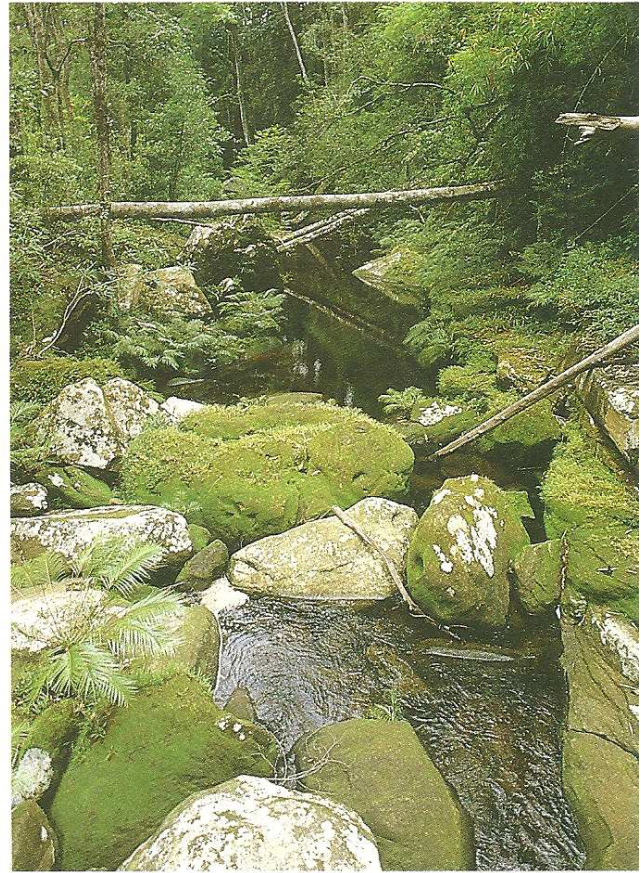
จากกรุงเทพฯ ถึงผานกเค้า อำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย ระยะทางประมาณ ๕๔๔ กิโลเมตร จากผานกเค้าถึงตีนภูราว ๑๒ กิโลเมตร และจากตีนภูถึงที่ทำการอุทยานฯ อีกราว ๘ กิโลเมตร

୭

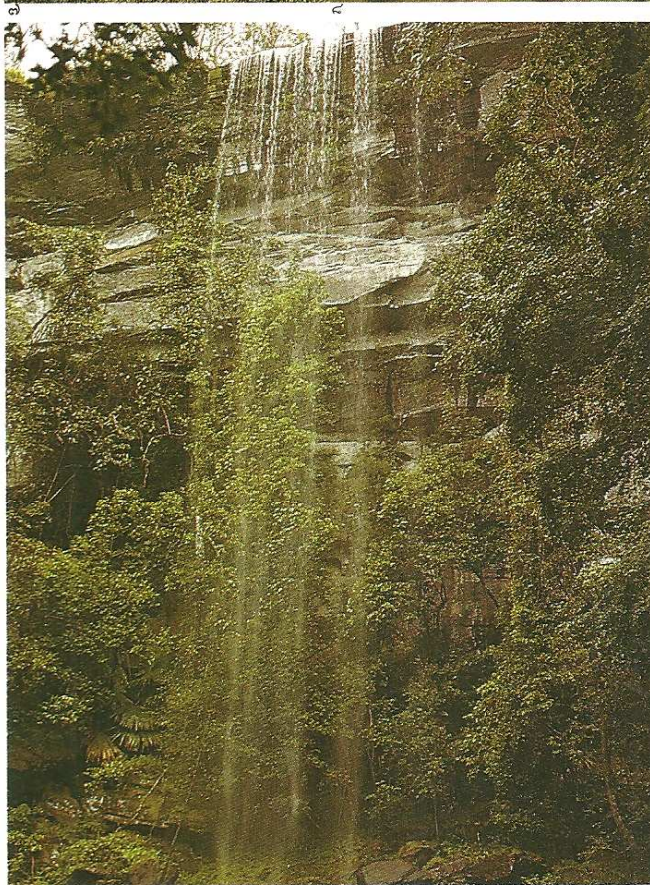
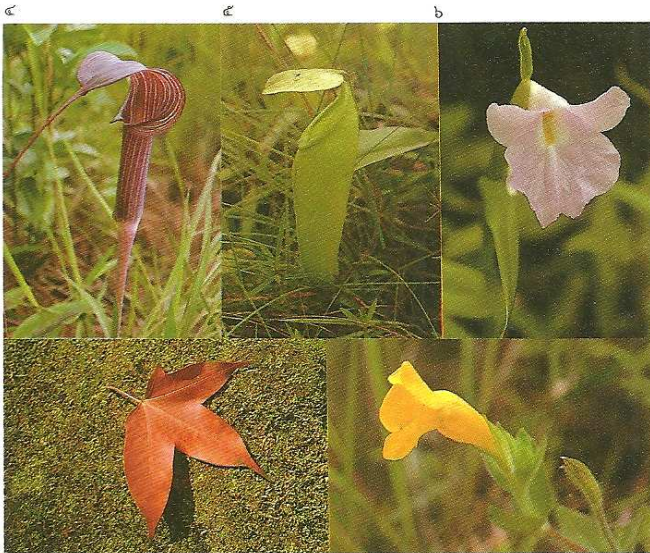
୮

୯

- ๑ ป่าสนภูกระดึงในสายหมอกยามเช้า
- ๒ น้ำตกเพ็ญพบใหม่
- ๓ ความงามของโขดหินและธารน้ำ ป่าดิบบนภูกระดึง
- ๔ ดอกบอนป่าชนิดหนึ่ง
- ๕ หม้อข้าวหม้อแกงลิง
- ๖ เปราะภู
- ๗ ใบเหมป็อด
- ๘ ดอกมณฑีรทอง
- ๙ น้ำตกหน้าผ้า ภูกระดึง

- ๑๐ สภาพทุ่งหญ้าป่าสนบนภูกระดึง
- ๑๑ เดินป่าชมทุ่งบนภูกระดึง
- ๑๒ สระอโนดาต

อุทยานแห่งชาติภูเรือ

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

ภูเรือ เป็นเทือกเขาสูงแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอท่าลี่ และอำเภอภูเรือ จังหวัดเลย มีเนื้อที่ราว ๑๒๑ ตารางกิโลเมตร หรือราว ๗๕,๕๒๕ ไร่ ได้รับการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๒

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นเทือกเขาสูงสลับซับซ้อนอุดมไปด้วยทุ่งหญ้า ป่าสน ป่าก่อ ป่าเต็งรัง ป่าดงดิบ และป่าเบญจพรรณ ตลอดจนหินต่าง ๆ ที่เต็มไปด้วยดงไม้แคระ กล้วยไม้และพรรณไม้นานาชนิด มียอดที่สูงที่สุดคือ ยอดภูเรือ สูงจากระดับน้ำทะเลราว ๑,๓๖๕ เมตร เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของแม่น้ำสานและแม่น้ำเหือง

สถานที่ที่น่าสนใจ

หน้าผาต่าง ๆ มีอยู่หลายแห่ง เช่น ผาหญ้า ไร่บนยอดภูเรือ ผาถ่มน้อย ผาชาทอง ผาโหล่นน้อย เป็นต้น หน้าผาเหล่านี้เป็นจุดชมวิวยอดนิยมยิ่ง

น้ำตกต่าง ๆ ที่สวยงามเช่น น้ำตกห้วยไผ่ น้ำตกขุนเหล็ก น้ำตกหินชันมาก และ น้ำตกห้วยเคียงนา เป็นต้น

ทุ่งหญ้าต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ ทุ่งหินวันอน ทุ่งหมาไน ทุ่งธาตุ ทุ่งกวางตาย ทุ่งหินเหล็กไฟ ทุ่งบ้านเก่า และทุ่งหนองดินแดง

สระสวรรค์ เป็นสระน้ำธรรมชาติที่สวยงาม อยู่ระหว่างทุ่งหินชันหมาก และ ยอดภูเรือ

สวนหินต่าง ๆ เป็นที่ซึ่งมีทัศนียภาพงดงาม และเป็นแหล่งที่อุดมด้วยดงไม้แคระ กล้วยไม้ มอสและเฟิร์นต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ สวนสาวเอ้ สวนหินพาลี และ ทุ่งหินชันหมาก เป็นต้น

การเดินทาง

จากกรุงเทพฯ ถึง อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย ระยะทางราว ๖๐๖ กิโลเมตร จากอำเภอภูเรือ ถึงที่ทำการอุทยานแห่งชาติภูเรืออีก ๕ กิโลเมตร

ภูเรือ จังหวัดเลย

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูวัว

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

ภูวัว เป็นเทือกเขาแห่งหนึ่งซึ่งทอดตัวยาวเหยียด ขนานคู่ไปกับลำน้ำโขงในเขตอำเภอบึงกาฬและอำเภอเซกา จังหวัดหนองคาย โดยมีพื้นที่ ราว ๑๘๖.๕ ตารางกิโลเมตร หรือราว ๑๑๖,๕๖๒ ไร่ ได้รับการประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๘

ภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นลานหิน สลับทุ่งหญ้า ป่าโปร่งและป่าดงดิบเป็นบางส่วน บนพื้นที่ภูเขาซึ่งมีความสูงราว ๑๕๐-๓๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล บางแห่งก็มีหน้าผาตัดชันที่สวยงาม และอุดมไปด้วยถ้ำและน้ำตกหลายแห่ง ตลอดจนประติมากรรมธรรมชาติของหินผาที่น่าสนใจต่าง ๆ

สถานที่ที่น่าสนใจ

ลานหินหัวภู เป็นลานหินทรายกว้างใหญ่อยู่บนหลังภู บริเวณหัวภูวัว ซึ่งสูงราว ๓๓๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล สภาพเป็นลานหินกว้างสลับทุ่งหญ้าและป่าโปร่ง ที่อุดมด้วยพรรณไม้กล้วยไม้นานาชนิด เป็นจุดชมวิวที่สามารถมองเห็นทิวทัศน์ได้โดยรอบ โดยสามารถมองเห็นได้ไกลถึงลำน้ำโขงและฝั่งประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

น้ำตกต่าง ๆ ที่สวยงามและมีความสำคัญยิ่ง ได้แก่ น้ำตกชะแนนและน้ำตกสะอาม ซึ่งเป็นน้ำตกใหญ่ภายในเขตฯ ส่วนนอกนั้นได้แก่ น้ำตกเล็ก ๆ เช่น น้ำตกดาวสูง น้ำตกบึงจระเข้ และ น้ำตกถ้ำฝุ่น เป็นต้น ซึ่งแต่ละแห่งก็มีความสวยงามในรูปแบบต่าง ๆ กันออกไป

เขื่อนหรือสะพานหินธรรมชาติ เป็นประติมากรรมธรรมชาติที่มีกับหินผา จนเกิดเป็นภูมิทัศน์ที่งดงามแปลกตาน่าดูมาก

ถ้ำต่าง ๆ ที่สวยงามและมีความสำคัญ ได้แก่ ถ้ำจันทร์ผา ซึ่งเป็นถ้ำที่สวยงามที่สุดของเขตฯ อยู่ห่างจากสะพานหินธรรมชาติไปราวครึ่งกิโลเมตร

ผาผึ้ง เป็นหน้าผาสูงตามแนวสันภูวัว อยู่ห่างจากเส้นทางเดินเท้าขึ้นน้ำตกชะแนนราว ๑.๕ กิโลเมตรเป็นจุดชมวิวที่ดีอีกแห่งหนึ่ง

การเดินทาง

จากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดหนองคายระยะทาง ๖๑๖ กิโลเมตร และต่อไปถึงอำเภอบึงกาฬอีก ๑๓๕ กิโลเมตร จากอำเภอบึงกาฬ ถึงที่ทำการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูวัวอีก ๓๑.๕ กิโลเมตร

- ๑ ยอดคิง ภูเขา จังหวัดชัยภูมิ
- ๒ สวนหินธรรมชาติบนยอดคิง ภูเขา
- ๓ กล้วยไม้ป่าบนคาบไม้
- ๔ หุ่นก้างหรือหูกะมั่ง ภูเขา
- ๕ หนองกระจก บนภูเขา

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขา

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

ภูเขา เป็นเทือกเขาส่วนหนึ่งของทิวเขาเพชรบูรณ์ ๑ ซึ่งได้รับการประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ โดยครอบคลุมพื้นที่ราว ๑,๕๖๐ ตารางกิโลเมตร หรือราว ๕๗๕,๐๐๐ ไร่ ในเขตอำเภอคอนสาร อำเภอเกษตรสมบูรณ์ และอำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ นับเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่มีขนาดกว้างใหญ่ไพศาลเขตหนึ่งของประเทศไทย โดยมีพื้นที่เป็นอันดับ ๓ รองจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

ภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นป่าดิบ ป่าเบญจพรรณ และป่าสน สลับกันทุ่งหญ้า Savana และลานหินต่าง ๆ บนเทือกเขาสูงสลับซับซ้อน ซึ่งเรียงรายติดต่อกันเป็นแนวพืดเขา ลักษณะเกือบเป็นวงกลม มียอดสูงสุดคือ ยอดภูเขา ซึ่งมีความสูงถึง ๑,๒๑๗ เมตร จากระดับน้ำทะเล เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของลำน้ำพรม และลำน้ำชี และเป็นแหล่งสัตว์ป่านานาชนิด ที่สำคัญที่สุดคือ กระซู่ ซึ่งมีคนสำรวจพบร่องรอยบนภูเขาแห่งนี้

สถานที่น่าสนใจ

ทุ่งกะมั่ง เป็นทุ่งหญ้า Savana ที่กว้างใหญ่ที่สุดมีเนื้อที่ราว ๕,๐๐๐ ไร่ ล้อมรอบไปด้วยป่าดิบเขา และป่าสน อันอุดมสมบูรณ์ อยู่บริเวณใจกลางของเขต ห่างจากที่ทำการเขตฯ ราว ๑๘ กิโลเมตร บริเวณตัวทุ่งมีทัศนียภาพงดงามมากและเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ของดอกไม้ กล้วยไม้ และพรรณไม้นานาชนิด รวมทั้งเป็นแหล่งที่สัตว์ป่าออกมาหากินกันเป็นประจำ เช่น ช้าง กวาง เก้ง เป็นต้น

บึงเป่น เป็นที่ลุ่มและบึงน้ำใหญ่อยู่ห่างจากทุ่งกะมั่ง ราว ๒๕ กิโลเมตร เป็นแหล่งสัตว์ป่าที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของเขต

หนองกระจก เป็นหนองน้ำกว้างใหญ่ บริเวณไม่ไกลจากทุ่งกะมั่งเท่าใดนัก มีทัศนียภาพงดงามยิ่ง

ยอดคิง เป็นยอดเขาสูงทางด้านอำเภอเกษตรสมบูรณ์ลักษณะเป็นที่ราบสลับทุ่งหญ้าและป่าดิบ อุดมไปด้วยดงดอกไม้ กล้วยไม้ และพรรณไม้ต่าง ๆ

แหล่งต่าง ๆ ได้แก่ลานหินหรือสวนหินธรรมชาติบนพื้นที่เปิดหลังภูเขา ที่สำคัญ คือ แหล่งหินงิบ แหล่งหินตั้ง และแหล่งกไฮ เป็นต้น

น้ำตกต่าง ๆ ที่สวยงามที่สุดได้แก่ น้ำตกตาดคร้อ ในป่าลึกด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ของหน่วยพิทักษ์ป่าสะพุงเหนือ อยู่ห่างจากที่ทำการของหน่วยราว ๖ กิโลเมตร นอกนั้นก็ ได้แก่ น้ำตกห้วยทรายและ น้ำตกไทรน้อย เป็นต้น

การเดินทาง

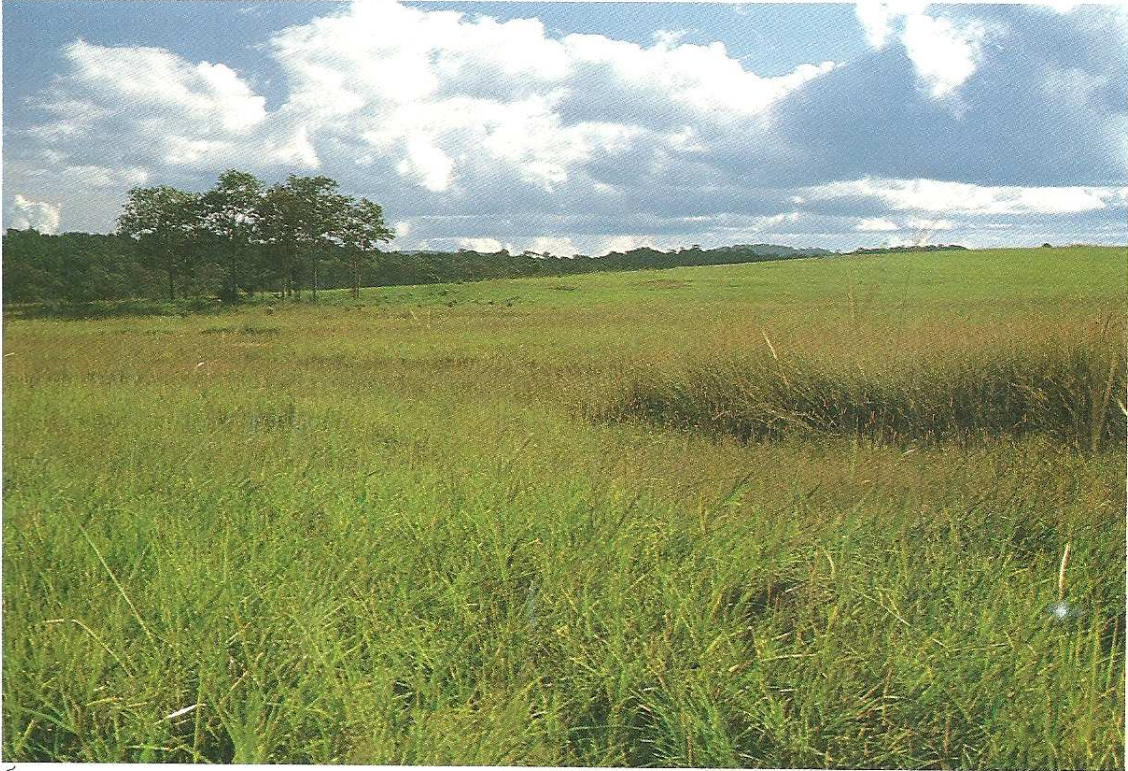
จากกรุงเทพฯ ถึงอำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ระยะทาง ๔๕๒ กิโลเมตร จากอำเภอชุมแพ ถึงที่ทำการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขาราว ๖๗ กิโลเมตร

6

7

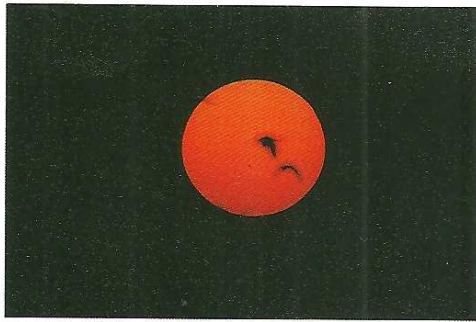
8

9

๑

๒

อุทยานแห่งชาติตาดโตน

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

ตาดโตนเป็นอุทยานแห่งชาติที่ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ โดยครอบคลุมพื้นที่ราว ๒๑๗ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๑๓๕,๗๓๗ ไร่ ในเขตตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นป่าดงดิบและป่าเบญจพรรณบนพื้นที่ภูเขาสูงของเทือกภูแลนคา เป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธารหลายสายที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยประทาว ซึ่งเป็นสายน้ำต้นกำเนิดของน้ำตกตาดโตน อันขึ้นชื่อของจังหวัดชัยภูมิ

สถานที่ที่น่าสนใจ

น้ำตกตาดโตน เป็นน้ำตกที่สวยงามที่สุดของอุทยานตาดโตน มีความสูงราว ๕-๖ เมตร เท่านั้น แต่มีความกว้างมากไม่น้อยกว่า ๓๐-๔๐ เมตร โดยตกลงสู่วังน้ำกว้างใหญ่เบื้องล่างอยู่ชั่วนาตาปี โดยเฉพาะในฤดูฝนน้ำจะไหลปลาลงตามชั้นน้ำตกเต็มแผ่นผาน้ำคูมาก บริเวณรอบ ๆ น้ำตกर्मรื่นเหมาะแก่การพักผ่อนเป็นอย่างยิ่งจึงเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอันขึ้นชื่อของจังหวัดชัยภูมิ

การเดินทาง

จากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดชัยภูมิ ระยะทาง ๓๓๐ กิโลเมตร จากจังหวัดชัยภูมิ ถึงที่ทำการอุทยานแห่งชาติตาดโตนประมาณ ๒๒ กิโลเมตร

เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองแวง

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

หนองแวง เป็นหนองน้ำขนาดใหญ่มีเนื้อที่ราว ๑๐๕.๗๕ ไร่ ในเขตอำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ได้รับการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าเมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๓

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นหนองน้ำใหญ่ใจกลางที่ชุมชนมุงชน ตั้งอยู่หน้าว่าการอำเภอกอนสวรรค์ เป็นแหล่งนกน้ำที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคอีสาน โดยมีนกน้ำอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งนกที่อยู่ประจำถิ่นและนกอพยพซึ่งจะบินหนีอากาศหนาวเย็นลงมาจากซีกโลกตอนเหนือในฤดูหนาวอีกนับหมื่น ๆ ตัวเป็นที่น้ำต้นตาดต้นใจมาก นกน้ำเหล่านี้ได้แก่ นกกูท นกกัวก นกพริก นกอีดำ นกเป็ดแดง นกเป็ดลาย และ นกเป็ดคับแค เป็นต้น นอกจากนี้ยังเคยมีการสำรวจพบนกเป็ดปากพลั่ว และนกเป็ดปีกเขียว ซึ่งเป็นนกเป็ดน้ำที่หายากของประเทศไทยที่นี้อีกด้วย

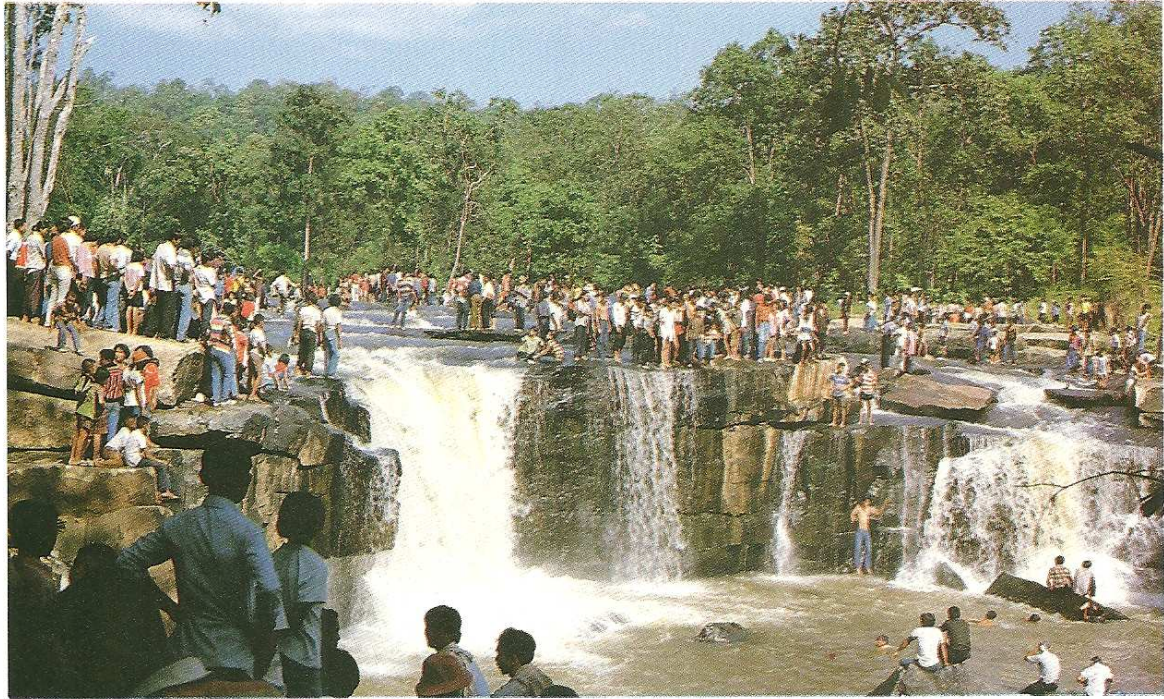
การเดินทาง

จากกรุงเทพฯ ถึง จังหวัดชัยภูมิ ระยะทาง ๓๓๐ กิโลเมตร จากจังหวัดชัยภูมิ ถึงอำเภอกอนสวรรค์อีก ๔๐ กิโลเมตร

- ๑ น้ำตกคาคาโคในฤดูฝน
- ๒ นกเป็ดน้ำลอยผองกลางหนองแวง ชัยภูมิ

๒

๑

๒

อุทยานแห่งชาติภูเก้า-ภูพานคำ

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

ภูเก้า-ภูพานคำ เป็นอุทยานแห่งชาติที่กำลังอยู่ระหว่างดำเนินการจัดตั้งและคงจะเสร็จสมบูรณ์ในเร็ว ๆ นี้ มีเนื้อที่ราว ๓๒๐ ตารางกิโลเมตร หรือราว ๒๐๐,๐๐๐ ไร่ ในเขตอำเภอโนนสัง อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี และอำเภออุบลรัตน์ อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นเทือกเขาที่เชื่อมต่อกันมาจากเทือกเขาภูพาน โดยแบ่งเป็นสองเทือกคือ เทือกภูพานคำ และเทือกภูเก้า เทือกเขาเหล่านี้มีความสูงชันไม่มากนัก โดยมีความสูงระดับ ๒๐๐-๕๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเลเท่านั้น แต่ก็อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ และป่าดิบแล้ง อีกทั้งยังมีการสำรวจพบว่า บริเวณนี้เคยเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์อีกด้วย จึงนับว่าเป็นอุทยานแห่งชาติที่น่าสนใจยิ่งอีกแห่งหนึ่ง

สถานที่ที่น่าสนใจ

ถ้ำต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งสำรวจพบร่องรอยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ในลักษณะของภาพเขียนสี และภาพแกะสลักบนผนังถ้ำ ที่คาดว่าคงมีอายุไม่ต่ำกว่า ๓,๕๐๐ ปี ที่สำคัญได้แก่ ถ้ำเสือตก ถ้ำจันได ถ้ำพลาญไฮ ถ้ำเอ็ก และ ถ้ำอาจารย์สิน

ทะเลสาบเหนือเขื่อนอุบลรัตน์ เป็นทะเลสาบใหญ่ที่มีทิวทัศน์งดงามมากเหมาะแก่การท่องเที่ยวและตั้งแคมป์พักผ่อนตามเกาะแก่งต่าง ๆ

น้ำตกตาดฟ้าและน้ำตกตาดหินแตก เป็นน้ำตกเล็ก ๆ แต่ก็มีความสวยงามน่าดูโดยเฉพาะในฤดูฝนซึ่งน้ำมาก

หามต่าง ๆ เป็นประติมากรรมธรรมชาติที่มีต่อหินผามีรูปร่างคล้ายเสาประตูเมืองสองเสาหน้าอัครธรรม์มากคล้ายกับที่ผาแต้ม

จุดชมวิวด่าง ๆ ที่สวยงามได้แก่ ที่ภูขอบ และที่หินประสาธ

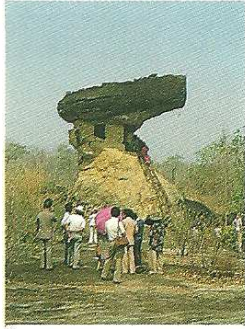
การเดินทาง

๑. จากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดอุดรธานี ระยะทาง ๕๖๒ กิโลเมตร จากนั้นใช้เส้นทางสายอุดรธานี-โนนสัง ระยะทาง ๘๕ กิโลเมตร แล้วแยกเข้าภูเก้าที่บ้านกุดคู้อีก ๑๗ กิโลเมตร

๒. จากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดขอนแก่น ระยะทาง ๔๔๕ กิโลเมตร จากจังหวัดขอนแก่นถึงเขื่อนอุบลรัตน์ ระยะทาง ๕๐ กิโลเมตร และจากเขื่อนอุบลรัตน์ ถึงภูเก้าอีก ๖ กิโลเมตร

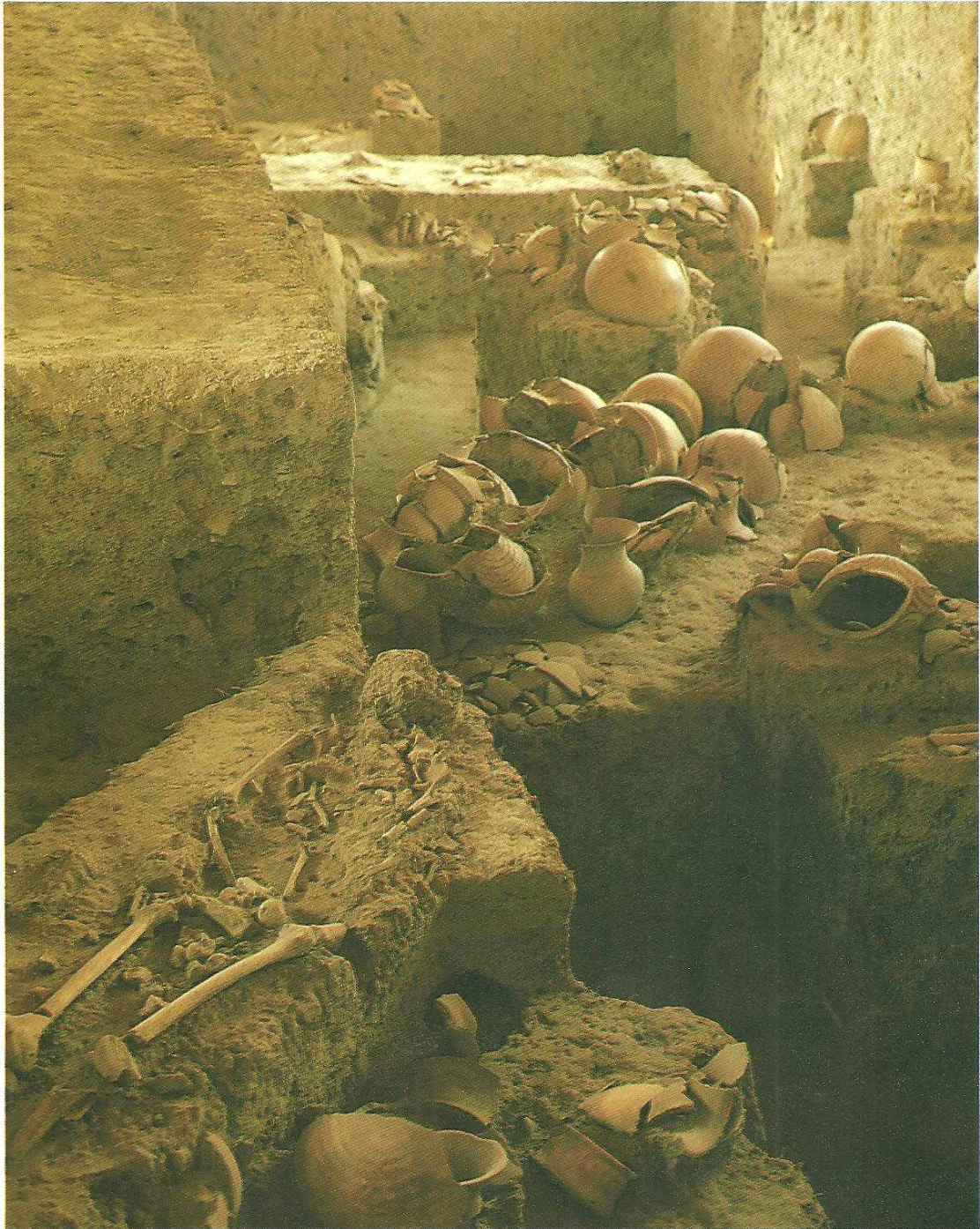

๒

๓

- ๒ ป่าภูพานป่าใหญ่แห่งหนึ่งของภาคอีสาน
- ๓ หอนางอุสา
- ๔ แหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์
ที่บ้านเชียง จ. อุดรธานี

๔

๑

- ๑ ภาพเขียนสีที่ผ่น้ำ
ที่โนนสาวเอ้ บ้านตัว อุดรธานี
- ๒ วัดพ้อตา เพ็ชรหินทางประวัติศาสตร์
โบราณคดี ที่โนนสาวเอ้
- ๓ “สะพานหิน” ประติมากรรมธรรมชาติ
อันแปลกประหลาดในอุทยานแห่งชาติภูพาน
- ๔ หินผารูปร่างประหลาด บริเวณสวนหิน
หลังพระตำหนัก ภูพานราชนิเวศน์

๒

๓

๔

อีสานตะวันออก

ในส่วนนี้ของภาคอีสานจัดได้ว่าเป็นส่วนที่มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่น้อยกว่าอีสานส่วนอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว โดยมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอยู่ไม่กี่แห่งและส่วนใหญ่ก็มีพื้นที่ไม่มากนัก และยังไม่เป็นที่แพร่หลายรู้จักของนักท่องเที่ยวทั่วไป ที่น่าสนใจมีดังนี้

อุทยานแห่งชาติภูพาน

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

ภูพาน เป็นป่าใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของภาคอีสาน และได้รับการประกาศให้พื้นที่บางส่วนเป็นอุทยานแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยมีพื้นที่ราว ๖๖๕ ตารางกิโลเมตร หรือราว ๔๑๘,๑๒๕ ไร่ ในเขต อำเภอพรรณานิคม อำเภอเมืองและอำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร และอำเภอภูพานารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นพื้นที่เนินเขาสูงต่ำสลับซับซ้อนกันไปตลอด แต่มีความสูงไม่มากนัก มียอดภูเขี้ยว ซึ่งอยู่ตอนเหนือของพื้นที่เป็นยอดสูงสุด โดยมีความสูงราว ๕๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล อย่างไรก็ตามสภาพป่าส่วนใหญ่ ซึ่งได้แก่ ป่าดิบ ป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง ในพื้นที่เขตอุทยานก็จัดได้ว่ายังอุดมสมบูรณ์อยู่มาก และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารหลายสาย เช่น ห้วยน้ำพุ ห้วยน้ำอูน ห้วยขมิ้น และห้วยภูค่าง เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งสัตว์ป่าที่สำคัญหลายชนิดโดยเฉพาะช้างป่า ซึ่งมีอยู่ชุกชุมทั่วไป

สถานที่ที่น่าสนใจ

พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เวลาเสด็จแปรพระราชฐานไปทรงเยี่ยมเยียนราษฎร ในพื้นที่ภาคอีสาน อยู่บริเวณระหว่างหลักกิโลเมตรที่ ๑๒-๑๓ ของทางหลวงสายสกลนคร-กาฬสินธุ์

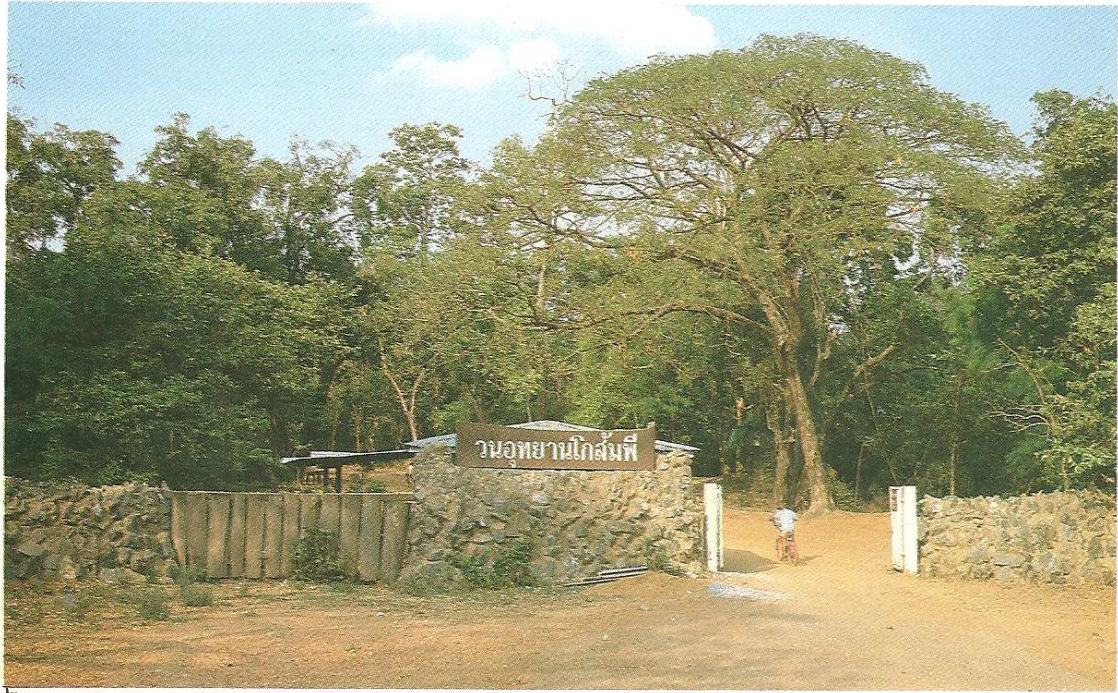
น้ำตกต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นน้ำตกเล็ก ๆ ที่มีความสูงไม่มากนักและจะสวยงามเฉพาะในฤดูฝนเท่านั้น ที่สำคัญได้แก่ น้ำตกตาดโตน น้ำตกเหวสินธุ์ชัย และน้ำตกคำหอม

การเดินทาง

จากกรุงเทพฯ ถึง จังหวัดกาฬสินธุ์ระยะทาง ๕๑๓ กิโลเมตร จากจังหวัดกาฬสินธุ์ ถึงอุทยานแห่งชาติภูพาน ระยะทางราว ๑๑๖ กิโลเมตร การเดินทางสะดวกสบายมาก เนื่องจากทางหลวงหมายเลข ๒๑๓ กาฬสินธุ์-สกลนคร ตัดผ่านอุทยานเลยที่เดียว

- ๑ สิ่งวอกที่อาศัยอยู่มากมาย ในวนอุทยานโกสัมพี
- ๒ วนอุทยานโกสัมพี
- ๓ ลำน้ำชี บริเวณวนอุทยานชีทอง
ที่มีชาวบ้านไปหาปลาเป็นประจำ

วนอุทยานกุหลาบ

วนอุทยานกุหลาบ

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

ป่ากุหลาบ ตั้งอยู่ในท้องที่ กิ่งอำเภอนิคมคำสร้อย จังหวัดนครพนม มีเนื้อที่ราว ๒,๕๐๐ ไร่ ประกาศเป็นวนอุทยานเมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๓

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นภูเขาขนาดย่อมตั้งอยู่โดดเดี่ยวอุดมไปด้วยป่าเบญจพรรณ ขนาดเล็ก และขนาดกลาง ตอนบนของภูเป็นที่ราบผืนเล็ก ๆ ที่ลาดไปทางทิศเหนือ อุดมไปด้วยไม้แคระ และพืชพรรณต่าง ๆ

สถานที่ที่น่าสนใจ

ที่ราบหลังภู เป็นจุดชมวิวที่ดีและเป็นแหล่งดอกไม้กล้วยไม้ต่าง ๆ ซึ่งมีทั้ง กุหลาบแดง กุหลาบขาว พวงมาลัย เสือโคร่ง เข็มขาว และ ช้างกระ เป็นต้น

การเดินทาง

จากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดโศธร ระยะทาง ๕๗๘ กิโลเมตร จากจังหวัดโศธร ถึงอำเภอเลิงนกทา ระยะทางราว ๖๕ กิโลเมตร และจากอำเภอเลิงนาทา ถึงวนอุทยานกุหลาบ อีก ๑๕ กิโลเมตร

วนอุทยานโกสัมพี

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

วนอุทยานโกสัมพีตั้งอยู่ที่ ตำบลหัวขวาง อำเภอโกสัมพีสัย จังหวัดมหาสารคาม มีเนื้อที่ทั้งสิ้นราว ๑๒๕ ไร่ ประกาศเป็นวนอุทยานเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๕

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นป่าดงดิบใกล้ชุมชน อยู่ใกล้ลำน้ำชี ลำชีหลง และลำน้ำบึงบอน มีสภาพร่มรื่นมากและเป็นที่อยู่อาศัยของฝูงลิงวอกจำนวนมากทั้งสิ้นนับร้อย ๆ ตัว เหมาะแก่การไปท่องเที่ยวและพักผ่อนเป็นอย่างยิ่ง

การเดินทาง

จากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดมหาสารคาม ระยะทาง ๔๖๕ กิโลเมตร จากจังหวัดมหาสารคาม ถึง อำเภอโกสัมพีสัย ระยะทาง ๒๘ กิโลเมตร จากนั้นเดินอีกราว ๕๐๐ เมตร ก็จะถึงที่ทำการวนอุทยานโกสัมพี

วนอุทยานชีหลง

ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

วนอุทยานชีหลง ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม มีเนื้อที่ทั้งสิ้นราว ๑๒๐ ไร่ ประกาศเป็นวนอุทยานเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๓

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นป่าเบญจพรรณที่ร่มรื่นอยู่บนเกาะที่เกิดจากการเปลี่ยนทางเดินของน้ำในลำน้ำ

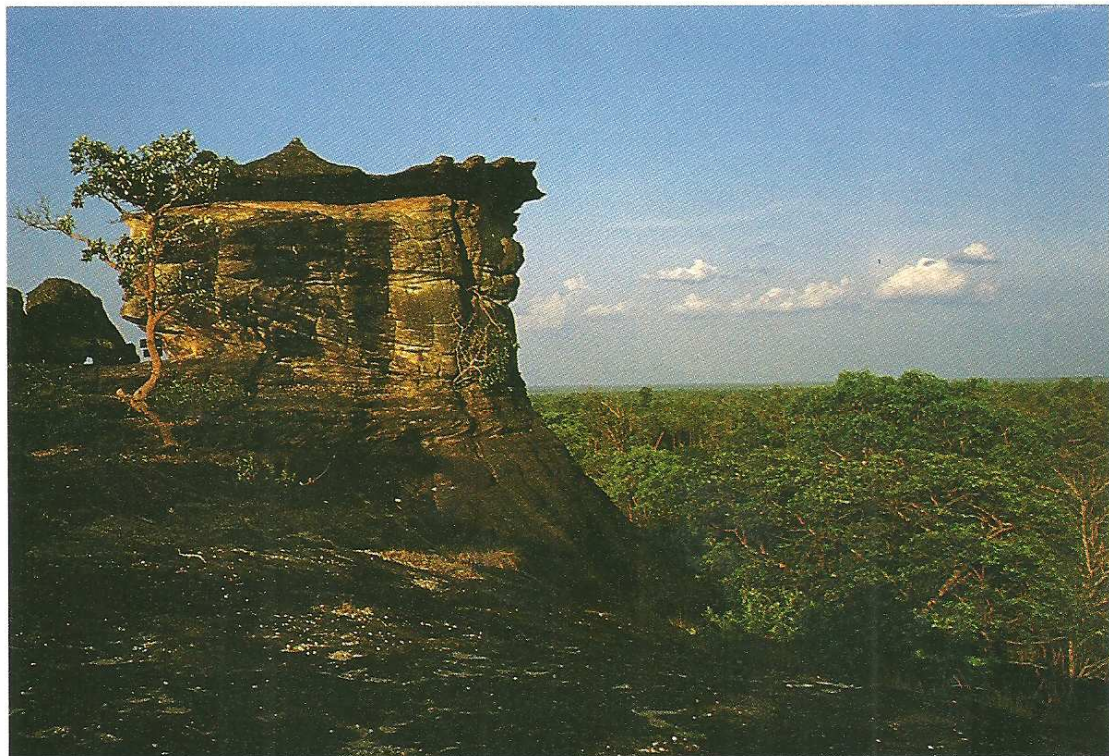
๑. ลำน้ำชีบริเวณวนอุทยานชีหลง
๒. หินรูปทรงต่าง ๆ ที่ภูหินเทิบ

๑

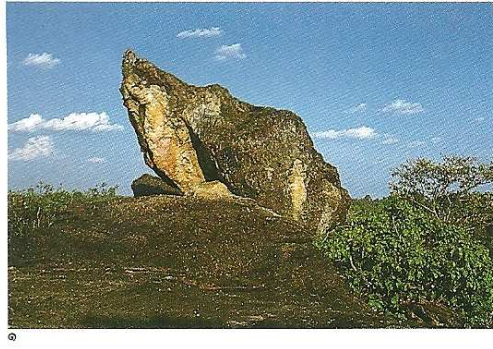
ชี มีลำชีหลงล้อมรอบอยู่ทางด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้ และมีลำน้ำชีอยู่ทางทิศตะวันตก สำหรับลำชีหลงนั้น ตอนปลายทั้งสองด้านที่อ้อมโค้งมาบรรจบกับลำน้ำชี เป็นรูปเกือกม้า จะมีตะกอนหินดินทรายทับถมอยู่ทั่วไปจนเกิดเป็น คล้ายฝายกั้นน้ำ ที่กักน้ำในลำชีหลงไว้ได้ตลอดทั้งปี ทำให้มีสภาพธรรมชาติร่มรื่นเหมาะแก่การไปเที่ยวและพักผ่อน มาก

การเดินทาง

จากกรุงเทพฯ ถึงจังหวัดมหาสารคามระยะทาง ๔๖๕ กิโลเมตร จากจังหวัดมหาสารคาม ใช้เส้นทางสายมหาสารคาม-กาฬสินธุ์ ไปจนถึงกิโลเมตรที่ ๖ บ้านท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จะมีแยกขวามือเข้าบ้านวังหว้าแล้วแยกขวา ส่วนวนอุทยานชีหลง อีกที่หนึ่ง

๒

๑.๒ หินรูปทรงต่าง ๆ ที่ภูหินเทิบ
อุทยานแห่งชาติมุกดาหาร

อุทยานแห่งชาติมุกดาหาร ที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ

อุทยานแห่งชาติมุกดาหาร เดิมคือป่าสงวนแห่งชาติดงบังอี่ อยู่ในบริเวณบ้านนาคำน้อย ตำบลบ้านแก่ง อำเภอดอนตาล และท้องที่บ้านนาสีนวล อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร มีพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ ๔๘.๒๖ ตารางกิโล-เมตร

ภูมิประเทศเป็นแนวเทือกเขาหินทรายความสูงราว ๒๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเลเป็นลานหิน ภูเขา และเต็มไปด้วยโขดหินทับซ้อนรูปร่างต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะที่ภูหินเทิบ นอกจากนี้ยังมีสภาพป่าไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ ไม้มะค่า มากมาย

สถานที่ที่น่าสนใจ

ภูหินเทิบ เป็นแนวโขดหินรูปร่างต่าง ๆ มากมาย บ้างก็คล้ายหอคอย มงกุฎ เต้ายักษ์ นก เครื่องบิน อูฐ ลักษณะเป็นเพิงถ้ำและเสาหิน นอกจากนี้ยังมีลานหินกว้างมีไม้แคระอยู่ทั่วไป ช่วงย่างเข้าฤดูหนาวมีดอกคุดสีดาและกระดุมเงินขึ้นตามลานหินมากมาย

ภูถ้ำพระ เป็นเพิงผาที่เต็มไปด้วยพระพุทธรูปปางต่าง ๆ บริเวณใกล้เคียงมีน้ำตกภูถ้ำพระซึ่งมีน้ำเฉพาะในฤดูฝน

ภูนางหงษ์ เป็นแนวสันเขาบนลานหินมีหินธรรมชาติเป็นรูปหงษ์ขนาดใหญ่ ทว่าถูกชาวบ้านมาทุบหินช่วงหัวขำรูดไปเสียแล้ว

ถ้ำฝ่ามือแดง เป็นถ้ำเพิงหินที่มีภาพเขียนยุคก่อนประวัติศาสตร์เป็นรูปฝ่ามือสีแดงตั้งอยู่ใจกลางป่า

การเดินทาง

อุทยานแห่งชาติมุกดาหารอยู่ห่างจากมุกดาหารมาตามทางสายมุกดาหาร - อ.ดอนตาล ระยะทางราว ๑๕ กิโลเมตร และแยกขวาตามทางลูกรังอีกราว ๑.๕ กิโลเมตร

ดังที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า "อีสาน" เป็นภูมิภาคหนึ่งของประเทศไทย ซึ่งอุดมไปด้วยทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่น่าสนใจ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าภาคอื่นใดเลย นั่นเอง จึงเป็นเรื่องที่คนอีสานควรจะได้ภาคภูมิใจในความสำคัญของภูมิภาคของตนเป็นอย่างยิ่ง และควรที่นักท่องเที่ยวทั้งหลายจะได้ให้ความสนใจกับภูมิภาคนี้ยิ่งขึ้น ซึ่งหวังเป็นอย่างยิ่งว่าบทความเรื่องนี้ คงจะเป็นคู่มือแนะนำแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติของภาคอีสานที่เป็นประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวทั้งหลายต่อไป

เรือนอน

ดนตรีและการละเล่นของชาวอีสาน

ขนิษฐา สุวรรณชาติ

แคนวง

แคน เป็นเครื่องดนตรีประเภทเป่าที่เก่าแก่และเป็นเอกลักษณ์เด่นของชาวอีสานอย่างหนึ่ง ทำด้วยไม้กู่แคนซึ่งเป็นตระกูลไม้ไผ่ ที่เรียกว่า “แคน” นั้น เจ้าใจว่าจะเรียกตามเสียง “แคนเล่นแคน เล่นแคนเล่นแคน” นับเป็นเครื่องเป่าที่มีเสียงเยือกเย็นสดใสไพเราะอย่างยิ่ง มีเสียงครบ ๗ เสียงตรงตามระบบมาตราด้วยเสียงเดี่ยวโทนิคของฝรั่ง คือ มีทั้งระยะ “เต็มเสียง” และระยะ “ครึ่งเสียง” ด้วย

แคนแบ่งออกเป็น ๔ ขนาด ได้แก่ แคนหก แคนเจ็ด แคนแปดและแคนเก้า โดยดูจากไม้กู่แคนที่นำมาประกอบเป็นจำนวนคู่ละ ๑ แคน เช่น แคนหก มีไม้กู่แคนมาประกอบ ๑๒ ลำ

แคนวง หมายถึง วงดนตรีที่ประกอบด้วยแคนจำนวนหลายตัว ซึ่งอาจจะมีจำนวนเพียง ๒-๓ ตัวหรือเป็นวงใหญ่ ๆ ขนาดร้อย ๆ ตัวก็ได้ และมีเครื่องดนตรีอื่น ๆ ประกอบเพื่อเพิ่มความไพเราะอีก เช่น ขลุ่ย ซอ กลอง และฉิ่ง สำหรับขนาดของแคนวงที่นิยมมาประกอบกันเป็นวงได้แก่ แคนเจ็ด และ แคนแปด ซึ่งถือว่าเป็นแคนที่มีขนาดพอเหมาะสะดวกในการถือไปถือมา และมีเสียงครบเจ็ดเสียงตามขั้นของเสียงดนตรี

สำหรับเพลงที่นำมาเป่าแคนเรียกว่า ลาย ซึ่งแบ่งออกเป็นลายต่าง ๆ มากมาย เช่น ลายน้อย ลายใหญ่ ลายสุดสะแนน ลายส้อย ลายโบายซ่าย ฯลฯ ระหว่างการเล่นแคนวงบางทีจะมีเชิงประกอบด้วย

จังหวัดในภาคอีสานที่นิยมการเล่นแคนวงมีเล่นกันทั่วไป ยกเว้นจังหวัดทางภาคอีสานใต้ ๓ จังหวัด คือ สุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ

ลำ-หมอลำ

ลำ คือ การขับร้องเป็นทำนองไพเราะเช่นเดียวกับเพลงโดยใช้ภาษาท้องถิ่น การร้องก็ต้องว่าไปตามบทกลอน เรียกว่า กลอนลำ กลอนลำจะมีข้อความสัมผัสคล้องจองกัน ตั้งแต่ต้นจนจบ มีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามประเภทของลำ เช่น ลำทางสั้น ลำทางยาว ลำเต้ย ลำดอง แต่ละประเภทจะมีหวังหรือทำนองโดยเฉพาะและจำนวนคำพูดในกลอนของแต่ละประเภทก็ไม่เท่ากันด้วย

ลำ อีกความหมายหนึ่งที่ใช้ในภาคอีสาน หมายถึงนิทานที่เป็นวรรณคดีของชาวอีสานที่จารึกหรือจารลงบนผิวไม้ไผ่ทั้งลำเรียกว่า หนังสือเจียง ไม้ไผ่ วรรณคดีเรื่องหนึ่ง ๆ อาจต้องใช้ไม้ไผ่ทั้งลำ หรือหลาย ๆ ลำ เมื่อจารึกเสร็จก็ต้องตัดออกเป็นปล้อง ๆ แล้วมัดไว้เฉพาะแต่ละลำแต่ละเรื่อง เช่น ลำนี้เรื่องจำปาสีต้น ลำนี้เรื่อง ผาแดงนางไอ่ แทนที่จะเรียกเรื่องก็เลยเรียกเป็นลำตามลักษณะนามของไม้ไผ่นั้น ด้วยเหตุนี้วรรณคดีเก่าๆของอีสานจึงมีคำว่า “ลำ” นำหน้าทุกเรื่อง เช่น ลำภาพเกษ ลำขุนนางอ้ว ลำท้าวกำกาคำ ลำไถแก้วหมอลอ เป็นต้น

หมอลำ - คำว่าหมอลำ คือ ผู้ที่เก่ง ใช้กับผู้ที่เก่งหรือมีความชำนาญงานทางด้านต่าง ๆ เช่น ผู้ที่เก่งในทางยาเรียกว่า หมอยา เพราะฉะนั้น “หมอลำ” คือผู้ที่เก่งในทางลำ มีความสามารถในการแสดงออก ความจำดี เสียงดี

หมอลำ มี ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

- ๑ กลองยาว
- ๒ เพลงกันตรึม
- ๓ เต็นสาก

หมอลำคู่ หรือหมอลำกลอน ประกอบไปด้วยฝ่ายชาย ๑ คน ฝ่ายหญิง ๑ คน หมอแค้นอีกฝ่ายละ ๑ คน การลำก็ว่าไปตามกลอน ข้อความไม่ยาวนานสำหรับร้องเป็นทำนองคล้องจองกันตามแบบกลอนลำ ซึ่งยังแบ่งย่อยออกเป็นกลอนต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น *กลอนเดินดง กลอนตลก กลอนรัก กลอนโศก* ฯลฯ

หมอลำคู่ ยังมีวิธีการลำอีกหลายอย่าง เช่น *ลำแก้กลอน ลำโจทย์ ลำเกี้ยว ลำเต้ย ลำทางยาวหรือลำล่อง*

หมอลำพื้น พื้น คือ เรื่องราวหรือนิทาน หมอลำพื้นก็คือผู้ที่เล่านิทานสลับกับทำนองเพลงเพื่อให้เกิดความน่าฟังยิ่งขึ้น เล่ากันเป็นเรื่อง ๆ โดยมีผู้แสดงคนเดียวรับบทบาทของตัวละครทั้งหมดในเรื่อง ถึงบทบาทของใครก็จะแสดงให้เหมือนทั้งท่าทางและคำพูด โดยมีหมอแค้นคอยให้จังหวะดนตรีประกอบ

ตามธรรมเนียมมาแต่โบราณ หมอลำพื้นจะแต่งตัวด้วยชุดขาว และถือกันว่าหมอลำพื้นเป็นต้นตอของหมอลำหมู่มากทุกวันนี้ แต่ยังมีบางแห่งที่รักษามรดกนี้ไว้ คือ ที่บ้านโนนม่วง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดชัยภูมิ

หมอลำหมู่ เป็นการพัฒนามาจากหมอลำพื้น โดยการเพิ่มผู้เล่านิทานจากคนเดียว มาเป็น ๒ คน และหลายคนตามลำดับ แม้กระทั่งเครื่องดนตรีก็เพิ่มขึ้น การแต่งกายก็หลายหลากออกไป และเป็นที่ได้รับความนิยมจากชาวอีสานมากในภายหลัง หมอลำชนิดนี้ทางประเทศลาวเรียกว่า *ลิเกลาว* แต่ไทยเราเรียกว่า *หมอลำหมู่หรือหมอลำประยุกต์*

นอกจากนั้น ยังมีประเภทเบ็ดเตล็ดอีก เป็นต้นว่า **หมอลำเพลิน** หรือ **ลำเวียง** ซึ่งมีวิวัฒนาการมาจากหมอลำหมู่ผสมกับบทิทธิพลตะวันตก คือมีการเต้นเข้าจังหวะต่าง ๆ สลับเสียงเพลงใช้เครื่องดนตรีสากลกับแคนและซุง กลอนลำที่ใช้กลอนลำเพลินโดยเฉพาะ

ลำผีฟ้าหรือลำผีใต้ ซึ่งมีความมุ่งหมายไม่เหมือนกับลำแบบอื่น เช่น เพื่อความสนุกสนานบันเทิง แต่เป็นการลำเพื่อรักษาผู้ป่วยที่รักษายาก หรือหมดทางที่จะรักษาแล้ว เป็นวิธีการรักษาตามแบบหมอผีโดยเฉพาะ ก่อนทำพิธีลำ หมอผีจะให้จัดทำอะไรมากมาย เพื่อเป็นเครื่องสังเวยเจ้าที่เจ้าทาง เช่น ให้จัดแต่งขัน ๕ และ ขัน ๘ ไก่ต้ม ๑ ตัว มะพร้าว กล้วย และจะต้องมีด้ายสำหรับผูกมือคนที่ป่วย หมอลำจะเริ่มด้วยการบวงสรวง หรือบูชาผีเจ้าบ้าน ผีบรรพบุรุษ ในขณะที่เดียวกันก็ร่ายรำไปรอบ ๆ คนป่วย ให้พวกเขาดีที่น้องผู้ป่วยรำไปตามจังหวะด้วย

กลองยาว

กลองยาวเป็นเครื่องดนตรีประเภทตีที่สำคัญของชาวอีสาน บางทีก็เรียกว่า *“กลองกัณโถง”* กลองยาวแต่ละคณะจะมี ๓-๕ ลูก และมีวรัมน่าใหญ่อีก ๑ ลูก เครื่องประกอบอื่นก็มีฆ้อง ฉาบ แต่เดิมการตีกลองยาวนั้น มักจะตีระโคมและนำขบวนแห่ต่าง ๆ โดยตีเป็นทำนองพื้นเมืองอีสาน ทำนองเดียวกันไปหมด ปัจจุบันการเล่นประเภทกลองยาวได้พัฒนาไปจากเดิม คือ มีจังหวะและทำนองแปลก ๆ ตามสมัยนิยมแทรกเพิ่มเข้ามาอีกและนิยมมีเชิงประกอบขบวนด้วย

การเล่นกลองยาวแบบนี้ใหม่นี้ เฉพาะในภาคอีสานยังคงมีอยู่เพียง ๔ จังหวัด ได้แก่ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และขอนแก่น สำหรับกลองยาวภาคอีสานนั้น มีความแตกต่างจากกลองยาวภาคกลางที่เรียกว่า *“เถิดเทิง”* ทั้งจำนวนผู้แสดง การแต่งกายและท่วงทำนองการตีด้วย

เพลงกันตรึม

เพลงกันตรึม เป็นการละเล่นเพลงพื้นบ้านของชาวเขมรสูง หรือจังหวัดที่มีการใช้ภาษาเขมรเป็นภาษาท้องถิ่น ได้แก่ จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ ลักษณะของเพลงกันตรึมเป็น *เพลงปฏิพากษ์* (ร้องโต้ตอบกัน) คล้ายกับเพลงฉ่อย หรือเพลงลำตัดของภาคกลาง มีทำนองและเนื้อร้องเป็นภาษาเขมร เน้นความไพเราะที่เสียงของผู้ร้อง

๒

๓

และเสียงดนตรีมากกว่าทำร้ายรำ ซึ่งเป็นส่วนประกอบเพื่อความสวยงามเท่านั้น เหตุที่เรียกกันว่า “เพลงกันตรึม” ก็เพราะ “สโกล” หรือ “กลอง” ที่นำมาใช้เป็นเครื่องดนตรีหลัก เวลาตีให้จังหวะเสียงดัง *โ๊ะกันตรึม โ๊ะกันตรึม ตรีม ตรีม* จึงเรียกว่า กลองกันตรึม และเรียกเพลงว่า “เพลงกันตรึม” ซึ่งมีลักษณะเป็นเพลงเบ็ดเตล็ด มีหลายทำนองและหลายจังหวะ

กลองกันตรึมมีลักษณะคล้ายโทนหรือทับขนาดเล็ก คล้ายกับกลองโนราของชาวปักษ์ใต้ เวลาเล่นมักใช้ ๒ ใบ เพื่อให้มีเสียงทุ้มแหลมแตกต่างกันไป รวมกับซอ ๑ คัน ฉิ่งและฉาบอย่างละชิ้น ผู้ร้อง ๒ คน ก็ตั้งเป็นวงเพลงกันตรึมได้

ปัจจุบันการละเล่นเพลงกันตรึมยังเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลายใน ๓ จังหวัด ดังกล่าว เพราะถือว่าเป็นเพลงพื้นบ้านที่มีความไพเราะเข้าถึงจิตใจของผู้ฟังมากกว่าเพลงพื้นบ้านอย่างอื่น นิยมเล่นกันในโอกาสที่มีเทศกาลงานบุญและงานประเพณีท้องถิ่นต่าง ๆ ในสมัยก่อนนั้นเจ้าสาวบางคนถึงกับวางเงื่อนไขว่างานแต่งงานจะต้องมีเพลงกันตรึมมากล่อมหอ มิฉะนั้นจะเป็นการแต่งงานที่ไม่สมบูรณ์แบบ หรือทำให้ชีวิตสมรสอับปาง

เรียมอันเร

เรียม แปลว่า รำ อันเร แปลว่า *สากดำข้าว* เรียมอันเร เป็นภาษาท้องถิ่นที่หมายถึง การรำที่ใช้สากเป็นเครื่องดนตรีหลัก สากทำด้วยไม้แก่นกลม ยาวประมาณ ๔-๖ ศอก นำสากสองอันมากระทบกันเป็นจังหวะเพลง ประกอบด้วยเครื่องดนตรีอื่น ๆ คือ กลองกันตรึม ๒ ใบ ปี่อ้อ ๑ เล้า ฉิ่ง ฉาบและกรับอย่างละ ๑ คู่ รวมเป็นวง การรำต้องรำเป็นคู่ ๆ ระหว่างชายกับหญิง ถ้าชายใดต้องการรำชิดกับหญิงที่หมายปอง ก็ต้องพากันรำแยกออกจากแถวซึ่งรำอยู่ข้างนอกเข้าไปรำในระหว่างไม้สาก ๒ อัน ที่กระทบกันเป็นจังหวะเพลง แรงกระทบของสากพอที่จะทำอันตรายต่อเท้าของคนใดคนหนึ่งที่ทำไม่ถูกจังหวะได้ ชายจะต้องแสดงความสามารถที่จะต้องเป็นผู้นำหญิงออกไปรำระหว่างไม้ทั้งสองซึ่งกระทบกันอย่างแรง

จังหวะในการ เรียมอันเร มีอยู่ ๕ จังหวะ คือ

จังหวะไหว้ครู เป็นจังหวะที่แสดงการรำลึกถึงครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา

จังหวะกัจปะกา ซาปะดาน เป็นจังหวะทำรำเต็ดดอกไม้ ปกติเป็นจังหวะรำโปรยดอกไม้เพื่อบอกเลิก

แสดง

จังหวะเจิงมุย เป็นจังหวะซำรำเอาเท้าข้างเดียวเข้าในระหว่างสาก

จังหวะมะลบบโดง เป็นจังหวะซำที่สุดมีลีลาอ่อนไหวคล้ายกับมะพร้าวต้องลม

จังหวะเจิงปี่ เป็นจังหวะเร็วที่ผู้รำจะต้องคล่องแคล่วว่องไว สามารถเอาเท้าทั้งสองเข้าระหว่างสากตามจังหวะได้

เรียมอันเรถือเป็นศิลปการแสดงพื้นบ้านของชาวเขมรสูง โดยเฉพาะชาวจังหวัดสุรินทร์ มีชื่อเสียงในการเรียมอันเรมาก นอกจากเขาจะเล่นเรียมอันเรในงานเทศกาลสำคัญ ๆ แล้ว ยังแสดงครั้งยิ่งใหญ่ปีละครั้งในงานแสดงของช้าง ซึ่งจัดเป็นงานประเพณีในสัปดาห์ที่ ๓ ของเดือนพฤศจิกายนทุกปี

๑, ๒ เรือมอันเร
๓ ฟ้อนภูไท

๔

๕

๔. แสกเต้นสาก บ้านอาจสามารถ
จ. นครพนม
๕. ฟ้อนภูไท เรณูนคร จ. นครพนม

แสกเต้นสาก

แสก เป็นชนกลุ่มน้อยที่อยู่ในภาคอีสาน (ถิ่นเดิมอยู่ที่เมืองรองทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ได้อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ปัจจุบันชาวแสกกระจัดกระจายทั่วไปในเขตอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดนครพนม เช่น อำเภอเมืองนครพนม และอำเภอศรีสงคราม) มีอยู่มาก ที่บ้านอาจสามารถ อำเภอเมืองนครพนม ชาวแสกมีประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ ประเพณีบวงสรวง “ศาลเจ้า” ซึ่งเชื่อกันว่า ศาลเจ้าเป็นผู้ช่วยคุ้มครองรักษาชาวบ้านให้ปราศจากภยันตราย ประเพณีนี้จะมีขึ้นในวันขึ้น ๑-๓ ค่ำ เดือน ๓ ของทุก ๆ ปี ในวันนี้ชาวแสกทุกหลังคาเรือนจะต้องนำอาหารพร้อมทั้งขนมต่าง ๆ ใส่ถาดใส่จานไปรวมกันที่ศาลเจ้า หลังจากพิธีบวงสรวงแล้วก็มีพิธีกินอาหารคัมสุรา และร้องรำทำเพลง และมีประเพณีการละเล่นอย่างหนึ่งเรียกว่า “แสกเต้นสาก” ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับ “เรียมอันเร” ของชาวสุรินทร์ หรือการรำลาวกระทบไม้ แต่ใช้ไม้สากมากระทบถึง ๕-๖ คู่ จุดประสงค์ของการที่ชาวแสกมาเต้นสากก็เพื่อเป็นการสักการะบูชาศาลเจ้านั่นเอง

แสกเต้นสากจะใช้ผู้แสดงที่เป็นหญิงล้วน แต่งกายชุดพื้นเมืองของแสก คือ นุ่งซิ่นไหม สวมเสื้อแขนกระบอก ห่มสไบ เปล้าผมมวยด้านหลังแล้วรัดเกล้า สวมกำไลแขน ทัดดอกไม้ หรือบางทีก็สวมเล็บยาวด้วย เครื่องดนตรีนอกจากมีสากจำนวนหลายคู่แล้ว ยังมีกลองและฉิ่งด้วย การรำแต่ละครั้งใช้ผู้แสดงประมาณ ๔ คนขึ้นไปตามความเหมาะสม เริ่มรำตอนแรกจังหวะของสากกระทบไม้ จากนั้นก็จะมีจังหวะเร็วขึ้น มีลีลาสนุกสนานมีชีวิตชีวาขึ้นตามลำดับ ซึ่งผู้เต้นจะต้องใช้ความชำนาญในการก้าวเท้าออกตามจังหวะไม้ ในขณะที่เดียวกันก็จะทำท่าทางให้สวยงามกลมกลืนกับการเต้น ลีลาในการเต้นจะมีการค้นคว้าประดิษฐ์ให้แปลก ๆ ออกไป การเต้นโดยทั่วไปจะมี ๓ ลีลา คือ ลีลาการเต้นเดี่ยว ลีลาการเต้นคู่ในทิศทางแนวเดียวกันและลีลาการเต้นสลับสวนทิศทางกัน

ฟ้อนภูไท

ภูไท หรือ ผู้ไทย คือ คนไทยที่มีถิ่นเดิมอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในดินแดนที่เรียกว่า “สิบสองจุไทย” มีหลายสาขา โดยเรียกชื่อตามเสื้อผ้าที่ใส่แต่งกาย เช่น ภูไทขาว ภูไทดำ ภูไทแดง และภูไทลาย ชาวภูไทได้อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในเขตจังหวัดสกลนคร นครพนม มุกดาหาร และจังหวัดกาฬสินธุ์

ชาวภูไทเป็นผู้ที่มีศิลปวัฒนธรรมประจำถิ่นของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นภาษา การแต่งกายและการฟ้อนรำ เดิมทีการฟ้อนของชาวภูไทจะฟ้อนเฉพาะงานไหว้พระธาตุเชิงชุมเท่านั้น สมัยต่อมาได้นำมาใช้ในงานสนุกสนานรื่นเริงต่าง ๆ ด้วย ฟ้อนภูไทที่มีชื่อเสียงมากที่สุด ได้แก่ ภูไทเรณูนคร เพราะฟ้อนกันทั้งชายและหญิง มีลีลาอ่อนช้อยสวยงาม ต่างกับการรำพื้นบ้านของอีสานทั่วไป ลักษณะการรำจะฟ้อนออกมา เป็นแถวหญิงชาย แล้วตั้งเป็นวงใหญ่ มีการแสดงท่ารำต่าง ๆ จนกระทั่งหากชายใดประสงค์จะนำหญิงที่ถูกใจไปแยกรำกลางวง ก็ต้องแสดงท่า “จรเข้ฟาดหาง” ต่อหน้าหญิงนั้นเป็นการเชิญชวน มีการรำรำหยอกเย้า เกี่ยวพาราสี่ แต่จะไม่มีการแตะเนื้อต้องตัว

วงดนตรีที่ใช้ฟ้อนภูไทจะประกอบไปด้วยแคน กลอง ฉิ่ง ฉาบ ฆ้อง และทับกับ มีร้องเป็นบางช่วงเพื่อความครึกครื้น

เพลงโคราช

เพลงโคราช เป็นเพลงพื้นบ้านเก่าแก่เฉพาะเมืองโคราชหรือจังหวัดนครราชสีมาเท่านั้น ไม่ทราบว่ามีต้น

๑. เพลงโคราช
๒. โปงลาง
๓. การตีโปงลางตีในทางคัง

แต่สมัยใด แต่ปรากฏว่าเฟื่องฟูมากในสมัยท้าวสุรนารีซึ่งในปัจจุบันหากใครไปบนบานศาลกล่าวที่อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ก็ยังมักแก้บนด้วยการเพลงโคราชเสมอ

เพลงโคราชมีลักษณะเช่นเดียวกับเพลงลำตัดของภาคกลาง ซึ่งเป็นเพลงปฏิพากษ์ มีหมอลำหญิงชายมาร้องโต้ตอบกัน ใช้แคนเป่าเป็นเครื่องดนตรีกลอง หมอลำหญิงต้องมีไหวพริบปฏิภาณในการร้องต่อปากต่อคำทันควัน ซึ่งบางทีก็ต้องร้องกันตั้งแต่หัวค่ำไปจนสว่าง เนื้อหาของเพลงโคราชนอกจากจะร้องโต้ตอบเกี่ยวพาราสิทธิ์ระหว่างหญิงชายแล้ว ยังเป็นกลอนเล่าเรื่องชาดก นิทาน ตำนานต่าง ๆ แม้กระทั่งการบอกเล่าถึงวีรกรรมท้าวสุรนารีก็ตาม เวลาร้องจะขึ้นต้นด้วย *ไอ้อี้...* แล้วตามด้วยใจความแห่งสำเนียงเสียงโคราชเรื่อยไปดุจสายน้ำ

ปัจจุบันการเล่นเพลงโคราชยังคงเหลืออยู่ไม่กี่คณะ เพราะพ่อเพลงแม่เพลงที่มีฝีมือน้อยลง และ อิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาแทรกมากตามลำดับ

โปงลาง

โปงลาง เป็นเครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสานประเภทตี มีลักษณะคล้ายกับโปงหรือระฆังไม้ที่ตามวัดใช้เคาะโปง ๆ บอกเวลา ภายหลังจึงเป็นแนวทางมาจำลองเป็นโปงเล็ก ๆ ในรูปแบบอื่นเพื่อใช้เป็นเครื่องดนตรี เรียกว่าโปงลางเช่นกัน แต่โปงลางที่เป็นเครื่องดนตรีมีโซ่มีลักษณะแบบโปงลางเดิม แต่กลับมีลักษณะคล้ายกับรางระนาดเขาน คือ ใช้ไม้แข็งที่ทำด้วยไม้มะหาด นำมาร้อยต่อกันเหมือนระนาด ขนาด ๑๒-๑๔ ท่อน เวลาตีก็เขวนด้านที่ลูกโปงลางสั้นขึ้น ปล่อยให้ด้านลูกโปงลางยาวห้อยลงมา

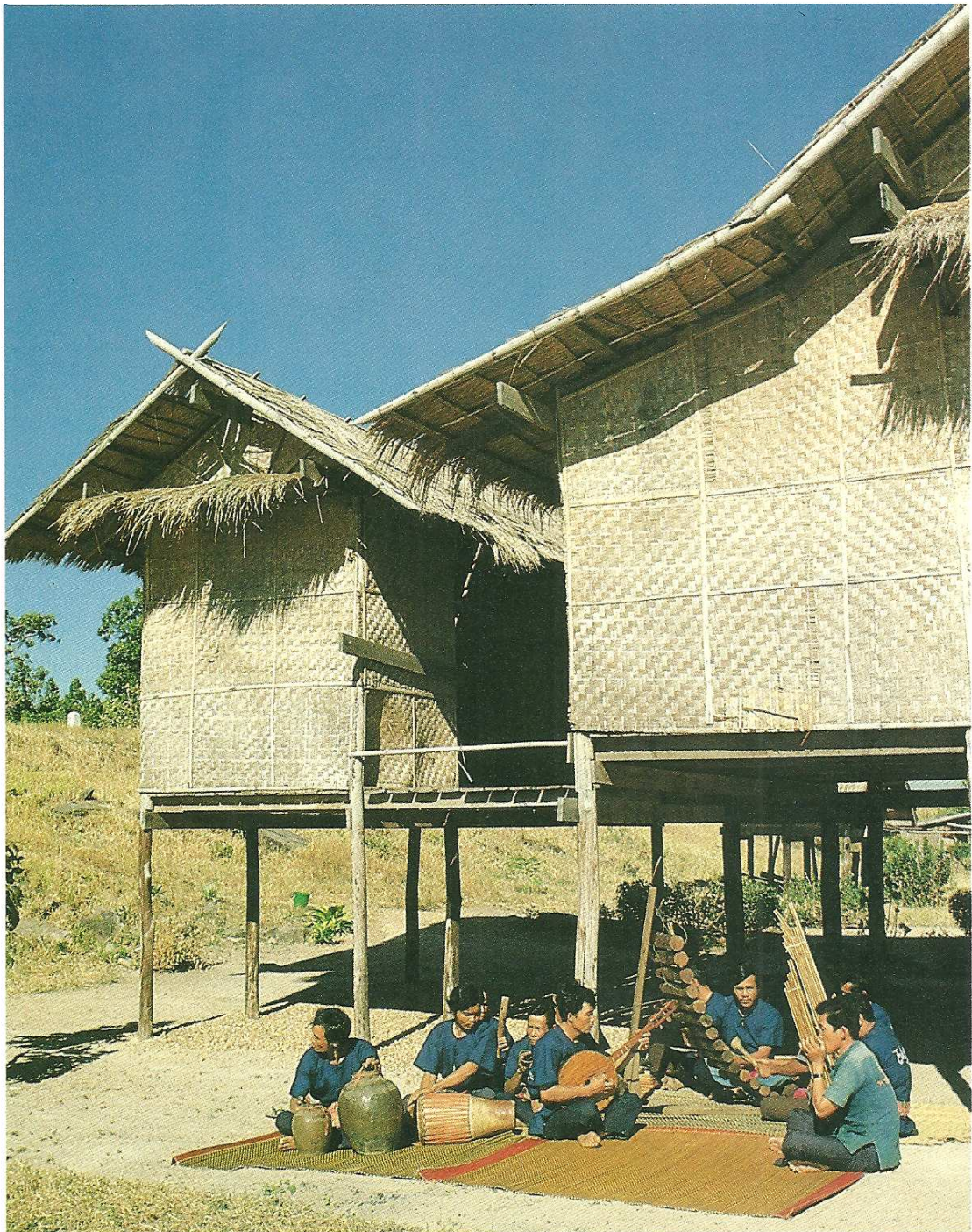
วิธีตีโปงลางจะต้องใช้คนตีถึง ๒ คน คนตีกลองเสียงประสานเรียกว่า *ตีลูกเสฟ* คนตีบรรเลงทำนองเพลงต่าง ๆ เรียกว่า *ตีลูกเสฟ* เพลงโปงลางส่วนใหญ่เลียนทำนองจากกลองแคน แต่มีวิธีเรียกแปลกออกไปบ้าง เช่น ลายกาตัน ก้อน ลายนกไล่บินข้ามทุ่ง ลายภูไทเลาะดูบ ลายไล่วัวขึ้นภู เป็นต้น

เครื่องดนตรีอื่นที่บรรเลงเข้ากับวงโปงลาง ได้แก่ แคน พิณ ซอ ฉาบ ฉิ่ง และ กลอง ถ้ามีพ่อนประกอบ เรียกว่า พ่อนโปงลาง ชาวอีสานที่นิยมเล่นโปงลางมีไม่กัจังหวัด เช่น กาฬสินธุ์ ขอนแก่น และ อุบลราชธานี

๑. แคนอีสาน
๒. วงดนตรีพื้นบ้านอีสาน

๒

การแต่งกายพื้นบ้านของสาวอีสาน

หัตถกรรมพื้นบ้าน

ขนัญญา สุวรรณชาติ

ผ้าจิต

ผ้าจิต คือผ้าที่ทอแบบเก็บจิตหรือเก็บดอกเหมือนผ้าที่มีการปักดอกด้วยฝีมือประณีต ซึ่งชาวอีสานถือว่าในกระบวนการทอพื้นบ้านด้วยกันแล้ว การทอผ้าจิตต้องใช้ความชำนาญและมีเชิงชั้นด้านฝีมือสูงกว่าการทอผ้าอย่างอื่น เพราะทอยาก การทอผ้าจิตต้องใช้ไม้เก็บจิตเป็นอุปกรณ์สำคัญในการทอตลอดเวลา ไม้เก็บจิตทำด้วยไม้ไผ่เหลาเล็ก ๆ กลมยาว ขนาดความกว้างของผ้าทอประมาณ ๒ สอก ใช้ไม้เก็บจิตประมาณ ๒๐-๓๐ อัน ไม้เก็บจิตจะเป็นสิ่งบังคับให้เกิดลวดลายต่าง ๆ บนเนื้อผ้าซึ่งผู้ทอจะสอดใส่ไว้ในขณะที่ทอไปก็เก็บไม้ทอขึ้นไป ดูคล้าย ๆ กับการทอเสื่อกสองข่มสาม ยกสองใส่ไปจนสุดฟืมเรื่อยไปจนกว่าจะเป็นลวดลายขึ้นมา ซึ่งจะมีรูปทรงแบบลายเรขาคณิต ลายทอซ้ำกันตลอดผืน ขนาดเล็กใหญ่ตามประโยชน์ใช้สอย ลายจิตต่าง ๆ ได้มาจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามที่ได้พบเห็นและมีความหมายในการใช้งาน เช่น *จิตดอกแก้ว* ได้มาจากดอกไม้ชนิดหนึ่งมีกลิ่นหอม เป็นลายที่ใช้สำหรับไหว้ผู้ใหญ่ *จิตแมงงา* ได้มาจากแมงมีพิษชนิดหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายแมลงป่องแต่ตัวเล็กกว่า เป็นลายที่ใช้สำหรับรับแขกที่บ้าน *จิตขันกระหย่อง* ได้ลายมาจากขันชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านใช้สำหรับใส่ดอกไม้บูชาพระ ลายนี้เก็บไว้บนแทนบูชา

เดิมที่ชาวอีสานถือว่าผ้าจิตเป็นของสูงจึงทอสำหรับทำเป็นหมอนจิตเพื่อถวายพระภิกษุสงฆ์ และญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือเท่านั้น ต่อมาได้ดัดแปลงให้เป็นประโยชน์ใช้สอยอื่น ๆ เช่น เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ผ้าม่าน ผ้าคลุมโต๊ะ ผ้าคลุมเตียง กระเป๋าถือ โคมไฟ ฯลฯ ท้องถิ่นที่มีการทอผ้าจิตมีอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน โดยเฉพาะในท้องถิ่นที่มีเชื้อสายชาวภูไทอยู่อาศัย เพราะชาวภูไทมีฝีมือในการทอผ้าจิตมาช้านาน ที่เป็นแหล่งทอผ้าจิตใหญ่ ๆ เช่น บ้านนาจำ อำเภอมือง อุรธานี บ้านสีฐาน อำเภอป่าดัว ยโสธร บ้านหนองเข็งช้าง อำเภอกุสุมาลย์ มหาสารคาม บ้านท่าพระ อำเภอมือง ขอนแก่น ฯลฯ เป็นต้น

ผ้ามัดหมี่

ผ้ามัดหมี่ เป็นผ้าพื้นบ้านอีสานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นเช่นกัน การทอผ้ามัดหมี่กล่าวได้ว่าเป็นศิลปะของการย้อมสีที่ลึกซึ้งมาก เพราะถ้าหากไม่มีความรู้ว่าสีไหนทำให้ผืนผ้าสวย สีไหนเป็นลวดลายสวย สีไหนต้องย้อมก่อน ย้อมหลังแล้ว ผ้าที่ทอออกมาจะไม่สวยคงใจ กรรมวิธีการทอผ้ามัดหมี่เริ่มจากการนำด้ายมาด้นใส่หลักหมี่ เรียงไปเรียงมาตามลำดับจนพอผืนที่จะทอแล้ว นำด้ายไปใส่หลักไม้ที่เรียกว่า “โสมมัดหมี่” จากนั้นก็เอาเชือกกล้วยมาผูกทำลวดลาย (ปัจจุบันใช้เชือกพลาสติกเพราะราคาถูกกว่าและเหนียวกว่าเชือกกล้วย) แล้วนำไปย้อม สีจะไม่ติดตรงที่เชือกผูกไว้ เมื่อแห้งแล้วก็เอาด้ายที่ผูกมากรอใส่หลอดเป็นเส้นพุ่งตามขวาง ทำให้เป็นดอกดวงลวดลายก็จะปรากฏขึ้นมาตามทีบบังคับสีเส้นด้าย

ลวดลายของผ้ามัดหมี่มีหลายลายเช่นเดียวกับผ้าจิต เช่น ลายหมี่นาคน้อย หมี่ดอกแก้ว หมี่ต้นสน หมี่เอื้อ หมี่ข้าวหลามตัด หมี่แมลงมุม และอื่น ๆ อีกมากมาย มีทั้งผ้ามัดหมี่และไหมมัดหมี่ ผ้ามัดหมี่มีที่แทบทุกจังหวัดในภาคอีสาน ที่มีชื่อเสียงมากเช่นผ้ามัดหมี่ชนบท ขอนแก่น บ้านเขว้า ชัยภูมิ บ้านปะอ่าว อุบลราชธานี บ้านท่าแร่ สกลนคร ฯลฯ เป็นต้น

เครื่องจักสาน

เครื่องจักสานของภาคอีสาน ส่วนมากจะเป็นเครื่องจักสานที่ใช้ในชีวิตประจำวันและสานด้วยไม้ไผ่ เช่น กระติบข้าว หวดนึ่งข้าว ตะกร้า กระบุง ครุ ฯลฯ ที่ใช้มือเปλεκและประณีตเป็นเครื่องจักสานลวดลายเหมือนจิตที่ทออยู่ในผ้า เช่น ที่กาฬสินธุ์ มหาสารคาม รวคาแพงกว่าเครื่องจักสานทั่วไป

สำหรับเครื่องจักสานประเภทหวายมีน้อยแห่ง ที่เด่นสะดุดตาเป็นของชาวสุรินทร์ ซึ่งทำด้วยหวายเส้นเล็ก ๆ กลม จักสานเป็นลายเส้นขนานสลับกัน ไม่ว่าจะเป็นตะกร้า ถาด ฝ่มือประณีตสวยงาม มีขายทั่วไปตามร้านจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองในตัวเมืองสุรินทร์

เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน

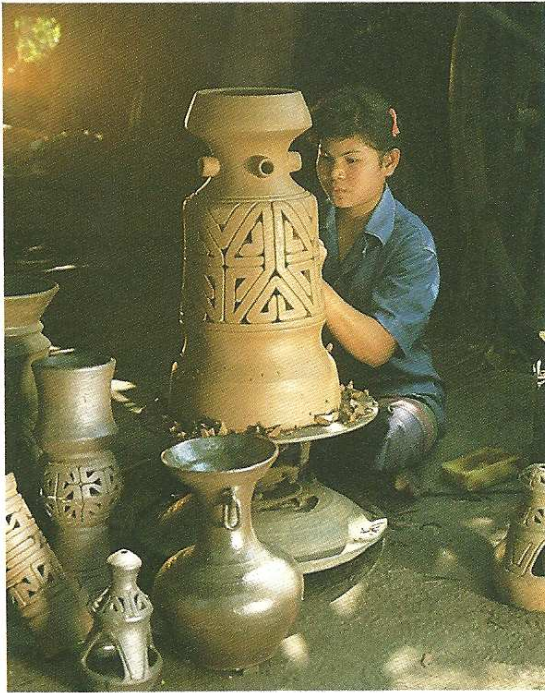
ด่านเกวียน คือ หมู่บ้านที่พักของกองเกวียนในสมัยโบราณ การาวานเกวียนมีบทบาทสำคัญในการขนส่งสินค้าระหว่างเมืองโคราชกับเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง เช่น เมืองปัก เมืองนางรอง เมืองประทายสมันต์ ไปจนถึงเมืองเขมรต่ำ โดยการาวานเกวียนจะบรรทุกปลากรอบหรือปลาแห้งเป็นสินค้าหลัก แวะพักตามรายทางมาเรื่อยจนถึงหมู่บ้านแถบนี้ซึ่งเป็นที่พักด่านสุดท้ายก่อนเข้าเมืองโคราช จึงได้ชื่อว่าบ้านด่านเกวียน ปัจจุบันอยู่ห่างจากเมืองโคราชประมาณ ๑๕ กิโลเมตร บนเส้นทางสายนครราชสีมา-โชคชัย-เดชอุดม ชาวหมู่บ้านด่านเกวียนมีชื่อเสียงในการทำเครื่องปั้นดินเผาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยใช้ดินแถบแม่น้ำมูลใกล้หมู่บ้านมาเป็นภาชนะใช้สอยต่าง ๆ เช่น โอ่งน้ำ ไหหมักปลา ร้า ครกตำส้ม ครกตำหมาก คนโทสาโท ตลอดจนรองขาตุ๋นข้าวและโอ่งน้ำ แล้วบรรทุกใส่เกวียนไปเร่ขายตามหมู่บ้านต่าง ๆ หรือแลกเปลี่ยนข้าวสารข้าวเปลือกและสินค้าป่ากลับมาได้รับความนิยมจากลูกค้ามาก เพราะคุณสมบัติของดินที่นำมาปั้นนั้นมีส่วนผสมของธาตุเหล็กเป็นธรรมชาติ ทำให้มีเนื้อแข็งแกร่ง ลักษณะสีสวยงามเป็นสีสนิมเหล็กแปลกไปจากเครื่องปั้นดินเผาท้องถิ่นอื่น

ในยุคหลังต่อมาเมื่อประมาณ ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมานี้ได้มีนักออกแบบสมัยใหม่เข้าไปช่วยชาวด่านเกวียนพัฒนารูปแบบเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนใหม่เพื่อให้คุณค่าทางประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น อย่างเช่น แจก้นประดับโต๊ะขนาดต่าง ๆ ที่เขียนหรือตั้งโต๊ะและแบบวางพื้น คนโท ไหแกะลาย กระเช้า กระถางปลูกต้นไม้ มีทั้งห้อยและวางประดับฐานโคมไฟผลุลายตั้งโต๊ะและวางพื้น โคมไฟห้อย ประติมากรรมประดับสวน ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีกระเบื้องปูพื้นและผนังเป็นลวดลายต่าง ๆ

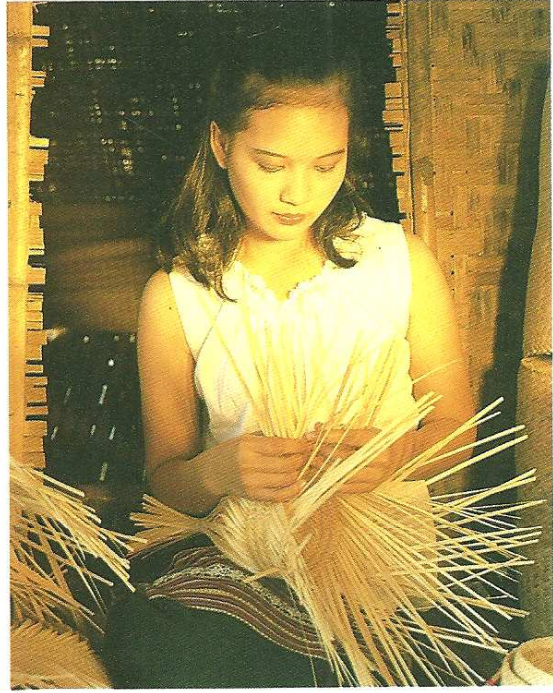
สถาปัตยกรรมก่อสร้างแห่งสำคัญที่ใช้ดินเผาจากด่านเกวียนไปตกแต่งอย่างสวยงามคือ โบสถ์วัดศาลาลอย เมืองโคราชนั้นเอง ที่ผนังรอบโบสถ์วัดศาลาลอยทำเป็นภาพปูนต่ำ ทำจากดินเผาด่านเกวียน ปั้นแล้วตัดเป็นชิ้น ๆ เข้าเตาเผา แล้วนำมาติดผนังต่อกันเป็นภาพใหญ่เต็มผนัง เนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวในพุทธประวัติ การออกแบบที่แปลกและรู้จักใช้วัสดุพื้นบ้านมาตกแต่งนี้เองที่ทำให้ผู้ออกแบบและก่อสร้างได้รับรางวัลดีเด่นแนวบุกเบิกอาคารทางศาสนา จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ และรางวัลจากมูลนิธิเสรีธรรมโกเศศและนาอะปะรทีปเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖

การทำเครื่องปั้นดินเผาของชาวด่านเกวียนปัจจุบันยังคงยึดรูปแบบโบราณที่ใช้มือและเป็นหมุนด้วยเท้าซึ่งจะต้องอาศัยความชำนาญในฝีมือมาก เพราะฉะนั้นจึงมีการถ่ายทอดฝีมือในการทำให้แก่ลูกหลานของตนถึงกับมีหลักสูตรศิลปศึกษาการปั้นเครื่องปั้นดินเผาในห้องเรียน ฝีมือเด็กคนใดดี ก็จะนำส่งจำหน่ายเป็นรายได้ของเด็กนักเรียนด้วยเลย และที่หมู่บ้านด่านเกวียนนั้นก็มีการจัดหมู่บ้านด้วยผลิตภัณฑ์ที่ทำขึ้นตลอดสองฟากถนนของหมู่บ้าน ผู้สนใจที่แวะชมผลิตภัณฑ์เหล่านี้ นอกจากจะได้ซื้อหาสินค้าพื้นบ้านฝีมือดีในราคาถูกแล้ว ยังจะได้ชมขั้นตอนในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนอย่างใกล้ชิดด้วย

๑. ประเพณีโลงข่วง
๒. ทำลายบนเครื่องปั้นดินเผาบ้านเวียง
๓. เครื่องปั้นดินเผาบ้านเวียงแบบต่าง ๆ
๔. อักสานไม้ไผ่
๕. งานจักสานไม้ไผ่

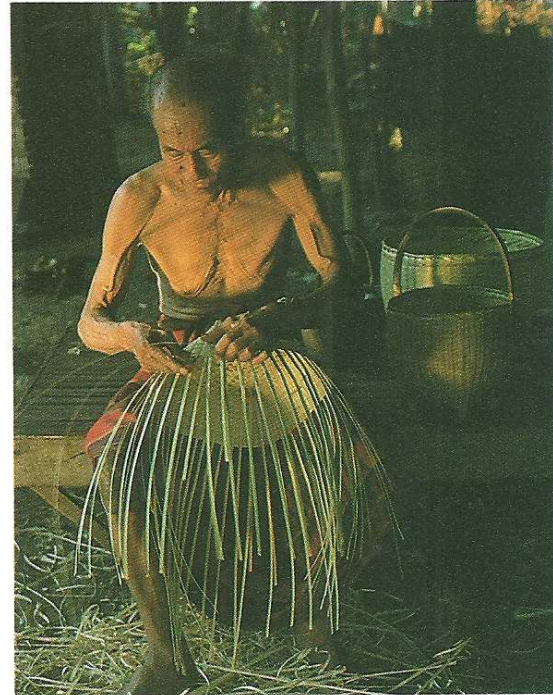
๒

๔

๓

๕

๑. อาหารพื้นบ้าน

๒. ประเพณีพาท้าวแดง

อาหารพื้นเมืองอีสาน

ชนิษฐา สุวรรณชาติ

ไส้กรอกอีสาน อาหารพื้นบ้านทั่วไปในภาคอีสาน

เครื่องปรุง เนื้อหมูปนมัน กระทียม พริกไทย ข้าวสวย ดินประสิวบละเอียด เกลือ ไส้หมูอ่อน

วิธีทำ นำไส้หมูล้างให้สะอาด กลับนอกล้างใน ไส้เกลือเคล้าแล้วผึ่งให้สะเด็ดน้ำ โขลกกระทียม พริกไทยเคล้ากับหมู เกลือและดินประสิวให้เข้ากันดี นำข้าวสวยเคล้าไปอีกทีแล้วพักไว้ จากนั้นก็นำไส้หมูที่นํ้าตกหมดแล้ว เอากรวยบางก้นปากไส้ แล้วเอาหมูที่ผสมไว้กรอกลงไปให้แน่น เอาเชือกมัดเป็นท่อน ๆ ประมาณ ๑-๒-๓ นิ้ว แล้วแช่ซอบ ผึ่งไว้ ๒ วัน นำมาย่างหรือทอดรับประทานได้ วิธีทอดไม่ให้ไส้แตก เอาลงจุ่มในนํ้าร้อนวางไว้พอสะเด็ดนํ้าก็ทอดได้ ใช้ไฟกลางทอดรับประทานกับต้นหอม ผักชีและผักสลัด ฯลฯ

ข้าวทอดแหนมสด มีมากในจังหวัดขอนแก่น

เครื่องปรุง พริกแห้งเม็ดใหญ่ หอมหัวเล็กแดง กระทียม กะปิ หมูปนมันบด ข้าวสวย นํ้าปลาดี

วิธีทำ เอาพริกแห้ง หอมเล็ก กระทียม โขลกรวมกันให้ละเอียด แล้วเอากะปิโขลกรวมกันให้เข้าเป็นเครื่องแกง ต่อจากนั้นเอาข้าวสวย หมูปนมัน เครื่องแกง และนํ้าปลาเคล้าให้เข้ากัน ปั้นเป็นก้อนขนาดย่อม ๆ ให้รี ๆ หรือแบน ๆ แล้วแช่ซอบ ซอบแห้งทอดในนํ้ามันที่ร้อน นํ้ามันที่ทอดต้องให้มากหน่อย ใช้ไฟกลาง ทอดเสร็จ ตักขึ้นวางบนกระดาษซับนํ้ามัน รับประทานร้อน ๆ กับแหนมสด

ส่วนผสมของแป้ง แป้งข้าวเจ้า แป้งสาลี กะทิ นํ้าปูนใส เอาทุกอย่างผสมให้เข้ากันดี ใช้สำหรับชุบข้าวที่เตรียมเอาไว้

ส่วนผสมของแหนมสด หมูใช้เนื้อสะโพก หนึ่งหมูดัมแล้วหั่น มะนาว นํ้าปลา พริกป่น จิงหั่นฝอย หัวหอมเล็ก ซอย เกลือ

วิธีทำ เนื้อหมูล้างให้สะอาดวางไว้บนตะแกรงให้สะเด็ดนํ้า สับให้ละเอียดหรือจะบดก็ได้ นำหมูดแล้วใส่อย่าง เอนํ้ามะนาวเคล้าจนนํ้าหมูออก เทใส่ผ้าขาวบาง บีบนํ้าออก เอนํ้าที่ได้ตั้งไฟ ใช้ไฟแรง พอเดือดเอาหมูลงคนเร็ว ๆ พอสุกรีบยกขึ้น หนึ่งหมูล้างให้สะอาด ใส่รวมลงไป ปรุงรสด้วยนํ้าปลา เกลือ พริกป่น ชิมดูถ้ายังไม่เปรี้ยวเติมมะนาวอีก จิงหั่น หอมซอย โรยลงไปแล้วเคล้าเบา ๆ พอเข้ากัน จัดใส่จานรับประทานกับผักสด ผักชี ผักสลัด ต้นหอม ฯลฯ รับประทานกับข้าวทอดร้อน ๆ

แก้มหมักน็ด มีมากในจังหวัดอุบลราชธานี

เครื่องปรุง ปลาในแม่น้ำมูล เช่นปลาเทโพ ปลาสาวย สับปะรด เกลือ

วิธีทำ เอาปลาลามาแล่เป็นชิ้นบาง ๆ ใส่เกลือคลุกให้ทั่ว แล้วหั่นสับปะรดใส่ลงไป หมักบรรจุขวดปิดฝาให้สนิท ประมาณ ๒ เดือน จนเกิดแก๊สขาวเล็ก ๆ ในนํ้านำมาปรุงเป็นอาหารได้ ในรูปแบบต่าง ๆ คือ

หลนแก้มหมักน็ด ทำแบบเต้าเจี้ยวหลน เอาหมูสับ ใส่กะทิ เติมรสนํ้าตาลนํ้าปลา หอมซอย พริกสด รับประทานกับผักสด ๆ เช่น แดงกวา มะเขือ ฯลฯ

ไข่ตุ๋นทรงเครื่อง ไข่ตีให้แตก ใส่หมูติดมันและเค็มหมักน็อค เอาไปนึ่งเหมือนไข่ตุ๋น
น้ำพริกเค็มหมักน็อค หั่นหอม พริกสด ใบมะกรูด ลงไป เติมน้ำตาลน้ำปลาให้รสดี

ปลาจ่อม มีมากในจังหวัดบุรีรัมย์

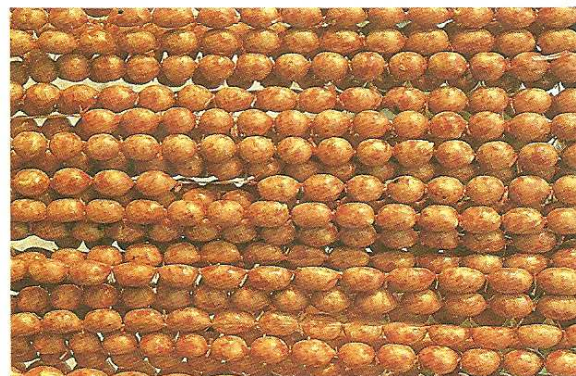
เครื่องปรุง ปลาตัวเล็ก ๆ เรียกว่าปลาสร้อย (หรือใช้กุ้งตัวเล็ก ๆ ก็เรียกว่ากุ้งจ่อม) ข้าวคั่ว

วิธีทำ นำปลาล้างให้สะอาด แล้วใส่ข้าวคั่วหมักไว้ประมาณ ๒ อาทิตย์ จนมีกลิ่นหอม จึงนำปรุงเป็นอาหาร โดยการ
หั่นหอม กระเทียม ใบยี่หระ พริกป่น ลงไปในปลาจ่อม บีบมะนาวให้รสเข้มข้นเล็กน้อย ก็นำไปรับประทานได้ กับผัก
สดต่าง ๆ

ลาบเป็ด มีมากในจังหวัดอุดรธานี

เครื่องปรุง เป็ด มะนาว ข้าวคั่ว น้ำปลาดี

วิธีปรุง แกะเป็ดเอาเฉพาะเนื้อล้วน ๆ แยกหนังเป็ดไว้ต่างหาก นำหนังเป็ดไปต้มให้สุก แล้วหั่นเป็นชิ้นฝอย ๆ ส่วนเนื้อ
สับให้ละเอียด เสร็จแล้วนำเนื้อเป็ดที่เตรียมไว้ไปคั่วหยอดด้วยน้ำซุปลเล็กน้อย คั่วให้สุก แล้วนำเอาหนังที่หั่นเตรียม
ไว้ ใส่ลงไป ปรุงด้วยมะนาว น้ำปลา พริกป่น ข้าวคั่ว ชิมรสให้พอดี แล้วโรยหน้าด้วยผักชี สะระแหน่ รับประทานกับ
ผักสดต่าง ๆ เช่น ผักกาดขาว ถั่วฝักยาว มะเขือกรอบ แดงกวาและผักสะเดา

๑. ไถ่ย่าง อาหารหลักพื้นบ้านของชาวอีสาน
๒. เตรียมอาหารไปทำบุญตักบาตร
๓. ปลาอย่าง
๔. ไส้กรอกอีสาน
๕. พิธีบายศรีสู่ขวัญ

๕

๑

๒

๑. อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี นครราชสีมา
๒. อนุสาวรีย์ พระยาภักดีชุมพล (แดง) ขัยภูมิ

อนุสาวรีย์ที่น่าสนใจในภาคอีสาน

วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์

อนุสาวรีย์เป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญสร้างขึ้นด้วยความมุ่งหมายเพื่อเทิดทูนเกียรติประวัติของวีรชนที่ได้ประกอบคุณงามความดีให้แก่ประเทศชาติ ควรแก่การรำลึกถึงเกียรติคุณและยกย่องสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง ในภาคอีสานของเรามีอนุสาวรีย์สำคัญหลายแห่ง ที่ควรจะได้เดินทางไปชื่นชมและสักการะอนุสาวรีย์ของวีรชนเหล่านั้น

อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี จังหวัดนครราชสีมา

อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีประดิษฐานอยู่ที่หลังประตูชุมพล อันเป็นประตูเมืองด้านตะวันตกสมัยโบราณ ในใจกลางจังหวัดนครราชสีมา เป็นรูปหล่อด้วยทองแดงหนัก ๓๒๕ กิโลกรัม สูง ๑.๘๕ เมตร โดยมีมือข้างกรมศิลปากร คือ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ประดิษฐานอยู่บนแท่นสี่เหลี่ยมซึ่งตั้งอยู่ใจกลางลานคอนกรีตที่ยกพื้นสูงจากถนนโดยรอบ ลักษณะรูปหล่อท้าวสุรนารีไว้ผมทรงดอกกระพุ่มอย่างที่เป็นนิยมในแผ่นดินรัชกาลที่ ๓ แต่งกายด้วยเครื่องยศพระราชทาน ฝักนุ่งยกทอง คาดเข็มขัด ห่มสะไบเฉียง มือขวากุมดาบ มือซ้ายเท้าสะเอวในท่วงท่าฝั่งผายสง่างาม

ท้าวสุรนารีนี้นามเดิมก็คือ คุณหญิงโม ท่านได้ประกอบวีรกรรมในคราวเจ้าอนุวงศ์เจ้านครเวียงจันทน์ก่อการกบฏในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ ยกกองทัพเข้ามายึดเมืองนครราชสีมา แล้วกวาดต้อนผู้คนไปเป็นเชลย และให้ควบคุมพักอยู่ที่ทุ่งสำริด คุณหญิงโมได้นัดเนรบริวารรวบรวมกำลังชายหญิงเข้าต่อสู้จนกองทัพเวียงจันทน์แตกพ่ายไป และในที่สุดกองทัพไทยได้ยกตามไปปราบเจ้าอนุวงศ์ได้ ด้วยวีรกรรมกอบกู้เมืองนครราชสีมาครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาคุณหญิงโมให้เป็น “ท้าวสุรนารี” และ พระยาปลัดเมืองนครราชสีมา(ทองคำ) สามีคุณหญิงโมเป็น “เจ้าพระยามหิธรธิบดี”

อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีนี้ชาวนครราชสีมาได้พร้อมใจกันสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๗ และได้นำอัฐิของท่านมาบรรจุไว้ในฐานรองรับด้วย พร้อมทั้งได้จัดงานฉลองวันแห่งชัยชนะของท้าวสุรนารีขึ้นทุกปี โดยเริ่มแต่วันที่ ๒๓ มีนาคม ต่อไปเป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน

อนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) จังหวัดชัยภูมิ

อนุสาวรีย์แห่งนี้ตั้งอยู่ใจกลางสี่แยกถนนหลักกับถนนบรรณาการ หน้าเทศบาลเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ตัวอนุสาวรีย์หล่อเป็นรูปพระยาภักดีชุมพล(แล) ขนาดเท่าตัวคนธรรมดาในทำนองเหมือนหนังสือหันหน้าไปทางทิศใต้ ตั้งอยู่บนฐานสูงประมาณ ๒ เมตร ในใจกลางลานคอนกรีตรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

ตามประวัติพระยาภักดีชุมพล (แล) เป็นเจ้าเมืองชัยภูมิคนแรกที่ได้สร้างบ้านแปงเมืองขึ้นเป็นปีกแผ่นต่อมาเจ้าอนุวงศ์ เจ้านครเวียงจันทน์ได้ก่อการกบฏต่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ส่งคนมาเกลี้ยกล่อมให้พระยาภักดีชุมพล(แล) เข้าร่วมด้วย พร้อมทั้งให้จัดเสบียงกรังให้กับกองทัพเวียงจันทน์ด้วย แต่พระยาภักดีชุมพล(แล) คงยึดมั่นในความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ จึงได้ปฏิเสธและพยายามทำการขัดขวาง ครั้นเมื่อเจ้าอนุวงศ์ยึดเมืองนครราชสีมาได้แล้ว จึงได้ส่งทหารมาจับพระยาภักดีชุมพล(แล) ไปประหารชีวิตเสียที่ตำบลหนองปลาเฒ่า อำเภอเมืองชัยภูมิ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๕

๑. อนุสาวรีย์ พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม อุดรธานี
๒. พระธาตุบังพวน หนองคาย

ด้วยการน้อมรำลึกถึงคุณงามความดีของพระยาภักดีชุมพล(แล) ผู้ก่อตั้งเมืองชัยภูมิขึ้น และเป็นผู้ยอมสละแม่ชีวีตเพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีต่อแผ่นดินไทย ชาวจังหวัดชัยภูมิจึงได้ร่วมใจกันสร้างอนุสาวรีย์ของท่านขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๘ พร้อมทั้งจัดให้มีงานประจำปีอนุสาวรีย์เจ้าพ่อพญาแล ขึ้นในราวต้นเดือนมกราคม

อนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี

อนุสาวรีย์แห่งนี้ตั้งอยู่ที่วงเวียน ใจกลางจังหวัดอุดรธานี สร้างเป็นพระรูปของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ในเครื่องแบบทหารบกสมัยรัชกาลที่ ๕ พระหัตถ์ซ้ายทรงถือพระแสงกระบี่ ประทับยืนบนแท่นสี่เหลี่ยม ซึ่งตั้งอยู่บนฐานคอนกรีตย่อเหลี่ยมไม้สิบสองอีกชั้นหนึ่ง บนลานอนุสาวรีย์มีเสาหัวเม็ดทรงมันปักล้อมรอบตัวอนุสาวรีย์อยู่ด้วย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าจอมมารดาสังวาลย์ ทรงเข้ารับราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนในรัชกาลที่ ๕ ทางฝ่ายทหารทรงมีพระยศเป็นพลตรี และทรงมีตำแหน่งเป็นผู้บังคับการ กรมทหารรักษาวัง เป็นแม่ทัพไปปราบโจรสลัดในแคว้นลาวพวน ซึ่งอยู่ในเขตประเทศลาวปัจจุบัน เป็นผู้บัญชาการทหารเรือ และเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ส่วนทางฝ่ายพลเรือนนั้นทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวพวน (มณฑลอุดร) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้น ต่อมาทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงวัง และองคมนตรีด้วย

ในส่วนเกี่ยวข้องกับจังหวัดอุดรธานีนั้น เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๖ (ในรัชกาลที่ ๕) พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เป็นข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวพวน โดยได้เสด็จขึ้นไปประทับบัญชาการอยู่ที่เมืองหนองคาย จนกระทั่งเกิดกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสขึ้นใน ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) กองทัพฝรั่งเศสได้ทำสัญญาบังคับให้ฝ่ายไทยถอนกำลังทหารออกจากดินแดนลาวทั้งหมด และกำหนดว่าไทยจะมีกองกำลังทหารและตำรวจได้ต้องไกลกว่ารัศมี ๒๕ กิโลเมตรจากแม่น้ำโขง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม จึงต้องย้ายที่บัญชาการมาอยู่ที่ตำบลบ้านหมากแข้ง ซึ่งถอยร่นไกลจากฝั่งแม่น้ำโขงประมาณ ๕๑ กิโลเมตร พระองค์ได้ทรงสร้างสรรคความเจริญรุ่งเรืองต่าง ๆ ขึ้น จนกลายเป็นเมืองใหญ่ และได้รับพระราชทานนามว่า "เมืองอุดรธานี"

ชาวจังหวัดอุดรธานีได้รำลึกถึงพระเกียรติคุณจึงได้พร้อมใจกันสร้างพระอนุสาวรีย์ของพระองค์ท่านขึ้น ณ ท่งศรีเมืองอุดรธานี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ต่อมาได้ย้ายมาอยู่กลางวงเวียนในปัจจุบัน

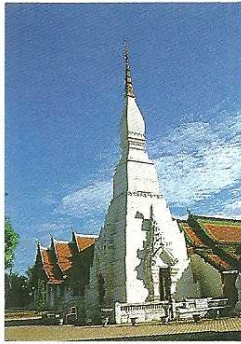
อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ จังหวัดหนองคาย

อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ นี้มีลักษณะเป็นรูปทรงเจดีย์ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม ปรากฏอยู่ที่หน้าศาลากลางจังหวัดหนองคาย ริมถนนชัยพร ซึ่งเป็นทางสามแยก ที่จะเข้าสู่เมืองหนองคาย เดิมที พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ทรงสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๕ เป็นอนุสาวรีย์ขนาดเล็ก เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่เหล่าทหารไทยที่ได้พลีชีพขับไล่พวกโจรสลัดที่ยกกำลังเข้ามารุกรานประเทศลาวซึ่งเดิมเป็นประเทศราชของไทย และเมืองหนองคาย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ ชาวจังหวัดหนองคาย ได้ร่วมกันสร้างอนุสาวรีย์ปราบฮ่อขึ้นใหม่ให้สง่างามสมกับวีรกรรมอันยิ่งใหญ่ที่จะลือเลื่องสืบไปได้

ตามประวัติพวกโจรสลัดนั้นก็คือพวกจีนทางตอนใต้ของแผ่นดินใหญ่ที่ก่อการกบฏ ต่อมาได้ถูกปราบปรามถอยร่นลงมาทางใต้ แล้วได้รวมตัวกันเป็นก๊กเป็นเหล่าเข้าปล้นสดมภ์และรุกรานดินแดนในแคว้นสิบสองจุไทย แคว้นหัวพัน

๓

๔

๓. พระธาตุขามแก่น ขอนแก่น
๔. พระธาตุเชิงชุม สกลนคร

ทั้งห้าทั้งหก แคว้นลาวพวน แคว้นหลวงพระบาง ตลอดจนมาจนถึงเมืองเวียงจันทน์

กองทัพไทยได้ยกไปปราบปรามพวกโจรสลัดในดินแดนลาวซึ่งเป็นประเทศราชของไทย ถึง ๔ ครั้ง คือ ในปี พ.ศ. ๒๔๑๗, ปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ครั้งหนึ่ง, ปี พ.ศ. ๒๔๒๘ ครั้งหนึ่ง และอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ การปะทะครั้งสำคัญกับพวกโจรสลัดซึ่งยกมาตีเมืองเวียงจันทน์และเมืองหนองคายในครั้งที่สองคือ ปี พ.ศ. ๒๔๒๗ มีผลให้ทหารไทยเสียชีวิตไปหลายคน

เมื่อพวกโจรสลัดได้ถูกปราบปรามไปจนหมดสิ้นจากแผ่นดินไทยแล้ว อนุสาวรีย์ปราบฮ่อ จึงได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อบรจจุอธิษฐานของผู้เสียชีวิตในการสู้รบกับพวกโจรสลัดในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ และ พ.ศ. ๒๔๒๘ ที่ฐานอนุสาวรีย์ทั้ง ๔ ด้าน มีคำจารึกสดุดีถึงการสละชีพของเหล่าวีรชน เป็น ๔ ภาษา คือ ภาษาไทย ลาว อังกฤษ และ จีน

พระธาตุศรีสองรัก (อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย)

พระธาตุศรีสองรัก ตั้งอยู่ที่ริมแม่น้ำหมาน ห่างจากตัวอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ประมาณ ๒ กิโลเมตร องค์พระธาตุสูงประมาณ ๓๐ เมตร ฐานเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ประดิษฐานอยู่บนเนินเขาเตี้ย ๆ ภูมิทัศน์รอบข้างสวยงาม ทุกปีในวันเพ็ญเดือน ๖ จะมีพิธีสมโภชและนมัสการพระธาตุ ประชาชนทั้งชาวไทยและชาวลาวเคารพนับถือกันมาก

ตามประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา อาณาจักรล้านช้างเป็นอิสระ มีกรุงศรีสัตนาคณหุตเป็นราชธานี พระเจ้าไชยเชษฐาทรงเป็นกษัตริย์ ได้ทรงปักปันเขตแดนกับสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา และได้ทรงมีสัตยาบันต่อกันว่าจะไม่รุกรานซึ่งกันและกัน แล้วจึงได้พร้อมใจกันสร้างอนุสรณ์สถานแห่งความเป็นมิตรระหว่างพี่น้องไทย-ลาวขึ้นที่อำเภอด่านซ้าย ในปี พ.ศ. ๒๑๐๓ พร้อมทั้งให้นามพระธาตุนี้ว่า "พระธาตุศรีสองรัก"

พระธาตุเชิงชุม (อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร)

พระธาตุเชิงชุม ประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระธาตุเชิงชุมในใจกลางเมืองสกลนคร ลักษณะองค์พระธาตุเป็นเจดีย์สี่เหลี่ยม ก่อด้วยอิฐถือปูนสูงประมาณ ๒๔ เมตร ตามตำนานเก่าแก่ของภาคอีสานกล่าวไว้ว่า พญาสุวรรณภิงคาระเป็นผู้สร้างพระธาตุองค์นี้ขึ้น เพื่อสวมรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมะ พระกัสสปะ และ พระโคตม ในอนาคตจะมีรอยพระพุทธรูปที่ ๕ ของพระศรีอาริยมศาตริย์มาประทับอยู่ด้วย ด้วยเหตุที่พระธาตุองค์นี้เป็นที่ชุมนุมแห่งรอยพระพุทธรูปนั่นเอง ตามตำนานจึงถวายนามไว้ว่า "พระเจดีย์พุทธบาทะโรหุม" ซึ่งต่อมาชาวบ้านได้เรียกนามใหม่กันว่า "พระธาตุเชิงชุม"

ทุกปีในงานเทศกาลออกพรรษา ชาวสกลนครจะจัดประเพณีแห่ปราสาทผึ้งขึ้น โดยมีการประดิษฐ์ปราสาทผึ้งอย่างวิจิตรบรรจง แล้วแห่แห่นมาถวายเป็นพุทธบูชา ณ ลานพระธาตุเชิงชุมแห่งนี้

พิพิธภัณฑ์พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต (อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร)

พิพิธภัณฑ์พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ตั้งอยู่ที่วัดป่าสุทธาวาส เขตคาบเกี่ยวระหว่างเขตเทศบาลเมืองสกลนคร กับตำบลดงมะไฟ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร อาคารพิพิธภัณฑ์สร้างแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ ประดับตกแต่งด้วยกระเบื้องดินเผาจำขมมาก ภายในจัดตั้งตู้แสดงเครื่องอัฐบริขารและอัฐิธาตุ พร้อมทั้งรูปหล่อของพระ

อาจารย์มั่น

ตามประวัติมีว่าขณะที่พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต พระเถระผู้เคร่งครัดปฏิบัติธรรมและเป็นที่เคารพนับถืออย่างมากของชาวอีสานได้จำพรรษาอยู่ที่วัดป่าหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ได้เฝ้าพาท่าน ได้พิจารณาว่า หากมรณภาพที่วัดป่าหนองผือแล้วจะทำให้ชาวบ้านชนบทเป็นธุระและเดือดร้อน จึงขอร้องให้ศิษยานุศิษย์นำอัฐของท่านมายังวัดป่าสุทธาวาสซึ่งเป็นวัดในเมือง และท่านก็ได้มรณภาพลงเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๒ ศิษยานุศิษย์จึงร่วมใจกันฉาบปูนกิจศพของท่านที่วัดนี้ และได้สร้างพระอุโบสถบนที่ถวายเป็นเพลิง พร้อมทั้งต่อมาได้มีการสร้างพิพิธภัณฑสถานขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์และเป็นที่เคารพสักการะสืบต่อมา

วัดป่าอุดมสมพร (อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร)

วัดป่าอุดมสมพร ตั้งอยู่ในเขตอำเภอพรรณานิคม ห่างจากตัวจังหวัดสกลนคร ไปตามเส้นทางสายสกลนคร-อุดรธานี ประมาณ ๓๗ กิโลเมตร วัดป่าอุดมสมพรนี้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๓ โดยพระอาจารย์มั่น อาจารย์โร ซึ่งเป็นศิษย์เอกองค์หนึ่งของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ท่านได้บำเพ็ญธรรมในทางพระป่ามาเนิ่นนาน และได้มาจำพรรษาในบริเวณวัดป่าอุดมสมพร ซึ่งเดิมเป็นเพียงสถานที่รกร้างอยู่กลางป่า ต่อมาญาติโยมได้บริจาคที่ดินจัดสร้างเป็นวัดขึ้น ภายในบริเวณวัดจึงมีต้นไม้ใหญ่และเขียวสงบสมเป็นวัดป่าที่น่าศรัทธายิ่ง

พระอาจารย์มั่น อาจารย์โร ได้มรณภาพไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๐ และได้รับพระราชทานเพลิงศพในปีถัดมา ซึ่งต่อมาบริเวณพระราชทานเพลิงศพได้รับศรัทธาร่วมแรงร่วมใจก่อสร้างขึ้นเป็นพิพิธภัณฑสถานพระอาจารย์มั่น อาจารย์โร โดยสร้างเป็นลักษณะเจดีย์ทรงประยุกต์ มีส่วนฐานเป็นห้องพิพิธภัณฑสถาน พร้อมทั้งประดิษฐานรูปหล่อของท่าน นับเป็นอนุสรณ์สถานที่สง่างามและเป็นสถานที่เคารพสักการะของผู้คนทั่วไป

พระธาตุพนม (อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม)

พระธาตุพนม ประดิษฐานอยู่ที่วัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร ในเขตอำเภอธาตุพนม ซึ่งห่างจากตัวจังหวัดประมาณ ๕๓ กิโลเมตร

ตามตำนานอุรังคธาตุเล่าว่า สร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. ๘ โดยเจ้าเมือง ๕ องค์ คือ พญาสุวรรณภิงคาระ พญาคำแดง พญาอินทปัตถนคร พญาจุลนีพรหมทัต และ พญานันทเสน แล้ว พระมหากัสสปเถระ พร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ได้ัญเชิญพระอุรังคธาตุมาประดิษฐานในพระเจดีย์แห่งนี้ ต่อมาปี พ.ศ. ๕๐๐ พญาสุมิตต ธรรมวงศา ได้บูรณะพระธาตุแห่งนี้เป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. ๒๑๕๗ พระยานครหลวงพิชิตราชธานีศรีโคตรบูร เจ้าเมืองนครพนมได้มาบูรณะเป็นครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๒๓๓-๒๒๓๕ พระครูโพนเสม็ก พระมหาเถระแห่งนครเวียงจันทน์ ได้นำชาวบ้านมาบูรณะเป็นครั้งที่ ๓ ใน พ.ศ. ๒๔๔๔ พระครูวิโรจน์รัตโอบถ เจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมือง ได้เป็นผู้บูรณะอีกเป็นครั้งที่ ๔ และในปี พ.ศ. ๒๔๘๓-๒๔๘๔ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้เป็นผู้นำเสริมยอดองค์พระธาตุให้สูงสง่าขึ้น

ต่อมาในวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ เวลา ๑๕.๓๘ น. พระธาตุพนมได้ล้มลงมาทั้งองค์ หลังจากนั้นรัฐบาลได้บูรณะองค์พระธาตุขึ้นใหม่ตามอย่างแบบเดิม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปบรรจุองค์พระบรมสารีริกธาตุในองค์พระธาตุ เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๒

ผลการขุดค้นทางโบราณคดีคราวพระธาตุพนมล้มนี้ นักโบราณคดีสังเกตเห็นว่า พระธาตุพนม

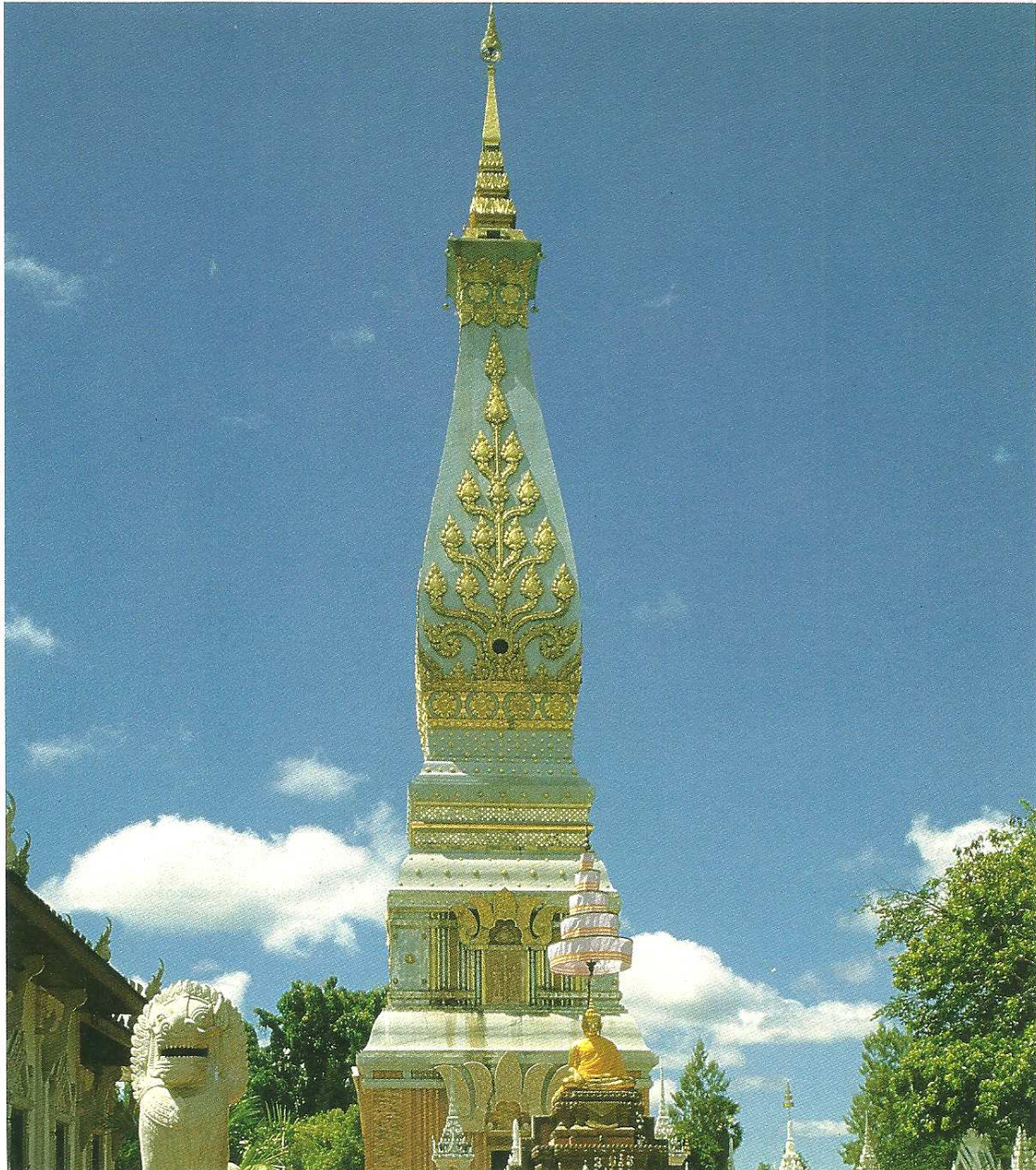

- ๑,๒ พิพิธภัณฑที่อาจารย์มั่น วัดป่าสุทธาวาส สกลนคร
- ๓ วัดพระธาตุพนมมรมาทวาทาร นครพนม
- ๔ ส่วนยอดองค์พระธาตุพนมที่บูรณะขึ้นใหม่

๓

สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๑๒๐๐-๑๔๐๐

องค์พระธาตุพนมปัจจุบันสูงทั้งหมด ๕๗.๕๐ เมตร เป็นพระเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมสูงเพรียวแลดูสง่างามและแปลกตากว่าพระเจดีย์แห่งอื่น ๆ เป็นที่เคารพนับถือมากทั้งของชาวไทยและชาวลาวฝั่งนั้น

๔

ตราประจำจังหวัด
กาญจนบุรี

ตราประจำจังหวัด
ขอนแก่น

ตราประจำจังหวัด
ชัยภูมิ

ตราประจำจังหวัด
นครพนม

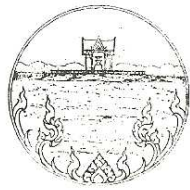
ตราประจำจังหวัด
นครราชสีมา

ตราประจำจังหวัด
บุรีรัมย์

ตราประจำจังหวัด
มหาสารคาม

ตราประจำจังหวัด
ร้อยเอ็ด

ตราประจำจังหวัด
เลย

ตราประจำจังหวัด
ศรีสะเกษ

ตราประจำจังหวัด
สุรินทร์

ตราประจำจังหวัด
หนองคาย

ตราประจำจังหวัด
อุบลราชธานี

ตราประจำจังหวัด
อุดรธานี

ตราประจำจังหวัด
สกลนคร

(สน.)

ข้อมูลจังหวัดในภาคอีสาน

วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์

จังหวัดกาฬสินธุ์

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปห้วยน้ำก่ำ (คำ) อยู่กลางดินซาดิเบื้องหลังคือ คอยภูสิงห์ และท้องฟ้า พยับเมฆ
ประชากร ๗๕๐,๑๑๐ คน
พื้นที่ ๖,๕๔๖.๗ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๑๑ อำเภอ ๓ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองกาฬสินธุ์ อ.ยางตลาด อ.คำม่วง อ.กมลาไสย อ.กุฉินารายณ์ อ.เขาวง อ.สหัสขันธ์ อ.สมเด็จ อ.ท่าคันโท อ.ห้วยเม็ก อ.หนองกุงศรี กิ่งอ.นามน กิ่งอ.ร่องคำ และ กิ่งอ.ห้วยผึ้ง

ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบประมาณ ๕๓% ส่วนที่เหลือ ๔๗% เป็นภูเขา
ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ปอแก้ว ถั่วลิสง และอ้อย

จังหวัดขอนแก่น

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปพระธาตุขามแก่น ซึ่งตามตำนานเป็นตอมะขามใหญ่ตายยืนต้นมาช้านาน แต่กลับเกิดมีใบงอกงาม จึงสร้างเจดีย์ครอบไว้

ประชากร ๑,๔๒๑,๓๑๒ คน
พื้นที่ ๑๐,๘๘๖ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๑๕ อำเภอ ๕ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองขอนแก่น อ.บ้านไผ่ อ.พล อ.น้ำพอง อ.ชุมแพ อ.ภูเวียง อ.มัญจาคีรี อ.หนองเรือ อ.กระนวน อ.หนองสองห้อง อ.ชนบท อ.สีชมพู อ.แวงน้อย อ.อุบลรัตน์ อ.บ้านฝาง กิ่งอ.พระยืน กิ่งอ.เปือยน้อย กิ่งอ.แวงใหญ่ กิ่งอ.เขาสวนกวาง และกิ่งอ.ภูผาม่าน

ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ๕๓% ส่วนที่เหลือ ๔๗% เป็นภูเขา
ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ข้าวโพด ปอแก้ว ถั่วเขียว ถั่วลิสง และฝ้าย

จังหวัดชัยภูมิ

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปธงสามชายซึ่งใช้นำกระบวนทัพในสมัยโบราณ

ประชากร ๘๕๑,๐๕๕ คน
พื้นที่ ๑๒,๗๗๘.๓ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๑๑ อำเภอ ๒ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองชัยภูมิ อ.จัตุรัส อ.ภูเขียว อ.เกษตรสมบูรณ์ อ.บ้านหนองเรือ อ.คอนสวรรค์ อ.แก้งคร้อ อ.หนองบัวแดง อ.คอนสาร อ.บ้านเขว้า อ.บ้านแท่น กิ่งอ.เทพสถิต และ กิ่งอ.หนองบัวระเหว

ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขา มีพื้นที่ราบและหนองน้ำอยู่เพียง ๒๐%
ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ข้าวโพด ปอแก้ว ถั่วเขียว ถั่วลิสง และฝ้าย

จังหวัดนครพนม

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปพระธาตุพนม

ประชากร ๕๔๗,๖๑๑ คน
พื้นที่ ๕,๔๕๘.๖ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๑๐ อำเภอ ได้แก่ อ.เมืองนครพนม อ.ท่าอุเทน อ.นาแก อ.ธาตุพนม อ.บ้านแพง อ.เรณูนคร อ.ปลาปาก อ.ศรีสงคราม อ.นาหว้า และ อ.ดงหลวง

ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบประมาณ ๘๐% ส่วนที่เหลือ ๒๐% เป็นภูเขา
ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย ปอแก้ว ฝ้าย และถั่วลิสง

จังหวัดนครราชสีมา

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) วีรสตรีผู้กล้าหาญ มีขอชาติอดตายประดิษฐาน
อยู่หน้าประตูชุมพล กำแพงเมืองด้านตะวันตก

ประชากร ๑,๕๕๓,๔๘๑ คน

พื้นที่ ๒๐,๔๕๓.๘ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๒๐ อำเภอ ๑ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองนครราชสีมา อ.บัวใหญ่ อ.ปักธงชัย
อ.สีคิ้ว อ.ปากช่อง อ.พิมาย อ.ด่านขุนทด อ.จักรราช อ.โชคชัย อ.โนนสูง อ.ประทาย อ.ชุมพวง อ.สูงเนิน
อ.โนนไทย อ.ครบุรี อ.คง อ.ห้วยแถลง อ.ขามทะเลสอ อ.ขามสะแกแสง อ.เสิงสาง และ กิ่งอ.บ้านเหลื่อม

ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบประมาณ ๘๕% ส่วนที่เหลือ ๑๕% เป็นภูเขา
ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ มันสำปะหลัง ข้าวโพด ปอแก้ว ฝ้าย และถั่วลิสง

จังหวัดบุรีรัมย์

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปเทพนาฏศิลป์ซึ่งหมายถึง ดินแดนแห่งเทพเจ้า เบื้องหลังคือ ปราสาทเขา
พนมรุ้งอันเป็นโบราณสถานสำคัญ

ประชากร ๑,๒๐๘,๔๖๔ คน

พื้นที่ ๑๐,๓๒๑.๘ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๑๑ อำเภอ ๓ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองบุรีรัมย์ อ.นางรอง อ.ลำปลายมาศ
อ.ประโคนชัย อ.สตึก อ.กระสัง อ.พุทไธสง อ.ละหารทราย อ.บ้านกรวด อ.คูเมือง อ.หนองกี่ กิ่งอ.นาโพธิ์ กิ่ง
อ.ประโคน และกิ่งอ.หนองหงส์

ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบประมาณ ๘๒% ส่วนที่เหลือเป็นภูเขาและแหล่งน้ำ
ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ข้าวโพด ปอแก้ว และถั่วลิสง

จังหวัดมุกดาหาร

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปมุกดาหารประดิษฐานในปราสาท ด้านหลังเป็นรูปพระธาตุพนม

ประชากร ๒๔๗,๔๗๐ คน

พื้นที่ ๔,๕๔๓.๖ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๔ อำเภอ ๒ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองมุกดาหาร อ.คำชะอี อ.ดอนตาล อ.นิคม
คำสร้อย กิ่งอ.หว้านใหญ่ และ กิ่งอ.ดงหลวง

ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ และมีบางส่วนเป็นภูเขา

ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย ปอแก้ว และถั่วลิสง

จังหวัดมหาสารคาม

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปต้นไม้ใหญ่แผ่กิ่งก้านปกคลุมหมู่บ้านและท้องทุ่งนา ซึ่งยังประโยชน์อัน
มหาศาลแก่คามนิคมให้อุดมสมบูรณ์

ประชากร ๗๘๓,๒๐๕ คน

พื้นที่ ๕,๒๕๑.๗ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๕ อำเภอ ๑ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองมหาสารคาม อ.เชียงยืน อ.บรบือ อ.วาปีปทุม อ.พยัคฆภูมิพิสัย อ.โกสุมพิสัย อ.กันทรวิชัย อ.นาเชือก อ.นาइन และ กิ่งอ.แกลง

ลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบทั้งหมด

ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ปอแก้ว และถั่วลิสง

จังหวัดยโสธร

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปสิงห์เบื้องหลังเป็นพระธาตุอานนท์ ซึ่งหมายถึงการมาตั้งบ้านเมืองที่บ้านสิงห์ท่า ที่ยอดพระธาตุมีประกาย ๖ แฉก หมายถึง ๖ อำเภอ ได้ฐานมีดอกบัวหมายถึง เคยรวมอยู่กับจังหวัดอุบลราชธานีมาก่อน

ประชากร ๔๗๑,๘๓๕ คน

พื้นที่ ๔,๑๖๑.๗ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๗ อำเภอ ๑ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองยโสธร อ.เลิงนกทา อ.คำเขื่อนแก้ว อ.กุฉินทุม อ.มหาชนะชัย อ.ป่าติ้ว อ.ค้อวัง และกิ่งอ.ทรายมูล

ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบประมาณ ๘๖% ส่วนที่เหลืออีก ๑๔% เป็นภูเขา

ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ปอแก้ว และถั่วลิสง

จังหวัดร้อยเอ็ด

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปบึงพลาญชัย มีศาลเจ้าพ่อมเหศักดิ์อยู่บนเกาะกลางบึงซึ่งเป็นที่เคารพของชาวเมืองมาก

ประชากร ๑,๑๐๐,๔๖๓ คน

พื้นที่ ๘,๒๕๕.๔ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๑๓ อำเภอ ๒ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองร้อยเอ็ด อ.โพนทอง อ.เกษตรวิสัย อ.สุวรรณภูมิ อ.เสลภูมิ อ.ธวัชบุรี อ.อาจสามารถ อ.พนมไพร อ.จตุรพักตรพิมาน อ.หนองพอก อ.ปทุมรัตน์ อ.โพธิ์ชัย อ.เมืองสรวง กิ่งอ.โพนทราย และกิ่งอ.เมยวดี

ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ๘๕% ส่วนที่เหลือ ๑๕% เป็นภูเขา

ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ปอแก้ว และถั่วลิสง

จังหวัดเลย

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปพระธาตุศรีสองรัก ซึ่งเป็นอนุสรณ์การปักปันเขตแดนระหว่างกรุงศรีสัตนาคนหุต กับกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

ประชากร ๔๗๕,๘๑๖ คน

พื้นที่ ๑๑,๔๒๔.๖ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๕ อำเภอ ๒ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองเลย อ.วังสะพุง อ.ภูกระดึง อ.เชียงคาน อ.ด่านซ้าย อ.ทาสี อ.ปากชม อ.ภูเรือ อ.นาแห้ว กิ่งอ.นาดวง และ กิ่งอ.ภูหลวง

ลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบ ๗๔% ส่วนที่เหลืออีกถึง ๒๖% เป็นภูเขา

ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว ฝ้าย ถั่วลิสง ถั่วเขียว และมันสำปะหลัง

จังหวัดศรีสะเกษ

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปปราสาทหิน (วัดสระกำแพง) ซึ่งเป็นโบราณสถานเก่าแก่ที่สุดของจังหวัด

ประชากร ๑,๑๓๐,๖๘๕ คน

พื้นที่ ๘,๘๔๐.๐ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๑๐ อำเภอ ๔ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองศรีสะเกษ อ.กันทรารมย์ อ.กันทรลักษณ์ อ.ขุขันธ์ อ.อุทุมพรพิสัย อ.ราษีไศล อ.ขุนหาญ อ.ปรางค์กู่ อ.ไพรบึง อ.ยางชุมน้อย กิ่งอ.โนนคูณ กิ่งอ.ห้วยทับทัน กิ่งอ.บึงบูรพ์ และกิ่งอ.ศรีรัตนะ

ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ๘๗% ส่วนที่เหลืออีก ๑๓% เป็นภูเขา

ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว ปอแก้ว ข้าวโพด มันสำปะหลัง และถั่วลิสง

จังหวัดสุรินทร์

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปพระอินทร์ประทับสมาธิบนพระแท่นเศียรช้าง พระหัตถ์ทรงตรีและขอช้าง เบื้องหลังเป็นรูปปราสาทหินระแงง

ประชากร ๑,๐๘๕,๐๒๖ คน

พื้นที่ ๘,๑๒๔.๐ ตร.กม.

เขตการปกครอง แบ่งเป็น ๑๑ อำเภอ ๒ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองสุรินทร์ อ.ปราสาท อ.สังขะ อ.รัตนบุรี อ.ศรีณรงค์ อ.ชุมพลบุรี อ.ท่าตูม อ.จอมพระ อ.สำโรงทาบ อ.กาบเชิง อ.สนม กิ่งอ.ลำดวน และ กิ่งอ.บัวเชด

ลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบ ๘๘% ส่วนที่เหลืออีก ๑๒% เป็นภูเขา

ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว ปอแก้ว มันสำปะหลัง ถั่วลิสง และถั่วเขียว

จังหวัดหนองคาย

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปกอไผ่ เบื้องหลังเป็นภูเขาหัวน้ำอุ่น มีหนองน้ำอยู่ข้างหน้า หมายถึง หนองคาย และบ้านไผ่อันเป็นชื่อเดิมของที่นี่

ประชากร ๗๓๗,๕๖๘ คน

พื้นที่ ๗,๓๓๒.๓ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๕ อำเภอ ๑ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองหนองคาย อ.บึงกาฬ อ.โพนพิสัย อ.ท่าบ่อ อ.เซกา อ.ศรีเชียงใหม่ อ.พรเจริญ อ.สังคม อ.โซ่พิสัย และ กิ่งอ.ปากคาด

ลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบ ๘๒% ส่วนที่เหลืออีก ๑๘% เป็นภูเขา

ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ปอแก้ว ฝ้าย และถั่วเขียว

จังหวัดอุบลราชธานี

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปบัวตูม บัวบาน และใบบัวเหนือผิวน้ำ เพื่อรำลึกถึงถิ่นฐานเดิมที่โยกย้ายมาก็คือ หนองบัวลำภู แล้วมาตั้งมั่นที่ดอนมดแดง

ประชากร ๑,๖๔๘,๑๘๗ คน

พื้นที่ ๑๘,๕๐๖.๑ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๑๘ อำเภอ ๓ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองอุบลราชธานี อ.วารินชำราบ อ.เดชอุดม อ.พิบูลมังสาหาร อ.อำนาจเจริญ อ.เขมราฐ อ.เขื่องใน อ.ตระการพืชผล อ.ม่วงสามสิบ อ.บุญศรี อ.ศรีเมืองใหม่ อ.พนา อ.น้ำยืน อ.ขามเฒ่า อ.โขงเจียม อ.หัวตะพาน อ.นาจะหลวย อ.กุดข้าวปุ้น

กิ่งอ.สนางคนิคม กิ่งอ.โพธิ์ไทร และ กิ่งอ.ตาลชุม

ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ๘๘% ส่วนที่เหลืออีก ๑๒% เป็นภูเขา
ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว ปอแก้ว มันสำปะหลัง ข้าวโพด และถั่วลิสง

จังหวัดอุดรธานี

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปท้าวเวสสุวรรณเทพดาผู้ปกครองรักษาประจำทิศเหนือ เพื่อให้ตรงกับควม
หมายที่ว่า อุดร จึงอัญเชิญเทพประจำทิศมาเป็นตรา

ประชากร ๑,๕๒๓,๔๑๓ คน

พื้นที่ ๑๕,๕๘๕.๔ ตร.กม.

เขตการปกครอง แบ่งเป็น ๑๗ อำเภอ ๔ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองอุดรธานี อ.กุมภวาปี อ.หนอง
หาน อ.พิบูลย์ อ.บ้านผือ อ.ศรีบุญเรือง อ.นาแก อ.หนองบัวลำภู อ.โนนสัง อ.บ้านดุง อ.น้ำโสม อ.หนอง
วัวซอ อ.ศรีธาตุ อ.โนนสะอาด อ.กุดจับ อ.วังสามหมอ อ.สุวรรณคูหา กิ่งอ.หนองแสง กิ่งอ.ทุ่งฝน กิ่งอ.สร้าง
คอม และกิ่งอ.ไชยวาน

ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ๘๘% ส่วนที่เหลือ ๑๒% เป็นภูเขา
ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย และปอแก้ว

จังหวัดสกลนคร

ตราประจำจังหวัด เป็นรูปพระธาตุเชิงชุมซึ่งสร้างสวมรอยพระพุทธรูปบาทในภัทรกัปปีทุกพระองค์ เบื้องหลัง
คือหนองหารหรือทะเลอีสาน

ประชากร ๘๑๒,๘๔๗ คน

พื้นที่ ๕,๖๐๕.๘ ตร.กม.

เขตปกครอง แบ่งเป็น ๑๒ อำเภอ ๓ กิ่งอำเภอ ได้แก่ อ.เมืองสกลนคร อ.สว่างแดนดิน อ.วานรนิวาส
อ.วาริชภูมิ อ.พรรณานิคม อ.พังโคน อ.บ้านม่วง อ.อากาศอำนวย อ.กุดบาก อ.กุสุมาลย์ อ.ส่องดาว อ.คำ
กัลา กิ่งอ.เต่างอย กิ่งอ.นิคมน้ำอูน และ กิ่ง อ. โคกศรีสุพรรณ

ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ๘๒% ส่วนที่เหลือ ๑๘% เป็นภูเขา
ผลผลิตกสิกรรมหลัก ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ปอแก้ว ถั่วลิสง และฝ้าย

อีสานของเรา

พิมพ์ครั้งที่ ๑

พ.ศ. ๒๕๒๘

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

เชื้อเพื่อจัดทำ

ดำเนินงาน

บริษัทเครือซิเมนต์ไทย จำกัด

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ที่ปรึกษา

พันเอก สมชาย หิรัญกิจ

นายธรรมนุญ ประจวบเหมาะ

นายวีระเกียรติ อังคทะวณิชย์

ดร. สุวิทย์ ยอดมณี

นายสุธีร์ เดชาติวงศ์ ณ อยุธยา

คณะกรรมการเผยแพร่เอกลักษณ์ไทย

ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

พ.ศ.หญิง คุณหญิงพะออบ โปษะกฤษณะ

ผู้อำนวยการกองกลาง สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

ผู้อำนวยการกองคลัง สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

อธิบดีกรมการฝึกหัดครู

นางฐะปะนีย์ นาครทรรพ

นายปัญญา นิตยสุวรรณ

นางมาลี จันทรสุข

เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

อธิบดีกรมศิลปากร

หัวหน้าศูนย์ผลิตรายการ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

ท่านผู้หญิง สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา

ผู้อำนวยการสถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง ๕

นางสุวรรณณี อุตมผล

นางจิตรลดา หัซซะวณิชย์

นายนิมิต สุทธิชุติพงษ์

น.ส.ชมภูกา หงษ์สุวรรณ

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

อนุกรรมการ

อนุกรรมการ

อนุกรรมการ

อนุกรรมการ

อนุกรรมการ

อนุกรรมการ

อนุกรรมการ

อนุกรรมการ

อนุกรรมการ

อนุกรรมการ

อนุกรรมการ

อนุกรรมการและเลขานุการ

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะทำงาน

คณิดา เลขะกุล

นิพนธ์ ขำวิไล

นันทะ เจริญพันธุ์

มานพ พิมพ์โกวิท

สามารถ จงชาณสิทธิ์

วิภา เลิศล้ำ

พรภาวี นิตยเศียรสุนทร

สุธรรม ชมชื่น

บัญญัติ ชื่นโน

บริสุทธิ์ ประสพทรัพย์

นพดล สันติชาติ

บัญชา ชื่นประภาณุสารณ์

วิชัย สามารถศิริ

ดวงดาว สุวรรณรัมย์

สุรจิต จามรมาน

สุดใจ ราษฎร์

ประภัสสร อารักษ์สมบูรณ์

บรรณาธิการ

ศิลปกรรม

ศิลปกรรม

ศิลปกรรม

ศิลปกรรม

ศิลปกรรม

ภาพ

ภาพ

ภาพ

ภาพ

ภาพ

ภาพ

ภาพ

พิมพ์

พิมพ์

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์ เอส.ซี.พิมพ์เอกชน

โทร. ๒๓๕๖๕๕๕

